

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ
ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКИ, БІЗНЕСУ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
КАФЕДРА ЕКОНОМІКИ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Кваліфікаційна робота магістра

на тему: «Комплексна оцінка стану соціальної безпеки України»

Виконав: магістр II курсу, гр. УП-24-1м
спеціальності 051 «Економіка» _____
Кремньов Дмитро Олексійович _____

Керівник: д. держ. упр., професор _____
Бобровська Олена Юріївна _____

Рецензент: _____

Дніпро – 2026

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ

Факультет ЕКОНОМІКИ, БІЗНЕСУ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Кафедра ЕКОНОМІКИ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Освітній ступінь магістр

Галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»

Спеціальність 051 «Економіка»

ЗАТВЕРДЖУЮ

завідувачка кафедри

А.Л. Бикова

“ _____ ” _____ 2025 р.

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ МАГІСТРА

Кремньова Дмитра Олексійовича

1. Тема роботи: Комплексна оцінка стану соціальної безпеки України, затверджена наказом університету від «10» листопада 2025 р. № 948кс «Про затвердження тем кваліфікаційних робіт студентів 2 курсу освітнього ступеня «магістр» факультету економіки, бізнесу та міжнародних відносин».

Керівник роботи д. держ. упр., професор Бобровська Олена Юріївна _____

2. Строк подання магістром роботи «15» січня 2026 р.

3. Вихідні дані до роботи: нормативно-правові документи, наукові статті, підручники, навчальні посібники, матеріали періодичних видань, Інтернет-ресурси за темою дипломної роботи, матеріали Південно-східного міжрегіонального територіального управління Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) 1) Теоретико-методологічні засади соціальної безпеки на ринку праці та в секторі самозайнятості в умовах трансформації економіки; 2) Аналіз стану та тенденцій соціальної захищеності самозайнятих в Україні; 3) Обґрунтування напрямів підвищення соціальної безпеки самозайнятих і зниження тінізації.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень): Рисунок. Структура зареєстрованих безробітних в Україні та Дніпропетровській області; Таблиця. Секторальний розподіл зареєстрованих безробітних і вакансій та навантаження в Україні; Рисунок. Розподіл заробітної плати у вакансій центрів зайнятості України та Дніпропетровщини; Рисунок. Середня заробітна плата у

вакансіях центрів зайнятості за найбільшими галузевими групами; Рисунок. Динаміка кількості млн. осіб що працюють за категоріями/типом зайнятості; Рисунок. Схема експорту через діаспору; Таблиця. Пакет інструментів програми Відновлення майстерні; Рисунок. Схема реалізації програми Відновлення майстерні.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали, посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Дослідницький (розділ 1) Аналітичний (розділ 2) Проектний (розділ 3)	Бобровська О. Ю., професор кафедри		

7. Дата видачі завдання “11” листопада 2025 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1	Затвердження теми кваліфікаційної роботи	11.11.2025	виконано
2	Підбір та систематизація науково-літературних джерел	12.11.2025 17.11.2025	виконано
3	Затвердження змісту та написання вступу до кваліфікаційної роботи магістра	18.11.2025 20.11.2025	виконано
4	Написання дослідницького розділу	21.11.2025 30.11.2025	виконано
5	Систематизація матеріалу для підготовки аналітичного розділу кваліфікаційної роботи	01.12.2025 03.12.2025	виконано
6	Підготовка аналітичного розділу роботи	04.12.2025 18.12.2025	виконано
7	Формування проєктних рішень	19.12.2025	виконано
8	Написання проєктного розділу роботи	20.12.2025 30.12.2025	виконано
9	Формування висновків дослідження	05.01.2026	виконано
10	Оформлення роботи відповідно до методичних рекомендацій	11.01.2026	виконано
11	Перевірка на плагіат	12.01.2026	виконано
12	Одержання відгуку наукового керівника	13.01.2026	виконано
13	Одержання рецензії на кваліфікаційну роботу	14.01.2026	виконано
14	Підготовка презентаційних матеріалів	15.01.2026	виконано
15	Подання кваліфікаційної роботи в екзаменаційну комісію	16.01.2026	виконано

Студент

(підпис)

Д. О. Кремньов

Керівник роботи

(підпис)

О. Ю. Бобровська

АНОТАЦІЯ

кваліфікаційної роботи магістра Кремньова Дмитра Олексійовича
на тему: «Комплексна оцінка стану соціальної безпеки України»

Кваліфікаційна робота складається із вступу, 3-х розділів, висновків і пропозицій. Робота викладена на 86 сторінках, містить 32 таблиці, 16 рисунків, 4 додатки на 6 сторінках. Список використаних джерел містить 123 найменування.

В умовах трансформації економіки та поширення нестандартних форм зайнятості посилюється роль самозайнятості як механізму адаптації населення до змін ринку праці. Так само для фізичних осіб-підприємців характерні підвищені соціальні ризики, пов'язані з нестабільністю доходів, обмеженою участю в системі соціального страхування, нерівномірним доступом до соціальних гарантій та впливом тіньових практик. Актуальність формування збалансованого підходу, який одночасно стимулює легальну економічну активність і забезпечує належний рівень соціальної захищеності самозайнятих є важливою передумовою підвищення стійкості ринку праці та зниження соціально-економічної вразливості домогосподарств.

Ключові слова: економічний розвиток, соціальна безпека, самозайнятість, ринок праці, оплата праці, оцінка, стратегія, механізми, зайнятість.

ABSTRACT

master's thesis Kremnev Dmitry Oleksiyovych
on the topic: «Comprehensive assessment of the state of social security in Ukraine»

Diploma thesis consists of an introduction, three chapters, conclusions and suggestions. Master's thesis is described on 86 pages containing 32 tables, 16 figures and 6 pages of applications. References contain 123 items.

In the context of economic transformation and the spread of non-standard forms of employment, the role of self-employment as a mechanism for adapting the population to changes in the labor market is increasing. Similarly, individual entrepreneurs are characterized by increased social risks associated with income instability, limited participation in the social insurance system, uneven access to social guarantees and the influence of shadow practices. The relevance of forming a balanced approach that simultaneously stimulates legal economic activity and ensures an adequate level of social protection for the self-employed is an important prerequisite for increasing the stability of the labor market and reducing the socio-economic vulnerability of households.

Keywords: *economic development, social security, self-employment, labor market, wages, assessment, strategy, mechanisms, employment.*

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК КАТЕГОРІЇ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ	11
1.1 Генезис категорії «соціальна безпека» та тенденції розвитку системи соціальної безпеки в Україні	11
1.2 Інституційне та нормативно-правове забезпечення соціальної безпеки на ринку праці	23
1.3 Методологічні підходи до оцінки соціальної безпеки в сучасних умовах з урахуванням міжнародного та національного досвіду	32
Висновки до розділу 1	36
РОЗДІЛ 2 ОЦІНКА СТАНУ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ НА РИНКУ ПРАЦІ	38
2.1 Соціальна безпека людини: зовнішні та внутрішні чинники регулювання	38
2.2 Ринок праці в Україні: стан, проблеми, перспективи	47
2.3 Комплексна рейтингова оцінка рівня соціальної безпеки на ринку праці України (регіональний вимір)	54
Висновки до розділу 2	63
РОЗДІЛ 3 КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РОЗРОБКИ БАГАТОРІВНЕВОЇ СТРАТЕГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ НА РИНКУ ПРАЦІ	65
3.1 Удосконалення системи захищеності інтересів населення у питання зайнятості та оплати праці	65
3.2 Механізм розробки та реалізації стратегії забезпечення соціальної безпеки на ринку праці	74
3.3 Обґрунтування та реалізація стратегії забезпечення соціальної безпеки на ринку праці	80
Висновки до розділу 3	83
ВИСНОВКИ	85
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	87
ДОДАТКИ	101

ВСТУП

Актуальність теми. Формування та забезпечення соціальної безпеки завжди перебувало в центрі уваги державної політики, оскільки рівень соціальної захищеності населення безпосередньо впливає на стабільність суспільства, ефективність економічного розвитку та здатність держави протистояти внутрішнім і зовнішнім загрозам. Упродовж історичного розвитку соціальна безпека трансформувалася від елементарних форм соціальної підтримки до складної системи інститутів, механізмів і гарантій, спрямованих на збереження людського потенціалу та забезпечення гідного рівня життя населення.

Подальше загострення соціально-економічних проблем, пов'язаних із глобальними фінансовими кризами, пандемією, а згодом і повномасштабними воєнними діями, суттєво змінило характер загроз соціальній безпеці України. Зростання рівня бідності, вимушена міграція населення, руйнування соціальної інфраструктури та посилення нерівності актуалізували необхідність не фрагментарного, а саме комплексного підходу до оцінки стану соціальної безпеки, що дозволяє виявити системний дисбаланс та визначити пріоритети державної соціальної політики.

У сучасних умовах соціальна безпека виступає не лише індикатором якості життя населення, але й ключовим чинником стійкості держави, її здатності забезпечувати відновлення та довгостроковий розвиток. Саме тому комплексна оцінка стану соціальної безпеки України є необхідною передумовою для формування ефективних управлінських рішень та обґрунтування стратегічних напрямів соціально-економічного розвитку.

Посилення нерівності, зниження якості людського капіталу, зростання навантаження на систему соціального захисту та фрагментарність державної соціальної політики обумовлюють потребу у комплексній оцінці стану соціальної безпеки як компоненти національної безпеки та основи сталого розвитку держави.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема кваліфікаційної роботи відповідає науковій тематиці кафедри економіки та

економічної безпеки. Наукові здобутки магістра отримані в межах студентської науково-дослідної діяльності на кафедрі за напрямом «Сучасні проблеми економічного розвитку України» (довідка про впровадження). Внесок автора полягає у визначенні ключових ризиків соціальної безпеки самозайнятих і чинників тінізації, кількісній оцінці їх проявів на основі статистичних даних та розробленні пропозицій щодо стимулювання формалізації трудових відносин і посилення внескових механізмів соціального страхування.

Метою роботи є здійснення комплексної оцінки стану соціальної безпеки України на основі системи соціально-економічних показників.

Для досягнення цієї мети поставлені наступні **завдання**:

- уточнити сутність і зміст категорії «соціальна безпека» у контексті ринку праці та визначити її прояви в сегменті самозайнятості;
- систематизувати нормативно-правові та інституційні механізми забезпечення соціальної захищеності самозайнятих в Україні;
- узагальнити методологічні підходи до оцінювання соціальної безпеки на ринку праці;
- проаналізувати сучасний стан і тенденції розвитку самозайнятості в Україні;
- оцінити вплив тіньових практик на рівень соціальної безпеки самозайнятих і визначити чинники, що стимулюють тінізацію;
- здійснити оцінку рівня соціальної безпеки самозайнятих та інтерпретувати отримані результати;
- розробити та обґрунтувати пропозиції щодо підвищення стану соціальної безпеки в Україні.

Об’єкт дослідження: система соціальної безпеки України в умовах сучасних соціально-економічних трансформацій.

Предмет дослідження: комплексна оцінка стану соціальної безпеки України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціальній безпеці приділено багато уваги вітчизняних та закордонних дослідників, зокрема: Гупало О. Г.,

Жук О. Б. [11], Лібанова Е. М. [12], Ролз Дж. [14], Веблен Т. [15], Коммонс Дж. Р. [16], Еспінг-Андерсен Г. [20], Іванченков В. С. [18], Мороз С. Г., Цимбал Д. О. [35], Плехов Д. О. [37], Мульгіна О. В. [40] та багато інших. Разом з тим, багато теоретичних питань за даною проблемою ще не вирішені, а сьогоденні українські реалії під час війни створюють нові напрямки досліджень.

Методи дослідження. При написанні кваліфікаційної роботи було використано методи наукового дослідження та пізнання, які включають аналітичний, системний, порівняльний, історичний, пошуковий методи, метод статистичного аналізу та метод відображення наукових досліджень у графічній та табличній формі.

Основна частина. У першому розділі кваліфікаційної роботи розкрито зміст і сутність поняття «соціальна безпека» у контексті функціонування ринку праці та уточнено її специфіку для сегмента самозайнятих. Узагальнено наукові підходи до трактування соціальної захищеності самозайнятих, визначено основні соціальні ризики, а також охарактеризовано нормативно-правові та інституційні механізми забезпечення соціальних гарантій. Обґрунтовано методичний підхід до оцінювання соціальної безпеки самозайнятих на основі системи індикаторів та інтегральної оцінки.

У другому розділі кваліфікаційної роботи проаналізовано сучасний стан і тенденції розвитку самозайнятості в Україні та чинники, що формують рівень соціальної безпеки ФОП. Проведено структурно-динамічний аналіз показників зайнятості й безробіття, окреслено масштаби та прояви тінізації в сегменті самозайнятості, визначено ключові причини неформальної поведінки. На основі відібраних індикаторів здійснено інтегральну оцінку рівня соціальної безпеки самозайнятих та інтерпретовано результати з позиції наявних ризиків і вразливостей.

У третьому розділі кваліфікаційної роботи обґрунтовано напрями підвищення соціальної безпеки самозайнятих і зниження тінізації, з урахуванням необхідності балансу між стимулюванням легальної економічної активності та розширенням доступу ФОП до соціального страхування.

Запропоновано рекомендації щодо удосконалення механізмів соціального захисту самозайнятих, підвищення адресності та результативності інструментів підтримки, спрощення адміністрування внесків і процедур взаємодії з державою, а також формування стимулів до добровільної участі у страхових програмах. Реалізація запропонованих заходів сприятиме підвищенню рівня соціальної захищеності ФОП, зменшенню неформальності та посиленню стійкості ринку праці.

Апробація результатів роботи Основні результати дослідження, викладені у кваліфікаційній роботі магістра, доповідалися та обговорювалися на V Міжнародній науково-практичній конференції «INNOVATIONS OF MODERN SCIENCE AND EDUCATION» *Ванкувер, Канада* (сертифікат).

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, 3-х розділів, висновків і пропозицій. Робота викладена на 86 сторінках, містить 32 таблиці, 16 рисунків, 4 додатки на 6 сторінках. Список використаних джерел містить 123 найменування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК КАТЕГОРІЇ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

1.1 Генезис категорії «соціальна безпека» та тенденції розвитку системи соціальної безпеки в Україні

У правовому полі України відсутнє офіційно закріплене визначення категорії «соціальна безпека», що зумовлює необхідність її наукового осмислення та уточнення. Існує велике різноманіття наукових підходів до трактування соціальної безпеки, узагальнення авторських підходів до розуміння соціальної безпеки згруповано табличним видом у Додатку В. Серед науковців, які займалися питанням проблематики соціальної безпеки вагомий внесок зробили Бондаревська К.В., Пасічніченко С.В., Антонюк В.П., Лібанова Е.М., Амоша О.І. [23, с. 32–35]. Бондаревська К. В. соціальну безпеку послідовно інтерпретує як складник системи національної безпеки, що формується на основі інституційної спроможності держави, макроекономічної стабільності та ефективності державного управління [10, с. 28–35]. Такий підхід дозволяє чітко окреслити місце соціальної безпеки у загальній архітектоніці національної безпеки, проте водночас зосереджується переважно на формально-інституційних та економічних параметрах її забезпечення.

Поряд із цим сформувалася інша традиція осмислення соціальної безпеки, представлена, зокрема, у працях Лібанової Е.М., яка розглядає її не як статичний стан захищеності, а як динамічний процес відтворення соціально-економічних умов життєдіяльності населення [12, с. 22–27]. У межах цього підходу економічна безпека трактується як необхідна, але недостатня умова реалізації соціальних прав, тоді як соціальна безпека постає інтегральним результатом взаємодії економічних, інституційних, демографічних та соціально-трудових чинників, що визначають якість людського розвитку.

Спільною рисою розглянутих наукових підходів є визнання системного характеру соціальної безпеки та її залежності від державної політики. Однак їх об'єднує й спільне обмеження, пов'язане з переважно прикладним, інструментальним трактуванням цієї категорії. У світовій практиці соціальна безпека здебільшого розглядається крізь призму створення та функціонування державних систем соціальної підтримки населення з низьким рівнем доходів або їх відсутністю, що зумовлює орієнтацію на формальні інститути та макроекономічну стабільність [23, с. 23–27]. За такого підходу поза увагою часто залишаються питання соціальної справедливості та соціальної рівності, зокрема нерівність доступу до зайнятості, доходів і соціально-трудових можливостей.

Обмеження аналізу соціальної безпеки рамками фінансової підтримки та інституційного регулювання звужує можливості її комплексної оцінки, особливо в умовах трансформації ринку праці. Саме у сфері соціально-трудових відносин соціальні ризики набувають найбільш концентрованого та системного характеру, що зумовлює необхідність розширення теоретичного підходу до аналізу соціальної безпеки шляхом інтеграції категорій соціальної справедливості та соціальної рівності до базового поняттєвого апарату дослідження. Такий підхід дозволяє перейти від формально-інституційного трактування соціальної безпеки до змістовної оцінки реальних соціальних загроз, які формуються на ринку праці та безпосередньо впливають на якість життя населення.

Актуальність саме такого розширення підтверджується результатами міжнародних досліджень. Зокрема, у щорічних аналітичних доповідях Організації Об'єднаних Націй щодо глобальних суспільних ризиків переважна більшість ключових загроз має виразну соціальну природу (табл. 1.1). Йдеться про руйнування соціальної згуртованості, зростання нерівності, масові переміщення населення, поширення нестабільної зайнятості, маргіналізацію окремих соціальних груп та обмеження доступу до базових соціальних благ. Такі ризики формуються не ізольовано, а як наслідок дисбалансів у соціально-трудових відносинах, неефективності інституцій та нерівності можливостей.

Таблиця 1.1

Глобальні соціальні ризики, 2024

Перелік	Значення
Біоризики	Ризик для здоров'я людей, тварин, рослин або навколишнього середовища, що виникає внаслідок спалахів хвороб природного, випадкового або навмисного походження.
Крах соціальної згуртованості	Загострення соціальної незгоди, сплеск насильницької злочинності, віктимізація меншин, порушення прав людини та, зрештою, спалах насильницьких зіткнень.
Масовий рух людей	Масштабне переміщення людей, зумовлене такими факторами, як економічні потреби, втеча від бідності, насильства, війни, переслідувань, зміни клімату та стихійних лих, що охоплює як добровільне, так і примусове переміщення.
Нова пандемія	Глобальне поширення патогену або його варіанту, що заражає людські популяції з обмеженим імунітетом або відсутнім імунітетом через стійку та високу передачу від людини до людини, що перевантажує системи охорони здоров'я тяжкою захворюваністю та високою смертністю.
Поширення недержавних суб'єктів (у тому числі злочинних та терористичних груп)	Широке зростання кількості, впливу та діяльності організацій, що діють поза контролем або управлінням традиційних національних держав, може включати терористичні та злочинні організації, що мають значний вплив у різних секторах, поза межами традиційних структур національних урядів.
Зростання нерівності	Зростання нерівності у можливостях та доступі залежно від доходу, статі, віку, інвалідності, сексуальної орієнтації, раси, класу, етнічної приналежності, релігії та здатності використовувати цифрові активи.

Джерело:[21]

Узагальнені глобальні соціальні ризики, виокремлені у звітах ООН (Додаток Б), доцільно розглядати як емпіричне підтвердження того, що сучасні загрози соціальній безпеці дедалі рідше мають суто економічний або природний характер і все частіше постають як результат соціальних процесів та інституційних збоїв. Саме тому систематизація цих ризиків дозволяє аргументовано обґрунтувати необхідність переорієнтації досліджень соціальної безпеки з макроекономічних показників на аналіз соціальної нерівності, якості зайнятості та рівня соціальної згуртованості суспільства [17].

Виходячи з цього, генезис категорії «соціальна безпека» обґрунтовано досліджувати крізь призму зміни уявлень про соціум як впорядковану систему соціально-трудових відносин, що формується за участі держави. В межах

класичної політичної економії ключовим пояснювальним принципом стабільності соціального порядку виступала ідея соціальної справедливості. Зокрема, Адам Сміт, аналізуючи моральні засади економічної поведінки, наголошував, що справедливість є мінімальною умовою існування суспільства, без якої стає неможливим відтворення соціального порядку та довіри між його членами [6, с. 86–88].

У працях Давида Рікардо соціальна справедливість розглядалася передусім крізь призму розподілу доходів між основними класами суспільства: землевласниками, капіталістами та найманими працівниками [7, с. 49–54]. Інтерпретація цих поглядів потребує врахування історико-економічного контексту епохи, в межах якої формувалася рікардіанська теорія. Рікардо здійснював свої дослідження в період трансформації феодальних відносин у ранньобуржуазні, коли домінантним джерелом соціально-економічної диференціації залишалося володіння засобами праці природного походження, насамперед землею. Саме земля, а також доступ до водних ресурсів і надр у феодальній системі визначали економічну владу, соціальний статус та можливості привласнення додаткового продукту, що знаходило відображення у механізмі земельної ренти. Такий підхід узгоджується з позицією Бондаревської К.В., яка у своїх дослідженнях розглядає соціальну безпеку крізь призму соціальної рівності як рівності доступу до базових суспільних благ та ресурсів. Це дає підстави стверджувати, що на ранніх етапах розвитку економічних систем ключові безпекові ризики формувалися передусім поза межами ринку праці та були зумовлені нерівномірним доступом до факторів виробництва й економічних ресурсів, які визначали соціальну ієрархію суспільства [10, с. 55]. У межах зазначених підходів соціальна безпека постає як похідна від панівних форм власності та розподільних механізмів, а її подальша еволюція пов'язується зі зміною економічної структури та ускладненням соціально-трудових відносин.

Подальший розвиток капіталістичних відносин зумовив зміну основного типу засобів праці. У буржуазну епоху вирішального значення набувають предмети праці штучного походження – машини, станки, фабрики та заводи,

що концентруються у власності промислового капіталу. Це зумовило поступове зниження ролі земельної ренти у структурі національного доходу та посилення конфлікту між капіталом і найманою працею. Саме цю трансформацію Бондаревська К.В. розглядає як передумову переходу від домінування економічної безпеки до формування соціальної безпеки, за якої ключові ризики для людини починають визначатися умовами зайнятості, рівнем оплати праці та соціальною нерівністю [10, с. 28–35].

Особливе місце у формуванні критичного осмислення соціальної справедливості посідає Карл Маркс, який пов'язував її безпосередньо з характером виробничих відносин. Він доводив, що формальна рівність у праві маскує фактичну нерівність у доступі до засобів виробництва, внаслідок чого соціальна несправедливість набуває системного характеру і відтворюється незалежно від рівня економічного розвитку [8, с. 270–272]. У такій інтерпретації соціальна справедливість не може бути досягнута без трансформації економічної основи суспільства, що згодом стало теоретичним підґрунтям для формування концепцій соціального захисту та державного втручання з метою зниження соціальних ризиків.

Наприкінці XIX – початку XX ст. у працях представників неокласичної та ранньої інституціональної традиції відбувається зміщення акценту з виключно класових розбіжностей на проблеми ефективності розподілу ресурсів і суспільного добробуту. Зокрема, А. Пігу пов'язував соціальну справедливість із корекцією ринкових збоїв та забезпеченням мінімального рівня добробуту населення через державну політику. Подальший розвиток цих ідей у працях Дж. Кейнса засвідчив, що нестабільність зайнятості та масове безробіття є не лише економічною, а й соціальною загрозою, здатною підірвати основи суспільної стабільності [14, с. 24].

У межах інституціонального напрямку соціальна справедливість дедалі більше розглядається як результат якості соціальних інститутів, що регулюють взаємодію між державою, бізнесом і найманими працівниками [15, с. 33; 16, с. 6]. За таких умов справедливість постає не як наслідок одноразового перерозподілу

доходів, а як функція стабільності та передбачуваності соціально-трудових відносин. Інституційна неспроможність держави гарантувати дотримання цих правил трансформує соціальну нерівність у системну соціальну небезпеку, що виходить за межі окремих конфліктів і набуває довгострокового характеру.

У сучасних теоріях соціальної справедливості, зокрема у працях Дж. Ролза, акцент переноситься на забезпечення рівних можливостей та мінімізацію соціальних ризиків, які обмежують здатність людини реалізовувати свій трудовий і соціальний потенціал [14]. Такий підхід безпосередньо наближає категорію соціальної справедливості до концепції соціальної безпеки, розумілої як стан захищеності людини від загроз, що виникають у сфері зайнятості, доходів і доступу до соціальних благ.

Подальше осмислення категорії соціальної справедливості в українській науковій думці пов'язане з аналізом механізмів її практичної реалізації у сфері розподільних відносин. З позицій економічної теорії Пасічніченко С. В. акцентує на відповідності між трудовим внеском індивіда та суспільною компенсацією у формі доходів і системи соціальних гарантій, розглядаючи соціальну справедливість як функцію економічного та інституційного устрою [2]. Поряд із цим Антонюк В. П. підкреслює політико-ідеологічну зумовленість цієї категорії, зазначаючи, що процеси її досягнення нерідко супроводжуються загостренням соціальних конфліктів і трансформацією суспільних пріоритетів [5].

Підсумовуючи викладене, можна стверджувати, що розвиток наукових підходів до соціальної справедливості від класичних теорій розподілу до сучасних інституціональних і соціально-філософських концепцій сформував теоретичне підґрунтя для осмислення соціальної безпеки як самостійної економічної категорії. У сучасному науковому дискурсі вона постає не як абстрактна ціннісна конструкція, а як практичний орієнтир державної політики, спрямованої на мінімізацію соціальних ризиків, забезпечення стабільності соціально-трудових відносин та відтворення людського потенціалу в умовах ускладнення економічних процесів і зростання взаємозалежності між соціальною та економічною сферами.

У цьому контексті спільним для більшості наукових концепцій є визнання держави ключовим суб'єктом забезпечення соціальної безпеки. Так, Дейч М.Є. відносить соціальну безпеку до одного з головних завдань держави, пов'язуючи її із забезпеченням особистої безпеки кожного громадянина, належної якості життя, захисту прав і свобод, здоров'я та власності [9]. Заразом Антонюк В.П. наголошує, що досягнення соціальної безпеки є неможливим без високих і стабільних темпів ефективного економічного зростання, реального народовладдя та прийняття державних рішень в інтересах усіх верств населення, а не окремих владних чи бізнесових груп [5]. У зазначених наукових дослідженнях, що досягнення задекларованих умов соціальної безпеки є неможливим без формування дієвого механізму їх інституційного забезпечення. Зокрема, стабільне економічне зростання саме по собі не гарантує соціальної безпеки, якщо його результати супроводжуються посиленням майнової диференціації, сегментацією ринку праці та зниженням соціальної мобільності. В такому випадку особливої ваги набуває ринок праці як ключова сфера формування соціальних ризиків. Нестабільність зайнятості, поширення неформальних форм праці, зростання трудової міграції та невідповідність рівня оплати праці продуктивності створюють передумови для зниження рівня соціальної захищеності населення.

Аналіз наукових підходів дає підстави стверджувати, що соціальна безпека формується на перетині економічного розвитку та ефективного державного управління, спрямованого на реалізацію інтересів більшості громадян. Її забезпечення передбачає не лише наявність сприятливих макроекономічних умов, а й активну, цілеспрямовану соціально-економічну політику держави, орієнтовану на мінімізацію соціальних ризиків, насамперед у сфері зайнятості, рівня доходів та доступу населення до базових соціальних благ. У цьому контексті соціальна безпека виступає не похідною економічного зростання, а його необхідною умовою, оскільки стабільний соціальний стан населення формує передумови для відтворення людського капіталу та довгострокового розвитку національної економіки.

Важливу роль у забезпеченні соціальної безпеки відіграє державна соціальна політика, інструменти та механізми якої істотно відрізняються залежно від обраної моделі соціально-економічного розвитку. Саме характер державного втручання у соціальну сферу визначає рівень соціальної захищеності населення, можливості реалізації свободи соціального вибору різних соціальних груп, а також ступінь впливу соціальних процесів на економічну динаміку країни. Як зазначається у наукових дослідженнях, сучасні моделі соціальної політики відрізняються не лише обсягами соціальних витрат, а й принципами організації системи соціального забезпечення, роллю приватного сектора та відповідальністю держави за результати соціального розвитку [11].

У цьому зв'язку доцільним є порівняльний аналіз найбільш поширених моделей соціальної політики: соціал-демократичної, консервативно-корпоративної, ліберальної та рудиментарної. Як свідчать дані табл. 1.2, моделі з високим рівнем державної участі у фінансуванні та наданні соціальних послуг, як правило, характеризуються вищим рівнем соціальної захищеності населення та стабільнішою ситуацією на ринку праці, тоді як рудиментарна модель значною мірою перекладає соціальні ризики на домогосподарства та громади. У межах концепції держави загального добробуту Еспінг-Андерсен наголошує, що системне скорочення бідності, безробіття та зниження залежності людини виключно від заробітної плати як єдиного джерела існування сприяє розширенню політичних можливостей громадян і зменшенню соціальних суперечностей у суспільстві [20, с. 21]. За таких умов соціальна політика перестає виконувати лише компенсаторну функцію та трансформується у чинник підвищення соціальної стабільності й демократичної участі населення, що безпосередньо посилює рівень соціальної безпеки держави.

Реалізація будь-якої моделі соціальної політики неможлива без належного фінансового забезпечення, центральним елементом якого виступає бюджетний механізм держави. Всупереч поширеній думці щодо існування обмеженої кількості універсальних моделей соціальної політики, яка сформувалася на основі типологічних підходів до класифікації держави

загального добробуту, сучасна наукова думка наголошує на відсутності єдиної цілісної моделі соціальної держави, що мала б універсальне застосування, і розглядає систему соціальної політики як поліваріантну концепцію, що включає низку різних моделей і режимів соціального забезпечення [20, с. 4]. Згідно з цим підходом, кількість моделей соціальної політики корелює з кількістю країн, оскільки кожна держава формує власну конфігурацію соціальних зобов'язань і механізмів їх фінансування.

Таблиця 1.2

**Порівняльна характеристика найбільш поширених моделей
соціальної політики**

Характеристика \ Модель	Соціал-демократична	Консервативно корпоративна	Ліберальна	Рудиментарна
Центральна одиниця	Місцеві органи влади	Місцевий ринок праці	Центральний уряд	Сім'я
Зайнятість	Висока, стимулюється державою	Висока, широко представлена неповна "розподілена" зайнятість	Висока	Низька стосовно до жінок
Участь приватного сектора в наданні соціальних послуг	+	+	+	—
Рівень витрат на соціальне забезпечення	Високий	Високий	Високий	Низький
Основне джерело фінансування послуг	Держава та комуни (муніципалітети), податковий перерозподіл	Ринок (страхові виплати)	Держава для бідних та незайнятих (податки), страхові виплати для платників податків	Самодопомога, сімейна допомога, допомога громади

Джерело: [11]

У компаративних дослідженнях виокремлюють низку узагальнених світових моделей соціальної політики, зокрема американську, скандинавську, японську, англосаксонську та загальноєвропейську, що відрізняються масштабами перерозподілу валового внутрішнього продукту, роллю держави у фінансуванні соціальних видатків і ступенем участі громадян у соціально-економічних відносинах [11]. Подана в табл. 1.3 типологія світових моделей

соціальної політики засвідчує, що всі розглянуті моделі, попри істотні інституційні та фінансові відмінності, ґрунтуються на визнанні держави активним учасником соціально-економічних відносин.

Таблиця 1.3

Характеристика світових моделей соціальної політики

Модель	Характеристика моделі соціальної політики
Американська модель	Ця модель соціальної політики базується на принципі відокремлення соціального захисту від вільного ринку й обмеженні захисту тільки тих, хто не має інших доходів, окрім соціальних виплат; забезпечує високий рівень та якість життя основної частини населення, стимулює членів суспільства до самовдосконалення. Відмінні риси: відсутність уніфікованої системи соціального захисту, мінімалістський підхід до розв'язання соціальних проблем; реалізація федеральних програм на рівні штатів із подвійним фінансуванням із бюджетів обох рівнів; обов'язкове солідарне соціальне страхування, шляхом якого виплачують пенсії, допомогу малозабезпеченим тощо; використання перевірки нужденності в усіх програмах соціальної допомоги; розгалужена мережа добровільного медичного страхування, частково регульованого державою; існування приватних закладів із надання платних соціальних і медико-соціальних послуг; активна діяльність благодійних організацій за відсутності політики «соціального замовлення», розвиток волонтерства.
Скандинавська (шведська) модель	Ця модель соціальної політики вважається найбільш соціалізованою, оскільки найбільшою мірою працює на задоволення потреб членів суспільства. У Швеції, Норвегії, Фінляндії та інших північноєвропейських країнах соціальна політика виступає як мета економічного розвитку держави. Характерними ознаками цієї моделі є: надзвичайно висока частка ВВП, яка розподіляється через бюджет (понад 50 %); значні фінансові ресурси акумульовані «в руках» держави; домінування ідей рівності, справедливості, солідарності при здійсненні соціальної політики; жорстка державна політика доходів; фінансування соціального захисту населення здійснюється за коштом державних фінансових ресурсів.
Японська модель	Ця модель соціальної політики передбачає проведення політики вирівнювання доходів, особливу політику використання робочої сили (система довічного найму з певними сучасними модифікаціями), домінування психології колективізму, солідарності у доходах, досягнення консенсусу між різними суб'єктами у розв'язанні соціально-економічних проблем, виокремленні питань підвищення життєвого рівня населення в ранг національних пріоритетів.
Англосаксонська модель	Ця модель соціальної політики притаманна таким країнам як Велика Британія, Ірландія, Канада. Вона виступає як проміжна між лібералізованою американською та соціально орієнтованими шведською та німецькою моделями. Для неї характерним є активніше, ніж для першої моделі, регулювання соціальних процесів з боку держави, проте нижчий, ніж в останніх двох моделях, рівень оподаткування і перерозподіл ВВП через державний бюджет (не більше 40 %). Окрім цього, цій моделі притаманний приблизно однаковий розподіл витрат на соціальне забезпечення між державою та приватним сектором, пасивна державна політика на ринку праці.
Загальноєвропейська модель	Основою є принцип поєднання економічної ефективності та соціальної солідарності. Наголос робиться на збалансований розвиток соціальної політики Європи, транспарентність і дотримання інтересів усіх країн-членів ЄС. Відбувається процес переорієнтації соціальних програм з універсального рівня на індивідуальний, що значно дешевше та ефективніше, тому що адресна допомога надається тільки тим, хто її дійсно потребує.

Джерело: [11]

Відмінності між ними полягають передусім у масштабах бюджетного перерозподілу, ступені державного втручання у ринок праці та характері поєднання публічних і приватних механізмів соціального захисту. Так, американська та англосаксонська моделі орієнтовані на мінімізацію соціальних зобов'язань держави та стимулювання індивідуальної відповідальності громадян, що знижує фіскальне навантаження, але посилює ризики соціальної диференціації. Натомість скандинавська модель демонструє протилежний підхід, за якого соціальна політика інтегрується в економічну стратегію розвитку та забезпечується значним бюджетним перерозподілом, що сприяє зниженню нерівності й підвищенню рівня соціальної безпеки. Японська та загальноєвропейська моделі посідають проміжне місце, поєднуючи елементи державного регулювання, соціального партнерства та адресності соціальних програм. Узагальнюючи, можна зробити висновок, що між глибиною участі держави у фінансуванні соціальної сфери та рівнем залученості громадян до суспільно-політичних процесів простежується пряма залежність: моделі з вищим рівнем соціальної солідарності та інституційної підтримки створюють більш сприятливі умови для забезпечення соціальної безпеки населення.

Як обґрунтовує Іванчиков В.С., саме через бюджетний механізм держава здійснює регулювання економічної та соціальної політики, забезпечуючи перерозподіл валового внутрішнього продукту та впливаючи на соціально-економічний розвиток країни і її регіонів [18]. Перспективне планування доходів і видатків бюджету в цьому контексті виступає ключовим інструментом узгодження соціальних зобов'язань держави з її фінансовими можливостями, а отже, визначає реальну спроможність тієї чи іншої моделі соціальної політики забезпечувати належний рівень соціальної безпеки.

Наголошуємо, що дослідження соціальної безпеки потребує комплексного підходу, який поєднує аналіз моделей соціальної політики, механізмів бюджетного перерозподілу та їхнього впливу на ринок праці й рівень життя населення. На підставі цього стверджуємо, що подальший розгляд соціальної безпеки доцільно здійснювати саме крізь призму функціонування

ринку праці та нами обраних методологічних підходів до її оцінювання в сучасних умовах трансформації економіки.

Для цілісності нашого дослідження важливо врахувати й теоретичні дискусії щодо тлумачення ідеї соціальної справедливості та її співвідношення з економічною мотивацією. У науковій літературі досить поширеною є позиція, згідно з якою ідея соціальної справедливості розглядається як така, що суперечить людській природі та економічній мотивації. Так, Дж. Гелбрейт, аналізуючи суспільні уявлення про справедливість, зазначає, що рівність не відповідає ані природним відмінностям між людьми, ані логіці функціонування ринкової економіки, оскільки індивіди істотно різняться за здатністю та прагненням заробляти гроші, а рушійною силою економічного розвитку часто виступає бажання перевершити інших у процесі отримання доходу [5]. У наведеній тезі фактично відбувається підміна понять, коли нерівність людей у фізіологічних, інтелектуальних чи психологічних характеристиках ототожнюється з нерівністю їхніх економічних можливостей та рівнем доходів. Проте рівень грошових доходів у сучасних соціально-економічних системах не може розглядатися як прямий і однозначний результат інтелектуальних здібностей або підприємницького хисту. Таким чином, рівень грошових доходів у сучасних соціально-економічних системах значною мірою залежить від стартових умов, соціального походження, доступу до освіти, ринку праці та фінансових ресурсів, а також від інституційного середовища, в якому функціонує індивід. Це наочно підтверджується даними (Додаток А) які демонструють стійкий взаємозв'язок між рівнем дохідної нерівності та обмеженням міжпоколінної дохідної й освітньої мобільності [19]. За умов високого коефіцієнта Джині навіть наявність інтелектуального потенціалу чи підприємницьких здібностей не гарантує зростання доходів, оскільки соціально-економічне походження визначає доступ до ключових ресурсів розвитку. Відтак, інституційні бар'єри у сфері освіти та ринку праці зумовлюють відтворення нерівності доходів, що свідчить про системний, а не індивідуальний характер формування матеріального добробуту населення.

За результатами критичного аналізу стверджуємо, що у системі соціальної

безпеки рівність доцільно розглядати не як однаковість фізичних чи інтелектуальних характеристик людей, а як рівність можливостей доступу до базових соціальних благ. Саме гарантований доступ до освіти, охорони здоров'я, житла, продовольства та гідних умов праці формує мінімально необхідний рівень соціальної захищеності та знижує ймовірність відтворення соціальних ризиків. Таким чином, соціальна безпека безпосередньо пов'язується зі станом забезпеченості населення ключовими життєвими ресурсами, що відповідає науковим підходам, у межах яких соціальна безпека трактується як інтегральний результат відтворення соціально-економічних умов життєдіяльності населення та людського розвитку.

Визначення соціальної безпеки через доступність ключових життєвих ресурсів дає змогу розглядати її як сферу цілеспрямованого державного регулювання, а не лише як декларативну соціальну мету. Водночас практична реалізація такого впливу можлива лише за наявності дієвих інституційних механізмів і чітко сформованої нормативно-правової бази, які визначають повноваження суб'єктів соціальної політики, порядок надання гарантій та інструменти захисту на ринку праці. Саме тому подальший аналіз доцільно зосередити на інституційному та нормативно-правовому забезпеченні соціальної безпеки, що формує правила функціонування ринку праці та умови реалізації соціальних гарантій.

1.2 Інституційне та нормативно-правове забезпечення соціальної безпеки на ринку праці

Як було визначено у п. 1.1 роботи, бюджетні видатки та пов'язані з ними інституційні механізми становлять фінансову основу реалізації соціальної політики й формування соціальної безпеки. Водночас рівень соціальної захищеності на ринку праці визначається не лише масштабом фінансування, а і якістю інституційного середовища: чіткістю повноважень суб'єктів,

узгодженістю норм, стабільністю правил та дієвістю механізмів їх реалізації. У цьому контексті ключового значення набуває аналіз інституційного та нормативно-правового забезпечення, що регулює зайнятість, соціальне страхування та державні соціальні гарантії, визначаючи інструменти захисту доходів і мінімальні стандарти матеріального забезпечення населення.

Подальший методологічний аналіз соціальної безпеки слід зосередити на її окремих частинах, серед яких важливе місце посідає безпека на ринку праці. Як зазначає В. Бондаревська, саме ринок праці відіграє ключову роль у системі соціальної безпеки, оскільки забезпечує функціонування соціально-трудова відносин та захист інтересів їх учасників [10, с. 38].

Візуалізації взаємозв'язку між основними видами соціально-економічних загроз і відповідними інструментами державного впливу наведено у додатку Д, укладену за авторським баченням Сібірцева В.В., який узагальнює ключові напрями регулювання рівня соціальної безпеки на ринку праці [1]. За такого підходу перелік інструментів державної політики кореспондує з концепцією «гідної праці», яка розкривається через чотири стратегічні цілі: створення зайнятості, соціальний захист, соціальний діалог і фундаментальні принципи та права у сфері праці (рис. 1.1).

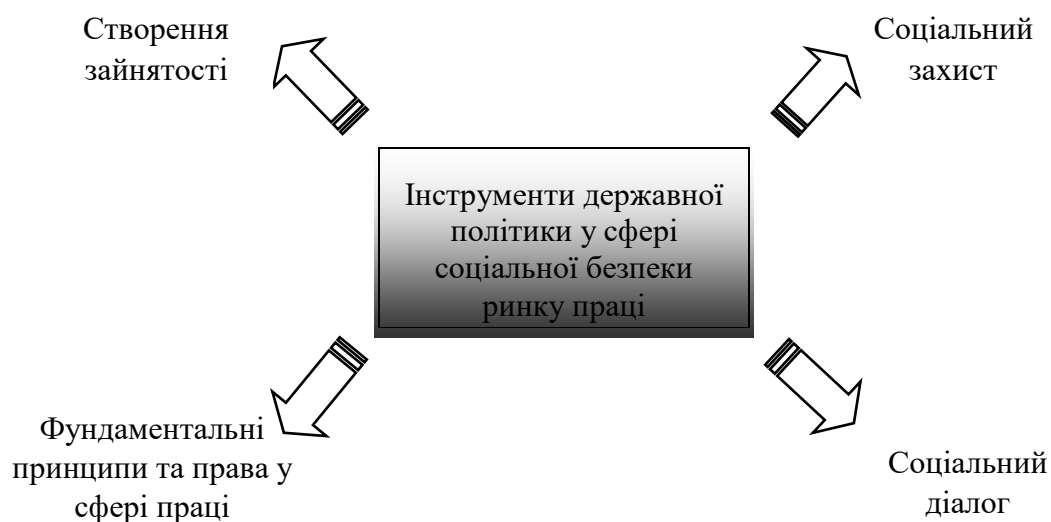

Рисунок 1.1 – Стратегічні цілі для досягнення концепції «гідної праці»

Джерело: складено автором за даними: [25]

Створення зайнятості розглядаємо не як суто реакцію на безробіття, а як інструмент випереджального формування передумов для появи продуктивних робочих місць і збалансування попиту та пропозиції робочої сили. За такого підходу на перший план виходять заходи, що зменшують структурні диспропорції, підсилюють адаптивність зайнятості та забезпечують узгодженість рішень між національним і регіональним рівнями управління. Таке бачення відповідає цільовим орієнтирам державної політики, які Україна формалізувала через участь у міжнародних ініціативах сталого розвитку, приєднавшись до реалізації Глобальних Цілей сталого розвитку на період до 2030 року, взяла на себе зобов'язання інтегрувати їх положення у державну політику, зокрема у сфері ринку праці та зайнятості. У межах нашої тематики ключовими орієнтирами є напрями, що безпосередньо пов'язують соціальну безпеку з параметрами зайнятості: підтримка продуктивної діяльності та створення робочих місць через розвиток підприємництва і мікро-, малих та середніх підприємств; розширення можливостей продуктивної зайнятості й принципу рівної оплати праці для жінок і чоловіків; зниження частки молоді, яка не працює, не навчається і не набуває професійних навичок; посилення захисту трудових прав і забезпечення безпечних умов праці, включно з працівниками у нестабільних формах зайнятості та трудовими мігрантами [39]. З урахуванням зазначених орієнтирів сталого розвитку та українських реалій ключовим елементом інституційного забезпечення соціальної безпеки на ринку праці виступає законодавча й нормативно-правова компонента. Саме вона визначає нормативні засади для учасників ринку праці, закріплює гарантії зайнятості й соціального захисту, встановлює механізми відповідальності та створює стимули до формалізації трудових відносин. Відтак нормативно-правове регулювання слід розглядати як системний важіль, через який держава може не лише реагувати на поточні дисбаланси зайнятості, а й формувати передумови для зниження соціально-економічних ризиків у середньо та довгостроковій перспективі.

Необхідно враховувати, що для України характерні специфічні чинники,

які істотно впливають на стабільність зайнятості та доступність робочих місць. Передусім йдеться про мобілізаційні процеси, регулярні повітряні тривоги, ризики руйнування виробничої та транспортної інфраструктури, а також вимушені переміщення населення [29]. Наслідком дії зазначених факторів є звуження пропозиції робочої сили та ускладнення стабільного функціонування підприємств, що в сукупності посилює дефіцит кадрів і загострює дисбаланс між попитом і пропозицією праці на окремих сегментах ринку праці. В придачу на потенційну пропозицію праці впливають зміни режиму перетину кордону, Постановою КМУ від 26.08.2025 № 1031 було встановлено, що під час воєнного стану обмеження щодо перетину державного кордону не поширюється на чоловіків віком 18–22 років (включно) [30]. Окремо варто підкреслити, що мобілізаційні процеси впливають не лише на кількісні параметри пропозиції робочої сили, а й на інституційну поведінку учасників ринку праці, зокрема через зростання стимулів до неформальної зайнятості. У відповідь частина працездатного населення може зміщуватися у бік “тіньових” форм роботи, сприймаючи їх як вимушений спосіб зберегти заробіток і знизити адміністративні ризики, пов’язані з офіційним оформленням трудових відносин. Додатково підкреслимо що, після набрання чинності Закону України № 2352-IX від 01.07.2022 у частині третій ст. 119 КЗпП формулювання про збереження «місця роботи, посади та середнього заробітку» було замінене на «місце роботи й посада» [26]. Це означає, що у загальному випадку працівник, призваний на військову службу під час мобілізації, зберігає робоче місце, але втрачає регулярний заробіток за трудовим договором, який раніше гарантувався роботодавцем. Сукупно ці обставини формують нестандартні умови функціонування ринку праці, коли традиційні механізми підтримки зайнятості потребують адаптації до обмежень мобільності та підвищеної невизначеності трудових траєкторій. За таких реалій державна політика зайнятості має враховувати не лише економічні параметри (рівень попиту на працю, продуктивність, структуру вакансій), але й фактори безпекового характеру, що безпосередньо визначають можливість фізичної присутності

працівника на робочому місці та безперервність виробничих процесів. Саме тому особливої ваги набувають інструменти, які забезпечують можливість швидкої зміни формату праці, перепрофілювання та переходу до дистанційних або локалізованих видів діяльності з мінімальними переміщеннями.

Якщо порівнювати з періодом до пандемії, дистанційна зайнятість у світі здебільшого залишалася радше винятком, ніж усталеною формою організації праці [37]. При цьому міжнародний досвід засвідчує, що цілеспрямована підтримка самозайнятого населення здатна зменшувати ризики на ринку праці, передусім ризики неформальної зайнятості та соціальної незахищеності [27; 28]. Саме тому в умовах обмеженої мобільності та збоїв традиційних трудових режимів самозайнятість і мікропідприємництво набувають значення компенсаторного каналу збереження економічної активності, насамперед для маломобільних осіб. Поглиблюючи зазначене, у наукових публікаціях самозайнятість оцінюють не лише як форму збереження економічної активності, а і як явище з подвійним ефектом для соціальної безпеки. З одного боку, у науковій літературі виокремлюють ризики, пов'язані з потребою стартового капіталу, нижчим рівнем соціального захисту, ускладненістю державного регулювання та підвищеною ймовірністю тінізації операцій. Поширення тіньового сегмента зайнятості супроводжується неофіційним працевлаштуванням, унаслідок чого працівники фактично втрачають соціальний захист і державні гарантії; за деякими підрахунками, державний бюджет щорічно втрачає близько 100 млрд грн через незадекларовані трудові відносини [10, с. 180; 35]. З іншого боку, підкреслюють її потенціал для самореалізації, автономності у прийнятті рішень та формування доходу відповідно до зусиль і прийнятого комерційного ризику [40, с. 193].

Однак за відсутності формалізації та не дотримання встановлених вимог (торгівля з рук у невстановлених місцях; здійснення господарської діяльності без державної реєстрації) є порушення порядку провадження господарської діяльності (ст. 164 КУпАП) [41]. На противагу чинним інституційним проблемам податкового адміністрування (часті зміни податкових норм та недостатність зрозумілих

роз'яснень/супроводу для платників) посилюють стимули до «спрощення» діяльності поза формальними рамками [42–43]. На цьому тлі об'єктивним чинником легалізації самозайнятості виступає наявність в Україні спрощеного режиму ФОП із відносно низькими ставками [44]. Як ілюстрацію суспільного сприйняття цього режиму в публічному дискурсі наводять оцінки, що інститут ФОП часто розглядається як механізм податкової оптимізації, зумовлений відносно низьким рівнем податкового навантаження та спрощеними процедурами адміністрування [45]. Порівняння податкових режимів (табл. 1.4) демонструють принципову різницю між українською і більшістю європейських моделей самозайнятості: в Україні ключовий стимул легалізації формується через низьку ставку з обороту (доходу) та мінімізацію облікових процедур, тоді як у країнах ЄС податкове навантаження частіше прив'язане до прибутку або комбіноване з чітко врегульованими соціальними внесками, що зменшує можливості для «податкового арбітражу», але підвищує вимоги до адміністрування.

Звернемо увагу що, ФОП 3 групи фактично пропонує режим, у якому оподаткування відносно прогнозоване, що робить його привабливим для дрібної самозайнятості та мікробізнесу, зокрема для осіб із нестабільними доходами. Загалом, порівняльні дані табл. 1.4 дають підстави стверджувати, що українська модель ФОП є дієвим інструментом швидкої формалізації самозайнятості завдяки простій процедурі та відносно низьким ставкам. Водночас її особливістю є оподаткування, орієнтоване на оборот, а не на чистий прибуток, що підвищує фіскальний тиск у періоди нерегулярних заробітків; безприбутковий період підприємця зберігає обов'язок здійснювати податкові платежі. Додатковим бар'єром легалізації для мікродіяльності виступають транзакційні витрати на адміністрування (бухгалтерські послуги тощо). У сукупності це означає, що для підприємців із низькими та нестабільними доходами формалізація через ФОП може бути економічно не вигідною, що, своєю чергою, посилює стимули залишатися в неформальному сегменті або мінімізувати задекларовану діяльність. Своєю чергою це залишає частку економічного активного населення без доступу до основних державних соціальних гарантій у сфері доходів

населення: мінімальний розмір заробітної плати (якщо збитковий місяць); мінімальний розмір пенсії за віком; податкова соціальна пільга; державна соціальна допомога та інші соціальні виплати [24].

Таблиця 1.4

Порівняльна характеристика ФОП (Україна) та аналогічних правових категорій у країнах ЄС щодо оподаткування, 2025–2026 рр.

	ФОП або правовий аналог	Податок на дохід/оборот	Соціальні внески (загальний підхід)	ПДВ/аналог: порогові та спрощення
Україна	ФОП (спрощена система: ЄП групи 1–3)	Гр.1–2: фіксована місячна ставка (в межах, визначених ПКУ; на практиці — граничні ставки/суми, встановлені місцевими радами); гр.3: 5% від доходу або 3% + ПДВ.	Мінімальний ЄСВ розраховується як 22% мінімальної зарплати (щомісячно).	Для гр.3 можливий режим 3% + ПДВ (як варіант оподаткування).
Польща	Jednoosobowa działalność gospodarcza (самозайнятий/ФОП-аналог)	Варіанти: шкала (загальні правила), лінійний податок 19%, або одноразова виплата (податок з обороту; ставки 2–17% залежно від	Обов’язкові внески до ZUS; передбачені пільги для старту (зокрема «полегшення на початку»).	Ліміт звільнення від VAT підвищено з 200 000 до 240 000 злотих з 01.01.2026.
Чехія	OSVČ (самозайнята особа)	Податок на доходи фізосіб: 15% (до порогів) і 23% (понад поріг); додатково існує опція єдиний податок (фіксований платіж для частини ОСВЧ).	Соціальні/медичні внески є частиною обов’язкових платежів; у режимі єдиного податку вони враховуються у фіксованому платежі (за умовами режиму).	Поріг реєстрації платником ПДВ - оборот понад 2 000 000 крон (зазначається як умова/контекст у матеріалах податкової адміністрації).
Німеччина	Einzelunternehmen / Freiberufler (самозайнятий)	Базово: прибутковий податок (прогресивний); для бізнесу можливо сплатити торговий податок (також залежно від статусу). (Підставки зберігаються між дахом та статусом плати.)	Внески залежать від статусу (професія/страхування), можуть відрізнятися для фрилансерів та бізнесу.	Регулювання малого бізнесу (§19 UStG): застосовується, якщо оборот минулого року ≤ 25 000 € і в поточному році ≤ 100 000 €.
Франція	Micro-entrepreneur Мікро-підприємець (мікро-підприємство)	Поточний остаточний платіж (підписка на % оплачено): 1% (торгівля), 1.7% (послуги), 2.2% (BNC).	«Мікросоціальний»: внески як % обороту: 12.3% (торгівля), 21.2% (послуги BIC), 23.2–25.6% (ліберальна діяльність залежно від режиму).	Надлишок на основі ПДВ (звільнення від ПДВ): для торгівлі 85 000 € (підвищений поріг 93 500 €), для послуг/ліберальної діяльності 37 500 € (підвищений 41 250 €).

Джерело: складено автором за даними: [46-57]

Як показано на рис. 1.2, запровадження податку формує фінансовий розрив між ціною, яку сплачує покупець, та ціною, яку фактично отримує продавець: частина податкового тягара перекладається на споживача через підвищення кінцевої ціни, а частина на підприємця через зменшення чистої виручки/прибутку та втрату частини надлишку. За таких умов перехід підприємця до офіційної реєстрації є економічно мотивованим лише тоді, коли очікувана віддача від легального статусу перевищує сумарні витрати формалізації, тобто величину податкового навантаження.

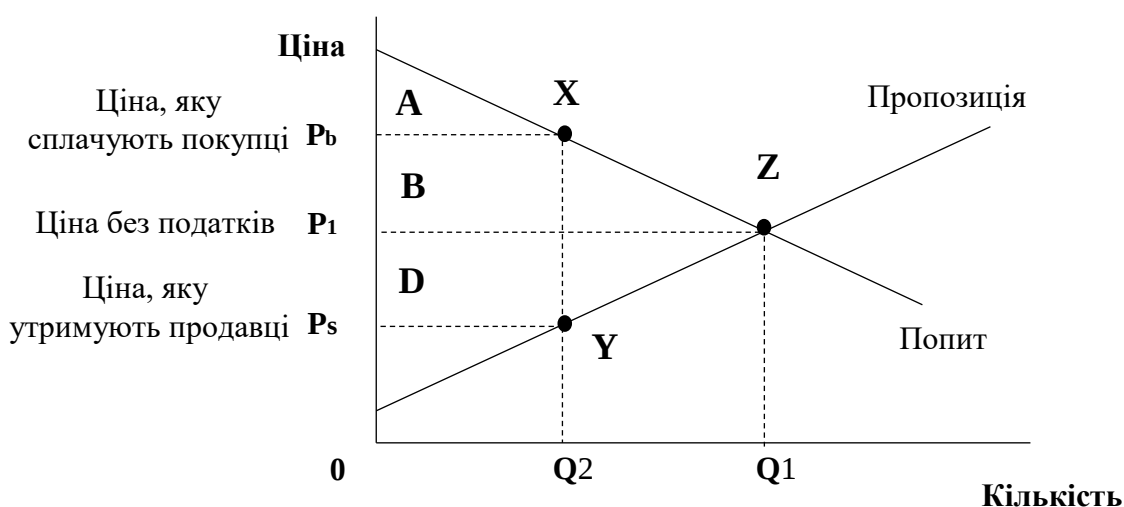

Рисунок 1.2 – Вплив податку на розподіл економічних вигод

Джерело: [3]

Отже, ФОП слід розглядати як правову категорію, що інституційно підтримує розвиток соціальної безпеки на ринку праці. Її значення полягає в переведенні частини економічної активності з неформального сегмента у правове поле, створюючи базу для обліку зайнятості, формування фінансових надходжень та участі самозайнятих у системі соціального страхування. Через це ФОП виступає практичним механізмом розширення легальної зайнятості, який у перспективі може бути використаний державою для зменшення тінізації праці, підвищення прозорості трудових відносин і посилення фінансових основ соціальних гарантій.

Попри це, подальший внесок ФОП у соціальну безпеку залежить від того, чи буде збережено баланс між доступністю режиму та його соціальною

відповідальністю: без усунення стимулів до псевдосамозайнятості та без зниження транзакційних витрат адміністрування для мікродіяльності потенціал ФОП як інструмента соціальної безпеки реалізується неповною мірою.

Враховуючи вищесказане, підтримку самозайнятих, мікропідприємців або необхідно поєднувати з інструментами державного соціального страхування та соціальних гарантій, які виконують функцію стабілізації доходів у разі втрати мобільності, настання страхових випадків або інших ризиків. Відповідно, поряд зі страховими механізмами, відображеними на рис. 1.3, ключову роль у підтриманні доходів населення відіграють і базові державні соціальні гарантії, які встановлюють мінімально допустимі стандарти матеріального забезпечення та слугують додатковим запобіжником соціальної вразливості.

Рисунок 1.3 – Види матеріального забезпечення за державним соціальним страхуванням

Джерело: [22]

Визначені інструменти соціального страхування та базові державні соціальні гарантії формують інституційну основу захисту доходів населення, однак самі по собі не дають відповіді на питання про рівень їх достатності, адресності та результативності в умовах трансформації ринку праці й зростання нестандартних форм зайнятості. Тому для обґрунтування управлінських рішень і коректного зіставлення національних практик із міжнародними стандартами необхідно визначити методологічні підходи оцінювання соціальної безпеки, що дозволяють комплексно вимірювати її стан за системою показників і інтегральних індексів.

1.3 Методологічні підходи до оцінки соціальної безпеки в сучасних умовах з урахуванням міжнародного та національного досвіду

Визначаючи методологічні підходи до оцінювання соціальної безпеки, виходимо з положень, сформульованих у п. 1.2 роботи, відповідно до яких поширення самозайнятості за відсутності належних соціальних запобіжників супроводжується посиленням ризиків тінізації трудових відносин, підвищенням нестабільності доходів і звуженням охоплення механізмами соціального страхування. У світовій практиці вимірювання тінізації базується на поєднанні: прямих показників ринку праці, оцінок неохопленої економічної діяльності в нацрахунках, а також непрямих/модельних макропідходів. В українській статистичній практиці вимірювання неформальної зайнятості також спирається на спеціальні методологічні положення Держстату, що забезпечує можливість використання офіційних даних для побудови часових рядів, вона передбачає розрахунки за набором методів: роздрібний товарооборот, фінансовий, монетарний, електричний; метод збитковості підприємств використовується для визначення меж, і використовується у публікаціях Мінекономіки «Тенденції тіньової економіки» [34]. Важливо підкреслити, що масштаби тінізації праці та доходів прямо пов'язані з інституційними стимулами до легальної участі в соціальному страхуванні: коли внески сприймаються як надмірні, а очікувана віддача у вигляді пенсійних прав - як низька або непередбачувана, зростає мотивація працівників і самозайнятих уникати офіційного працевлаштування чи реєстрації підприємницької діяльності, що відображається в показниках неформальної зайнятості та оцінках тіньової економіки за методами Мінекономіки.

За звітом ILO\OECD світова практика демонструє п'ять основних типів схеми пенсійного забезпечення див. табл. 1.5. В Україні індексація пенсій за віком закріплена на законодавчому рівні й застосовується як щорічна індексація за формулою, що поєднує показники інфляції та зростання середньої заробітної плати, тобто належить до підходу змішаної індексації (ціни/заробітна плата) [60].

Таблиця 1.5

Світові методи індексації пенсійних схем за віком, 2023

Метод індексації	Кількість схем
Індексація цін	92
Індексація заробітної плати	39
Змішані ціни або заробітна плата	44
Немає звичайного методу індексації	62
Відсутність законодавчої вимоги щодо коригування виплат	18
Немає інформації	108
Всього	363

Джерело: [25]

Міжнародні інституції використовують стандартизовані індикатори пенсійного страхування для моніторингу охоплення, адекватності та стійкості пенсійних систем. Такі індикатори важливі саме для інституційного виміру, бо показують як норми та правила трансформуються у вимірювані результати та порівнюваність між країнами. Охоплення пенсійним страхуванням визначають показниками наведеними у табл. 1.6.

Таблиця 1.6

**Методологічні індикатори щодо визначення безпеки
в системі пенсійного страхування**

Назва показника	Визначення
Ефективне охоплення віку людей, що працюють	Частка осіб, які активно сплачують внески до пенсійної схеми, у загальній чисельності населення працездатного віку (часто 15+) або у робочій силі.
Ефективне охоплення пенсіонерів	Частка населення вище встановленого пенсійного віку, яке фактично отримує пенсію (старості).
Коефіцієнт залежності людей похилого віку	Кількість осіб 65+ на 100 осіб віку 20–64
Витрати на пенсії	Видатки на пенсії, виміряні як частка ВВП, з поділом на публічні та приватні.

Джерело: складено автором за даними: [17; 59]

Хоча пенсійне страхування формує довгострокову мотивацію до формальної зайнятості, через накопичення страхового стажу та прогнозованість майбутніх виплат, для самозайнятих і працівників у нестандартних формах зайнятості ключовим є також короткостроковий ризик перерв у доходах. У такій ситуації

мотиваційною інституцією є страхування на випадок медичного забезпечення чи безробіття як інструмента, що безпосередньо стабілізує дохід у разі втрати роботи/замовлень і тим самим впливає на рішення щодо легалізації діяльності.

У табл. 1.7 розглянуто групи показників для вимірювання безпеки у страхуванні на випадок безробіття. Вони одночасно оцінюють доступність, силу захисту (наскільки виплата здатна стабілізувати дохід) і межі підтримки в часі; саме ці параметри найбільше впливають на рішення щодо легалізації, бо зменшують потребу у «самострахуванні» через неформальну зайнятість.

Таблиця 1.7

Методологічні індикатори щодо визначення безпеки в системі страхування на випадок безробіття

Назва показника	Визначення
Ефективне охоплення безробітних	Частка безробітних, які фактично отримують допомогу по безробіттю/виплати, у загальній чисельності безробітних
Юридичне охоплення робочої сили	Частка зайнятих/робочої сили, на яких поширюється право на страхування за статусом зайнятості, включно/не включно із самозайнятими, незалежно від фактичного отримання виплат
Адекватність виплат:	Показник, що відображає, яку частку попереднього наявного доходу домогосподарства зберігають трансферти після 2/6/12/24/60 міс. безробіття
Тривалість права на допомогу	Максимальна/середня тривалість отримання допомоги (тижні/місяці), а також дизайн профілю виплат у часі
Видатки на безробіття	Державні видатки на грошові виплати для компенсації безробіття, виміряні як % ВВП
Інклюзія самозайнятих/ФОП	Частка самозайнятих, для яких передбачено механізм участі (обов'язковий/добровільний) та/або частка самозайнятих, які реально формують страховий стаж/внески, що дає право на виплати при втраті зайнятості

Джерело: складено автором за даними: [17; 38; 57; 61; 64; 65]

В табл. 1.8 представлено методологічні критерії безпеки в медичному забезпеченні та грошових виплатах при хворобі: охоплення базовими послугами, незадоволена потреба в допомозі, частка власних витрат населення, частка домогосподарств із надмірними витратами на лікування, ефективне охоплення виплатами у разі тимчасової непрацездатності, коефіцієнт заміщення доходу під час хвороби та часова доступність допомоги. У теоретичному вимірі ці індикатори показують, чи зменшує система ризик «медичного збіднення» і

чи захищає дохід у періоди непрацездатності; для самозайнятих це критично, оскільки перерва в роботі часто означає пряме припинення надходжень.

Таблиця 1.8

**Методологічні індикатори щодо визначення безпеки
в системі медичного/здоров'я та грошових виплат при хворобі**

Назва показника	Визначення
Охоплення населення базовими медичними послугами	Узагальнений показник охоплення ключовими видами медичних послуг. Для України може деталізуватися через охоплення первинною ланкою та послугами за програмою медичних гарантій
Незадоволена потреба в медичній допомозі	Частка населення, яке потребувало медичної допомоги, але не отримало її через вартість, черги або недоступність
Частка власних витрат населення на медицину	Частка витрат домогосподарств на медичні товари та послуги у поточних витратах на охорону здоров'я
Частка домогосподарств із надмірними витратами на лікування	Частка домогосподарств, у яких витрати на медицину перевищують встановлений поріг у структурі бюджету
Ефективне охоплення виплатами у разі тимчасової непрацездатності	Частка осіб, які фактично отримали виплати за листком непрацездатності серед тих, хто мав страховий випадок
Коефіцієнт заміщення доходу під час хвороби	Співвідношення виплати за період непрацездатності до попереднього заробітку/доходу
Часова доступність медичної допомоги	Частка випадків, коли допомога надана у прийнятні строки або середній час очікування на ключові послуги

Джерело: складено автором за даними: [34, 35, 36, 38]

Таким чином, наведені таблиці формують логічно узгоджену методологічну рамку: пенсійне страхування відображає довгострокову безпеку та передбачуваність правил (зокрема через індексацію), страхування на випадок безробіття короткострокову стабілізацію доходів і охоплення різних статусів зайнятості, а медичне забезпечення та виплати при хворобі - доступність послуг і фінансовий захист домогосподарств.

Підсумовуючи, у п. 1.3 нами сформовано методичну рамку оцінювання соціальної безпеки в умовах зростання самозайнятості: показано, що за відсутності достатніх соціальних запобіжників посилюються ризики тінізації трудових відносин, нестабільності доходів і звуження участі в соціальному страхуванні, а тому вимірювання має поєднувати різні підходи та джерела

даних. Узагальнено, що у світовій практиці тінізацію оцінюють через прямі показники ринку праці, оцінки охопленої діяльності в національних рахунках і непрямі (модельні) макропідходи, тоді як в Україні для побудови офіційних часових рядів застосовуються методологічні положення Держстату та набір розрахункових методів Мінекономіки (зокрема роздрібний товарооборот, фінансовий, монетарний, електричний, а також підхід за збитковістю підприємств). Для інституційного виміру безпеки підкреслено роль стандартизованих індикаторів соціального страхування, які дають змогу порівнювати країни та «перекладати» норми й правила у вимірювані результати (охоплення, адекватність, видатки), зокрема для пенсійного страхування та страхування на випадок безробіття, а також аргументовано, що поряд із довгостроковими пенсійними стимулами для самозайнятих критичними є механізми, які перекривають короткострокові розриви доходу, впливаючи на рішення щодо легалізації діяльності.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Розкрито теоретичні засади соціальної безпеки та простежено становлення цієї категорії: від простих форм суспільної підтримки до цілісної системи державної політики, що забезпечує відтворення людського потенціалу та стійкість життєвих умов. Встановлено, що в наукових підходах соціальна безпека водночас розглядається як складник національної безпеки та як динамічний процес розвитку соціальних відносин і якості життя; при цьому відсутність усталеного офіційного визначення ускладнює уніфікацію підходів до оцінювання та порівнюваність результатів.

У межах теоретичного аналізу систематизовано провідні моделі соціальної політики та механізми бюджетного перерозподілу, що формують різні конфігурації відповідальності держави, роботодавців і громадян за соціальний захист. Показано, що ефективність соціальної політики доцільно оцінювати не лише за масштабом видатків, а й за здатністю інститутів

зменшувати вразливість та підтримувати включення населення у легальну зайнятість. Виходячи з цього, нами обґрунтовано ключову роль ринку праці у формуванні соціальної безпеки та використано концепцію гідної праці як рамки, що поєднує продуктивну зайнятість, дотримання трудових прав, соціальний захист і соціальний діалог.

Окремо автором акцентовано, що в українських умовах інституційні стимули до легалізації праці й підприємництва визначаються співвідношенням витрат на виконання формальних вимог і відчутної «віддачі» у вигляді соціальних гарантій. Воєнні ризики, перерви діяльності, міграційні та мобілізаційні чинники можуть підштовхувати до неформальної зайнятості, тому посилення соціальної безпеки логічно пов'язується з удосконаленням правил і практик соціального страхування та зменшенням тінізації доходів.

Сформовано методологічне підґрунтя для подальшого дослідження: окреслено підходи до вимірювання тінізації, а також упорядковано блоки показників для оцінювання інституційної спроможності ключових видів соціального страхування. Це дає змогу перейти від теоретичних положень до аналізу практичних показників для комплексного оцінювання стану соціальної безпеки України.

РОЗДІЛ 2

ОЦІНКА СТАНУ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ НА РИНКУ ПРАЦІ

2.1 Соціальна безпека людини: зовнішні та внутрішні чинники регулювання

На стан соціальної безпеки людини в Україні за останні роки є очевидний тиск бойовими діями та пов'язані з ними втрати житла, інфраструктури й стабільності економічної діяльності. Це добре видно за структурою суспільних тривог за соціальним опитуванням (рис. 2.1). У 2025 р. найбільш значущою проблемою для громадян залишаються бойові дії, далі йдуть корупція, руйнування житла та інфраструктури, перебої з базовими послугами. Але, звернемо увагу що, класичні трудові ризики не зникають, а набувають іншої форми: замість фокуса на формальному безробітті на перший план виходять падіння купівельної спроможності, напруження у витратах домогосподарств і відчуття нестачі ресурсів, що прямо прив'язано до праці та доходів. Разом із тим результати опитувань варто читати обережно, оскільки вони відбивають не лише реальну ситуацію, а й інформаційний контекст [67].

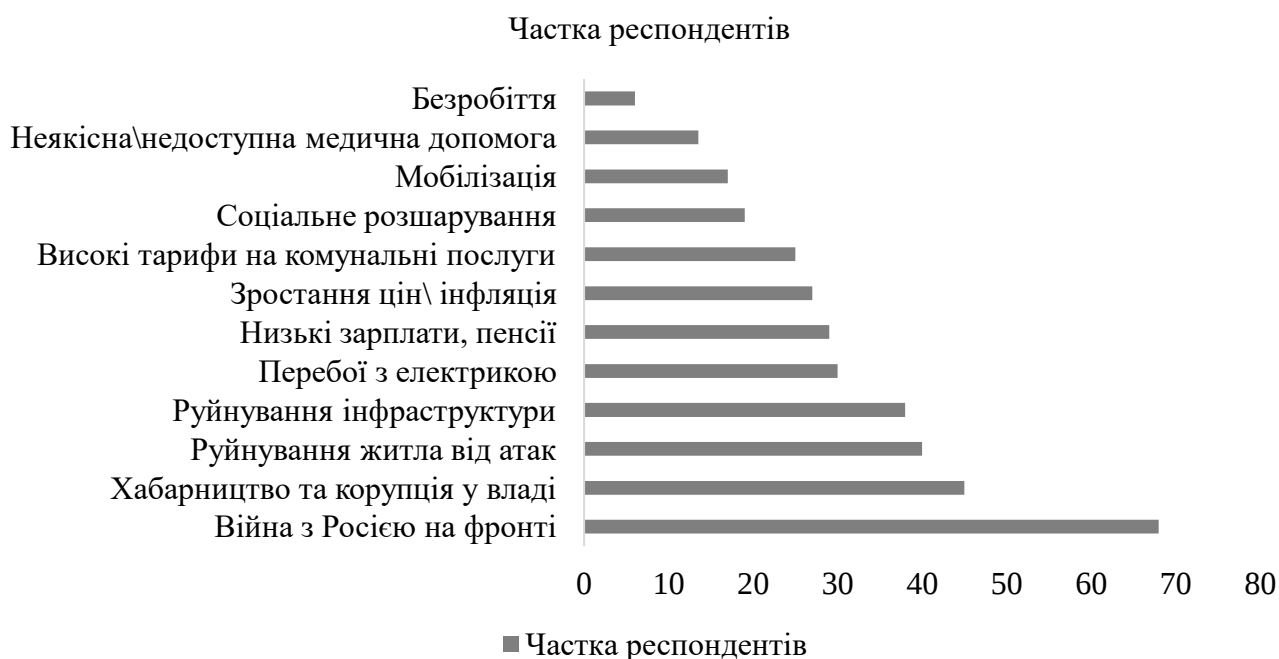

Рисунок 2.1 – Найважливіші проблеми для громадян України, 2025

Джерело:[67]

Поряд із суб'єктивною структурою суспільних тривог (див. рис. 2.1) об'єктивний вимір стану соціальної безпеки (рис. 2.2) відображає реальну кількість прямих збитків від руйнувань; структура за секторами станом на початок 2024 р. враховує сукупний обсяг прямих збитків житлової та нежитлової нерухомості й іншої інфраструктури, що перевищує 157 млрд дол. США. Найбільшу частку становлять житлові будівлі – 37,5% або 58,9 млрд дол. США, що є найбільшою категорією втрат серед усіх секторів. Другою за масштабом є інфраструктура – 23,4% або 36,8 млрд дол. США; далі йдуть втрати активів промисловості, будівництва та сфери послуг (щонайменше 13,1 млрд дол. США), збитки аграрного сектору (10,3 млрд дол. США) та енергетики (9,0 млрд дол. США).

Рисунок 2.2 – Прямі збитки від пошкоджень та руйнувань за секторами, початок 2024 р., млрд дол. США

Джерело:[68]

Концентрація прямих збитків саме у житловому фонді пояснює, чому проблема руйнування житла залишається однією з центральних у сприйнятті населення: втрата або пошкодження житла означає вимушене переміщення, розрив соціальних зв'язків, зростання витрат домогосподарств і звуження

доступу до робочих місць. Регіональний зріз прямих збитків (табл. 2.1) конкретизує, що найбільші втрати зосереджені у східних і південних областях, де руйнування житлового фонду та критичної інфраструктури мають найвищу інтенсивність; у результаті просторовий розподіл збитків безпосередньо формує нерівномірність ризиків для зайнятості, доходів і доступу домогосподарств до базових умов відтворення робочої сили.

Таблиця 2.1

Оцінка загальних прямих збитків за регіонами України, початок 2024 р.

Регіони	Прямі збитки, млн дол. США	Частка у загальних збитках, %
Донецька	37374	23,8
Харківська	30224	19,2
Луганська	17127	10,9
Запорізька	14773	9,4
Херсонська	12277	7,8
Київська	11188	7,1
Миколаївська	7853	5,0
Чернігівська	5773	3,7
Сумська	3398	2,2
Дніпропетровська	3369	2,1
м. Київ	2135	1,4
Інші	6135	3,4
Разом	157200	100

Джерело: [68]

Наслідком цих процесів стає те що, Україна зберігає відчутний розрив із країнами ЄС за більшістю інституційних та соціальних індикаторів (табл. 2.2), хоча окремі показники фіксують часткове покращення позицій. Індекс тривалості життя для України посідає дуже низьке місце та відсутність змін між 2024 і 2025 рр. Стабільність показника на низькому рівні відображає накопичені довгострокові проблеми здоров'я населення та демографічні ризики, які в умовах війни посилюються через втрати, травматизацію, погіршення доступу до медичних послуг і зниження якості життя.

Оскільки позиції у світових рейтингах формуються на основі параметрів доходів, доступності соціальних послуг та якості життя, ключовим вузловим виміром для подальшого аналізу виступає прожитковий мінімум як нормативний орієнтир державних соціальних гарантій і мінімального стандарту

відтворення робочої сили. Саме через його динаміку та співвідношення мінімального (законодавчо встановленого) і фактичного рівнів можна конкретизувати, якою мірою формальні соціальні стандарти відповідають реальним умовам життя населення у 2023–2025 рр. та які ризики для соціальної безпеки виникають у разі зростання цього розриву.

Таблиця 2.2

Динаміка зміни місця України за світовими рейтингами

Індекс	Україна		Польща		Чехія	
	2024	2025	2024	2025	2024	2025
Індекс розвитку людського потенціалу (зі 193 країн)	100	87	36	35	32	29
Індекс свободи преси (RSF, зі 180 країн)	61	62	47	31	17	10
Індекс верховенства права (WJP, зі 142/143 країн)	88	90	33	32	20	20
Індекс сприйняття корупції (CPI, зі 180 країн)	105	-	53	-	46	-
Індекс тривалості життя (CIA WFB, country comparison)	173	173	101	101	76	76

Джерело: складено автором за даними: [69-73]

Динаміка мінімального прожиткового мінімуму (рис. 2.3) у 2022–2025 рр. показує переважно адміністративну стабілізацію, якщо у 2022 р. він переглядався поетапно (2393 грн з 1 січня, 2508 грн з 1 липня, 2589 грн з 1 грудня), у 2023 р. був зафіксований на рівні 2589 грн в кінці року, у 2024 р. підвищений до 2920 грн і у 2025 р. збережений на тому самому рівні 2920 грн. Така траєкторія означає, що нормативний стандарт у 2024–2025 рр. фактично заморожений, попри зміну цін та структури споживання в умовах війни. Порівняння мінімального та фактичного ПМ за 2023–2025 рр. фіксує суттєвий і наростальний розрив між законодавчою гарантією та реальними витратами. Фактичний ПМ (у цінах відповідного місяця) становив: 6190,33 грн (серпень 2023), 7461,64 грн (листопад 2024) та 8196,64 грн (липень 2025).

Соціально-економічним наслідком розриву між мінімальним та реальним прожитковим мінімумом є падіння купівельної спроможності й слабший захист домогосподарства від бідності. Для соціальної безпеки це означає наявність

структурного ризику: формально задекларований мінімум не відображає фактичну вартість відтворення робочої сили, тому оцінка достатності підтримки має спиратися на порівняння обох показників (мінімального і фактичного), а також на динаміку їхнього розриву.

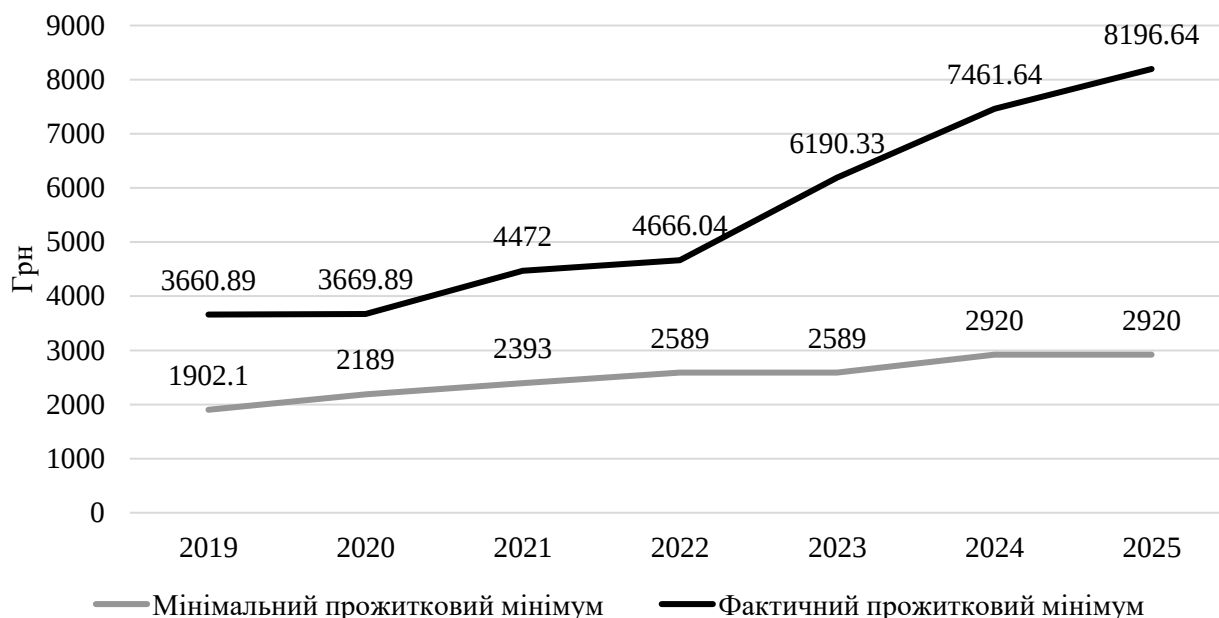

Рисунок 2.3 – Динаміка встановленого мінімального та фактичного прожиткового мінімуму

Джерело: [58]

Важливо, що структура прожиткового мінімуму за категоріями осіб (табл. 2.3) демонструє не лише загальну динаміку, а й різну вартість соціальних потреб залежно від віку та статусу працездатності. Найвищі нормативи стабільно припадають на групи дітей 6–18 років і працездатних осіб, що відображає більші витрати на харчування, навчання, транспорт та інші обов’язкові потреби. Водночас період фіксації показників у 2023 р. на рівні 2022 р. означає, що саме для цих категорій зростає ризик недофінансування базових потреб у реальному вимірі, що посилює вразливість домогосподарств і знижує ефективність прожиткового мінімуму як інструменту соціального захисту.

Зіставлення прожиткового мінімуму із динамікою оплати праці та інфляції (табл. 2.4) показує, що у 2020–2025 рр. середня зарплата в гривні зростала, а її еквівалент у дол. США підвищився з 425,7 до 639,3 дол. США на місяць. Однак

високі темпи інфляції, особливо у 2022 р., істотно зменшили результат у реальному вимірі, після зростання у 2021 р. реальна зарплата у 2022–2024 рр. залишалася близькою до рівня 324–325 дол. США у цінах 2020 р., і лише у 2025 р. спостерігається часткове відновлення до 362,1 дол. США.

Таблиця 2.3

Динаміка розміру прожиткового мінімуму по категоріях осіб

Роки	На одну особу на місяць	Діти до 6 років	Діти 6–18 років	Працездатні особи	Особи, які втратили
2019	1902	1779	2218	2102	1638
2020	2189	1921	2395	2270	1769
2021	2393	2100	2618	2481	1934
2022	2589	2272	2833	2684	2093
2023	2589	2272	2833	2684	2093
2024	2920	2563	3196	3028	2361

Джерело: [58]

Таблиця 2.4

Динаміка середньої заробітної плати та інфляції в Україні, 2020–2025 рр.

Рік	Номінальна зарплата, грн/міс	Середній курс НБУ, грн/ дол. США	Номінальна зарплата, дол. США /міс	Реальна зарплата (ціни 2020 р.), дол. США/міс	Інфляція, %
2020	11 591	27.23	425.7	425.7	5.0
2021	14 014	27.29	513.4	466.8	10.0
2022	14 847	32.87	451.7	324.3	26.6
2023	17 442	36.65	475.9	325.1	5.1
2024	21 473	40.36	532.1	324.6	12.0
2025	26 623	41.64	639.3	362.1	7.7

Джерело: складено автором за даними: [4; 13; 58]

На тлі змін у доходах домогосподарств варто також урахувати ширші макрофінансові умови, адже купівельна спроможність населення визначається не лише ринком праці, а й бюджетною та борговою політикою держави. Дані табл. 2.5 свідчать про різке розширення державних видатків у 2022–2023 рр.: якщо у 2019–2021 рр. частка видатків у ВВП коливалася в межах 25,8–32,8%, то у 2022 р. вона зросла до 52,1%, а у 2023 р. до 61,4%. Паралельно суттєво збільшився державний борг, що відображає фінансування воєнних і соціальних потреб в умовах обмежених внутрішніх ресурсів. У цій взаємозалежності

простежується закономірність, де найбільше розширення бюджетних витрат припало на період пікового інфляційного тиску у 2022 р., що частково пояснює, чому зростання номінальної зарплати не дало пропорційного приросту реальної. За зниження інфляції у 2023 р. до 105,1% номінальна оплата праці відновлювалася швидше, однак її реальний рівень залишався стриманим, що вказує на затяжний ефект шоку 2022 р. та тривалу залежність соціальних стандартів і доходів від макрофінансової стабільності.

Таблиця 2.5

Державні витрати та основні макроекономічні показники України

Рік	ВВП, млрд грн	Державний бюджет		Державний борг, млрд грн	Інфляція, млрд грн % до ВВП %
		млрд грн	% до ВВП		
2019	3974,6	1072,9	27,0	1998,3	104,1
2020	4194,1	1288,0	32,8	2551,9	105,0
2021	5459,6	1490,3	25,8	2671,8	110,0
2022	5191,0	2705,4	52,1	4071,7	126,6
2023	6537,8	4014,4	61,4	5519,5	105,1

Джерело: [18]

З урахуванням того, що розрив між нормативними соціальними стандартами та реальними доходами посилюється під впливом інфляції й бюджетних дисбалансів, показовим є порівняння міжнародного тла фінансування соціальної сфери. На рис. 2.4 порівняно співвідношення державних витрат на соціальний захист населення працездатного віку та частки населення віком 15–64 роки за регіонами світу у 2023 р. Зазначимо, державні витрати на соціальний захист працездатного населення суттєво різняться, від 2,5% ВВП у країнах Латинської Америки та Карибського басейну до 8,1% ВВП у Північній Америці. Європейські регіони займають проміжні позиції, проте також істотно відрізняються між собою, у Північній, Південній та Західній Європі показник становить 6,2% ВВП, тоді як у Східній Європі лише 3,7% ВВП, що є нижчим і за світовий рівень 4,8% ВВП.

Для інтерпретації українських реалій це порівняння важливе як орієнтир масштабу коли, в умовах війни та інфляційних шоків ефективність соціальних

стандартів визначається тим, чи достатні наявні ресурси для компенсації втрати купівельної спроможності. Якщо рівень фінансування тяжіє до нижчих значень, близьких до 3,7% ВВП, характерних для Східної Європи, то зростає ймовірність, що прожитковий мінімум і соціальні виплати відставатимуть від фактичної вартості життя, а реальні доходи населення залишатимуться вразливими до цінових коливань.

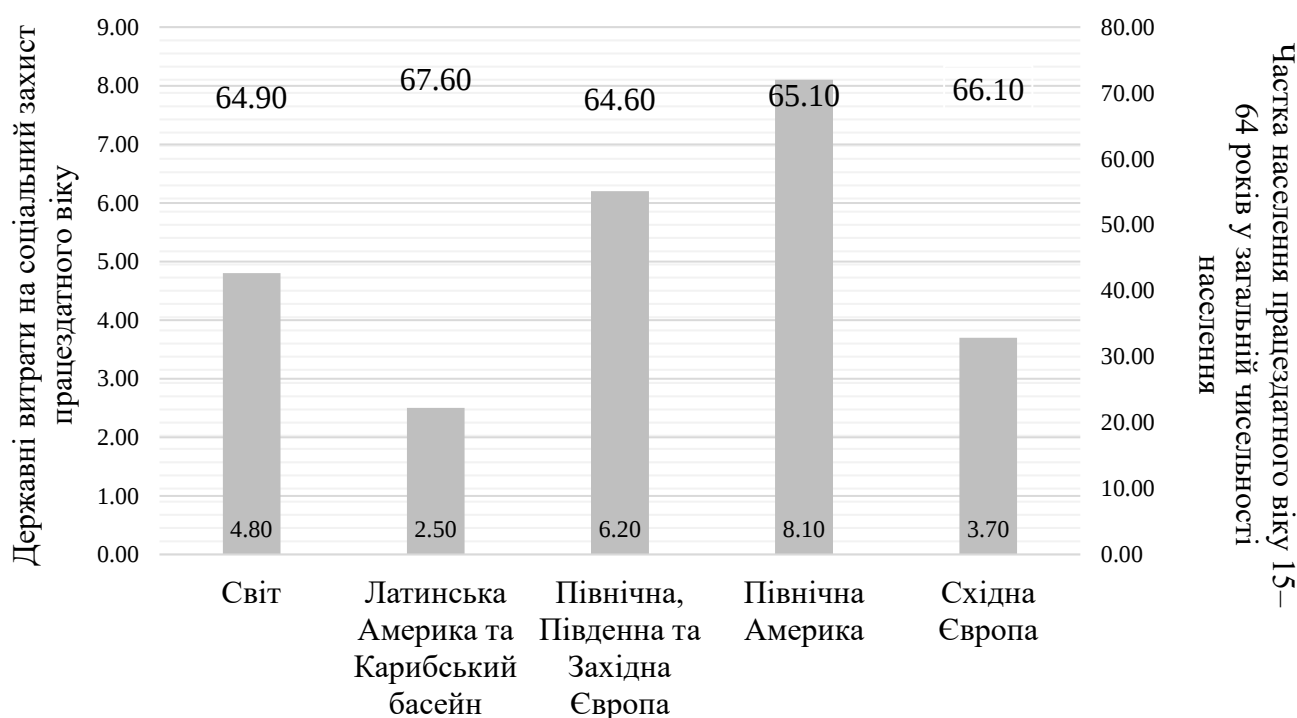

Рисунок 2.4 – Державні витрати на соціальний захист для населення працездатного віку та частка населення віком від 15 до 64 років у загальній чисельності населення, за регіонами, 2023 р.

Джерело: [25]

Натомість зіставлення державних видатків України на соціальний захист населення працездатного віку (рис. 2.5) мають хвилеподібний характер. Пік у 2022 р. на рівні 8,77% ВВП відображає розширення підтримки в умовах війни, тоді як у 2021 р. зафіксовано зниження до 6,73% ВВП, а у 2024 р. показник зменшився до 6,81% ВВП. Паралельно спостерігаємо змінення й демографічної основи системи, оскільки скорочення частки населення віком 15–64 роки посилює навантаження на механізми соціального фінансування та звужує базу формування ресурсів.

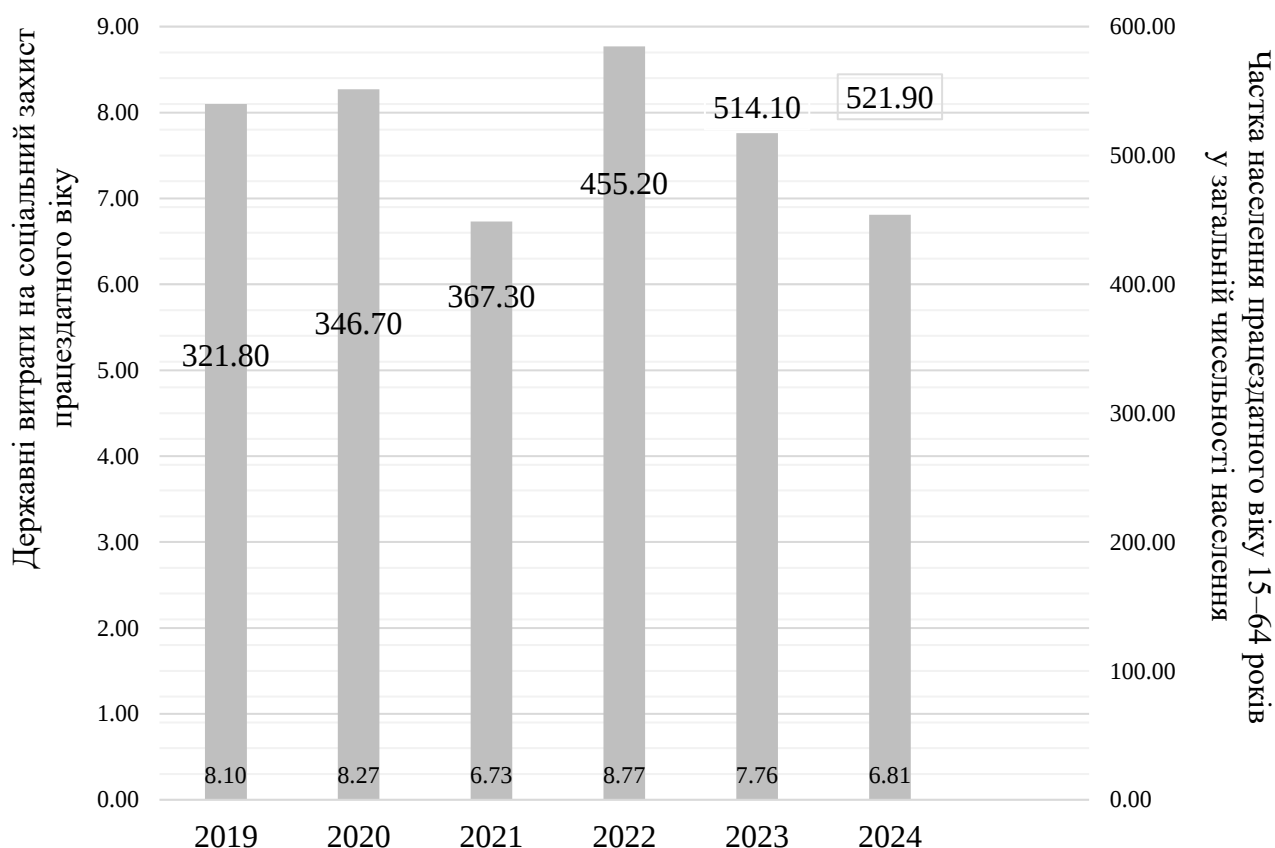

Рисунок 2.5 – Динаміка видатків зведеного бюджету України на соціальний захист і соціальне забезпечення та їх частка у ВВП у 2019–2024 рр.

Джерело: [4; 66]

У порівнянні за даними Євростату, у 2023 р. в ЄС видатки на соціальний захист становили 19,2% ВВП, а в низці країн перевищували 20% ВВП, зокрема у Фінляндії, Франції та Австрії [63]. За поточної конфігурації фінансування Україна зберігає стійкий розрив із європейськими орієнтирами, оскільки навіть у роки підвищення видатків рівень соціального захисту у відсотках до ВВП є істотно нижчим за середнє значення по ЄС. Це означає, що обсяг ресурсів, який система може спрямувати на страхові виплати, допомоги та соціальні послуги, обмежує масштаб компенсації соціальних ризиків і прямо позначається на результатах, які фіксуються індексними показниками України в міжнародних зіставленнях. Пріоритетом має стати поетапне нарощування фінансування із паралельним підвищенням адресності та результативності програм, розширенням бази формування ресурсів через та зміцненням внескових

механізмів. Отже, для обґрунтування реальних можливостей підвищення видатків на соціальний захист доцільно проаналізувати ринок праці як ключове джерело формування бюджетних і страхових надходжень.

2.2. Ринок праці в Україні: стан, проблеми, перспективи

Щоб коректно оцінити ринок праці як інструмент формування бюджетних надходжень і внескових ресурсів соціальної системи, доцільно зафіксувати демографічну базу, на якій вибудовується потенціал зайнятості та обсяг платежів. Порівняння оцінок чисельності населення України наведена у табл. 2.6 за різними джерелами показує помітне звуження бази формування трудового ресурсу, що підсилює актуальність аналізу зайнятості, легалізації праці та продуктивності як ключових чинників наповнення бюджету і фондів соціального страхування. Порівняння оцінок чисельності населення України за різними джерелами показує, що розбіжність між офіційною оцінкою на початок 2022 р. та актуальними міжнародними розрахунками для 2024 р. становить декілька мільйонів осіб.

Таблиця 2.6

Чисельність населення України за різними джерелами та оцінками, млн осіб

Джерело	Період оцінки	Чисельність	Характеристика показника
Державна служба статистики України	01.01.2022	41,167	Оцінка наявного населення
UNFPA, Ukraine Regional SitRep	07.2024	35,8	Оцінка чисельності населення, у тому числі 31,1 млн на підконтрольній території
Світовий банк	2024	37,860	Середньорічна оцінка чисельності населення
Міжнародний валютний фонд	останнє значення у профілі країни	32,862	Показник населення з профілю країни та бази World Economic Outlook
CIA World Factbook	2024	35,662	Оцінка чисельності населення за даними World Factbook

Джерело: складено автором за даними: [13; 64; 65; 74; 75]

Для аналізу ринку праці така варіативність означає невизначеність бази потенційної зайнятості та обсягу внескових надходжень до системи соціального страхування. Зменшення чисельності населення, перш за все в працездатних вікових групах, звужує податкову і внескову базу, тоді як потреба у соціальній підтримці зростає. Тому подальший розгляд доцільно зосередити на параметрах економічної активності та зайнятості.

З табл. 2.7 спостерігаємо в середньому за 2021 р. у віці 15–70 років робоча сила становила 17311,6 тис. осіб, з яких 15600,0 тис. осіб були зайнятими, а 1711,6 тис. осіб класифіковано як безробітні за методологією МОП. Рівень безробіття дорівнював 9,9% робочої сили, а поза її складом перебували 10700,0 тис. осіб. Для коректної інтерпретації динаміки зайнятості необхідно врахувати, що потенціал ринку праці визначається не лише рівнем економічної активності, а й чисельністю населення працездатного віку, тоді як зростання частки осіб пенсійного віку підсилює навантаження на систему соціального забезпечення.

Таблиця 2.7

**Структура населення України за статусом участі в робочій силі
у віці 15-70 років у середньому за 2021 р.**

Показник	Чисельність, тис. осіб	Частка у населенні 15-70 років, %	Коротка інтерпретація для внескової бази
Населення у віці 15-70 років, усього	28 011,6	100,0	База потенційної участі у ринку праці
Робоча сила у віці 15-70 років, усього	17 311,6	61,8	Формує потенціал податкових та внескових надходжень
Зайняте населення у віці 15-70 років	15 600,0	55,7	Основне джерело ПДФО та страхових внесків
Безробітне населення у віці 15-70 років за методологією МОП	1 711,6	6,1	Відображає втрати потенційних надходжень та зростання потреби у підтримці
Особи, які не входять до складу робочої сили у віці 15-70 років	10 700,0	38,2	Не формують поточні внескові надходження, але визначають потенціал залучення
Потенційна робоча сила у віці 15-70 років	132,2	0,5	Резерв залучення до зайнятості за сприятливих умов

Джерело: [4, 43, 66, 73]

У табл. 2.8 подано динаміку чисельності населення віком 15–64 роки та 65 років і старше у 2020–2025 рр., а також коефіцієнт співвідношення 15–64 до 65+ і зміну цього коефіцієнта до попереднього року. Правдивість наведених оцінок чисельності населення є відносною, оскільки останній Всеукраїнський перепис населення проводився у 2001 р., а подальші розрахунки ґрунтуються на поточному статистичному обліку та модельних оцінках різних інституцій. За цих умов окремі абсолютні значення можуть відрізнятися залежно від джерела, однак співвідношення вікових груп 15–64 і 65+ є більш стійким показником і, як правило, змінюється в межах похибки оцінювання. Таким чином, можемо констатувати структурний зсув населення, за якого на одного пенсіонера припадає дедалі менша кількість осіб працездатного віку, що посилює демографічне навантаження та звужує внескову базу соціальної системи. У таких умовах ключовим стає не лише обсяг трудового потенціалу, а і його фактична реалізація через зайнятість, оскільки саме наявність роботи визначає спроможність домогосподарств формувати доходи, а держави отримувати податкові та страхові надходження.

Таблиця 2.8

Динаміка чисельності населення працездатного віку та осіб пенсійного віку в Україні у 2020-2025 рр.

Рік	15-64, млн осіб	65+, млн осіб	Коефіцієнт 15-64/65+	Зміна коефіцієнта до попереднього року, %
2020	30,20	7,64	3,95	-
2021	29,90	7,71	3,88	-1,87
2022	27,63	7,35	3,76	-3,08
2023	25,32	7,02	3,61	-4,05
2024	25,40	7,19	3,53	-2,11
2025	26,13	7,41	3,53	-0,15

Джерело: складено автором за даними: [59; 74; 75]

На цьому тлі особливо показовими є зміни загальної чисельності населення та офіційно зареєстрованого безробіття (табл. 2.9), які відображають одночасне зменшення демографічної бази й трансформацію попиту на державну підтримку у разі втрати роботи. Представлені дані створюють стійке та прискорене скорочення кількості офіційно зареєстрованих безробітних: з 338,2 тис. осіб у 2019 р. показник зріс до 459,2 тис. осіб у 2020 р., після чого зменшився до 295,0 тис. осіб у 2021 р. та

до 186,5 тис. осіб у 2022 р. Найглибше падіння зафіксовано у 2023 р. до 96,1 тис. осіб, тобто мінус 48,47% до попереднього року, а у 2024 р. показник майже не змінився і становив 94,2 тис. осіб, що відповідає мінус 1,98%. Таке одночасне скорочення населення і зареєстрованого безробіття не є ознакою покращення ситуації на ринку праці, а відображає мінімізацію охоплення офіційною реєстрацією та зміну поведінки населення під впливом міграції, переміщення та воєнних обмежень доступу до інституцій. У результаті офіційні показники реєстрованого безробіття дедалі слабше відображають реальну напруженість на ринку праці, а оцінювання соціальної безпеки потребує опори на ширші індикатори участі в робочій силі, зайнятості та доходів, оскільки саме вони визначають ресурсну спроможність соціального фінансування.

Таблиця 2.9

Динаміка загальної чисельності населення України та кількості офіційно зареєстрованих безробітних, 2019–2024 рр.

Роки	Всього населення України		Зареєстровано безробітних	
	тис. осіб	темп приросту до попереднього року, %	тис. осіб	темп приросту до попереднього року, %
2019	41 922,7	-0,60	338,2	-1,02
2020	41 629,9	-0,70	459,2	+35,78
2021	41 208,1	1,01	295,0	-35,76
2022	41 167,3	0,10	186,5	-36,78
2023	37 732,8	-8,34	96,1	-48,47
2024	37 860,2	+0,34	94,2	-1,98

Джерело: складено автором за даними: [58]

На фоні структурних змін під впливом геополітичних процесів, перетворення внеску валової вартості по секторах економіки (табл. 2.10) відображає зсув у 2022–2023 рр., де частка державного управління та обов’язкового соціального страхування різко зросла з 7,2% у 2021 р. до 24,6% у 2022 р. та залишилася високою у 2023 р. на рівні 24,4%. Виділимо, що у 2023 р. сукупний внесок оптової та роздрібної торгівлі разом із ремонтом автотранспортних засобів і мотоциклів та сфери транспорту, складського господарства, поштової і кур’єрської діяльності становив 19,9% валової доданої вартості, що фактично дорівнює майже п’ятій частині її формування. Така

структура є показовою, оскільки саме ці види діяльності характеризуються високою питомою вагою самозайнятості, мікропідприємництва та роботи через ФОП. Відтак подальший аналіз доцільно зосередити на сегменті ФОП і самозайнятих як ключовому каналі залучення трудових ресурсів у торгівлі та логістиці, а також як елементі, що формує частину доходів бюджету через сплату єдиного податку і пов'язаних платежів. У цьому вимірі принциповим є розмежування двох форм формальної зайнятості, найманої праці у юридичних осіб та найманої праці у ФОП, оскільки вони відрізняються за режимом оподаткування, механізмами адміністрування внесків і чутливістю до тінізації. У табл. 2.11 відображено обсяг єдиного податку, який сплачується ФОПами.

Таблиця 2.10

**Частка видів економічної діяльності що має, найбільший внесок
у формуванні валової вартості в Україні, 2020-2023 рр.**

Показники	2020	2021	2022	2023
Державне управління, обов'язкове соціальне страхування	8.5	7.2	24,6	24.4
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів та мотоциклів	16.2	15.8	14.0	14.9
Переробна промисловість	11.8	12.0	9.7	9.5
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	10.8	12.7	8.6	8.6
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	7.2	6.3	4.9	5.0
Усе інше	45.5	46.0	38.2	37.6

Джерело: [4]

Констатуємо, що, у період 2020–2024 рр. відбулось розширення бази платників єдиного податку, загальна чисельність ФОП на спрощеній системі зросла з 1400,4 тис. осіб у 2020 р. до 1661,1 тис. осіб у 2024 р. Структурно приріст забезпечувався насамперед 3 групою, чисельність якої збільшилася з 610,3 до 806,1 тис. осіб, тоді як 1 група залишалася відносно стабільною та коливалася в межах 204,3–212,3 тис. осіб, а 2 група демонструвала зростання у 2023–2024 рр. до 648,4 тис. осіб після скорочення у 2022 р. до 556,2 тис. осіб. Додатково табл. 2.11 фіксує відновлення сегмента ФОП-роботодавців після

спаду у 2022 р.: їх кількість зменшилася з 262 026 осіб у 2021 р. до 229 166 осіб у 2022 р., але у 2024 р. зросла до 259 976 осіб. У підсумку сегмент ФОП у досліджуваний період зберіг здатність акумулювати податкові надходження та частково підтримувати зайнятість, однак питома вага єдиного податку в доходах бюджету залишається обмеженою в межах 2%, що підсилює актуальність аналізу тіньового сегмента, як джерела податкових надходжень для соціального забезпечення.

Таблиця 2.11

**Зіставлення кількості ФОП платників єдиного податку за групами, ФОП
роботодавців, та надходжень єдиного податку до зведеного бюджету
України, 2020–2024 рр.**

Рік	Група 1, тис. осіб	Група 2, тис. осіб	Група 3, тис. осіб	Усього ФОП ЄП, тис. осіб	ФОП- роботодавці, осіб	Єдиний податок до зведеного бюджету, млн грн	Частка єдиного податку, %
2020	204,3	585,8	610,3	1400,4	262 848	38 031,0	2,76
2021	208,4	596,9	687,8	1493,1	262 026	46 282,4	2,78
2022	208,4	556,2	729,9	1494,5	229 166	47 226,1	2,15
2023	212,3	607,6	766,5	1586,4	238 502	55 805,4	1,80
2024	206,6	648,4	806,1	1661,1	259 976	69 129,0	1,93

Джерело: [4; 32; 66]

Зіставлення динаміки кількості зареєстрованих ФОП (див. табл. 2.11) із кількістю робочих місць у державних установах на прикладі АРМА (табл. 2.12) ілюструє структурний дисбаланс між розширенням приватного сегмента самозайнятості та обмеженістю інституційної спроможності держави. На тлі зростання чисельності ФОП платників єдиного податку гранична чисельність АРМА скоротилася з 435 осіб у 2023 р. до 390 осіб у 2024 р. і збереглася на рівні 390 осіб у плані на 2025 р., тоді як фактична чисельність залишалася практично незмінною на рівні 235–240 осіб.

Одночасно очікування бізнесу щодо зайнятості (табл. 2.13) залишаються нестійкими, за результатами опитування підприємств баланс відповідей про зміну чисельності працівників коливався від від’ємних значень упродовж

2023 р. до позитивного значення в І кв. 2024 р., причому найбільш песимістичні оцінки характерні для будівництва та добувної промисловості, що підтверджує збереження ризиків скорочення робочих місць у низці секторів. Логічною дією стає необхідність визначення масштабів тінізації у сегменті найманої праці та ФОП для коректної оцінки реального стану ринку праці та створення адекватної стратегії механізмів забезпечення соціального захисту в інтересах усіх суб'єктів ринку праці. Додатковим фактором, який ускладнює інтерпретацію показників зайнятості й тінізації, стали нормативні зміни, щодо правил перетинання державного кордону громадянами України [30]. У короткостроковому періоді це рішення створило додатковий канал відтоку молодшої робочої сили та посилює дефіцит кадрів для роботодавців, насамперед у сегменті стартових посад і молодих фахівців. Зокрема, за результатами дослідження Європейської Бізнес Асоціації про тенденції ринку праці, 46% компаній зазначили, що виїзд молодих фахівців віком 18–22 роки мав певний або значний вплив на їхню діяльність, а 74% компаній загалом повідомили про дефіцит кадрів [77]. В регіональному зрізі вплив кадрового дефіциту додатково підкреслюють медійні оцінки бізнес-об'єднань, у місті бази практики автора в матеріалі Суспільного щодо Дніпра/Дніпропетровщини наводиться позиція про те, що дефіцит чоловічих кадрів у регіоні сягав 10–15%, а після ухвалення постанови очікується подальше посилення браку фахівців.

Таблиця 2.12

Гранична та фактична чисельність працівників АРМА, 2023–2025 рр.

Рік	Показник	Центральний апарат, осіб	Територіальні органи, осіб	Усього, осіб
2023	Гранична чисельність	195	240	435
	<i>Фактично працює</i>	182	53	235
	<i>Укомплектованість, %</i>	93,3	22,1	54
2024	Гранична чисельність	300	90	390
	<i>Фактично працює</i>	194	46	240
	<i>Укомплектованість, %</i>	64,7	51,1	61,5
2025	Гранична чисельність (план)	300	90	390

Джерело: [32]

Таблиця 2.13

Очікування респондентів щодо змін кількості працівників на їх підприємствах у наступні 12 місяців

Підприємства	Збільшиться	Зменшиться	Кількість відповідей	Баланс відповідей					Зміна в п. п. I кв.
				I кв. 2023	II кв. 2023	III кв. 2023	IV кв. 2023	I кв. 2024	
Усі підприємства	11,3	17,6	655	-16	-3,8	-7	-6,5	-6,3	10,1
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	11,4	31,8	44	-18	-13	-17	-27	-21	-2,7
Переробна промисловість	10	20	120	-19	-7,5	-6,6	-4,2	-10	9
Постачання електроенергії, газу, пари, водопостачання, каналізація, поводження з відходами	3,3	20	30	-5,9	-3	-16	-6,7	-17	-11
Будівництво	15	35	20	-33	5	-16	-24	-20	-13,3

Джерело: [76]

Підсумовуючи отримані результати, можна зробити висновок, що ринок праці України характеризується поєднанням секторальних і регіональних дисбалансів, а також нестійкістю очікувань бізнесу щодо збереження та створення робочих місць. На цьому тлі тіньові практики зайнятості набувають особливої ваги, оскільки вони спотворюють оцінку фактичної зайнятості та доходів і водночас підвищують соціальні ризики для працівників через обмеження доступу до страхових механізмів і трудових гарантій.

2.3 Комплексна рейтингова оцінка рівня соціальної безпеки на ринку праці України (регіональний вимір)

Вважаємо необхідним приділити увагу рівню тінізації на ринку праці. Рис. 2.6 показує, що у 2020–2023 рр. тіньова економіка в Україні залишається значною, а оцінки її масштабу за методами, наведеними у п. 1.3 роботи,

помітно відрізняються. Це свідчить, що тінізацію неможливо коректно описати одним узагальненим показником без урахування методології розрахунку, а офіційні статистичні дані про зайнятість і доходи відображають лише частину реальних процесів на ринку праці.

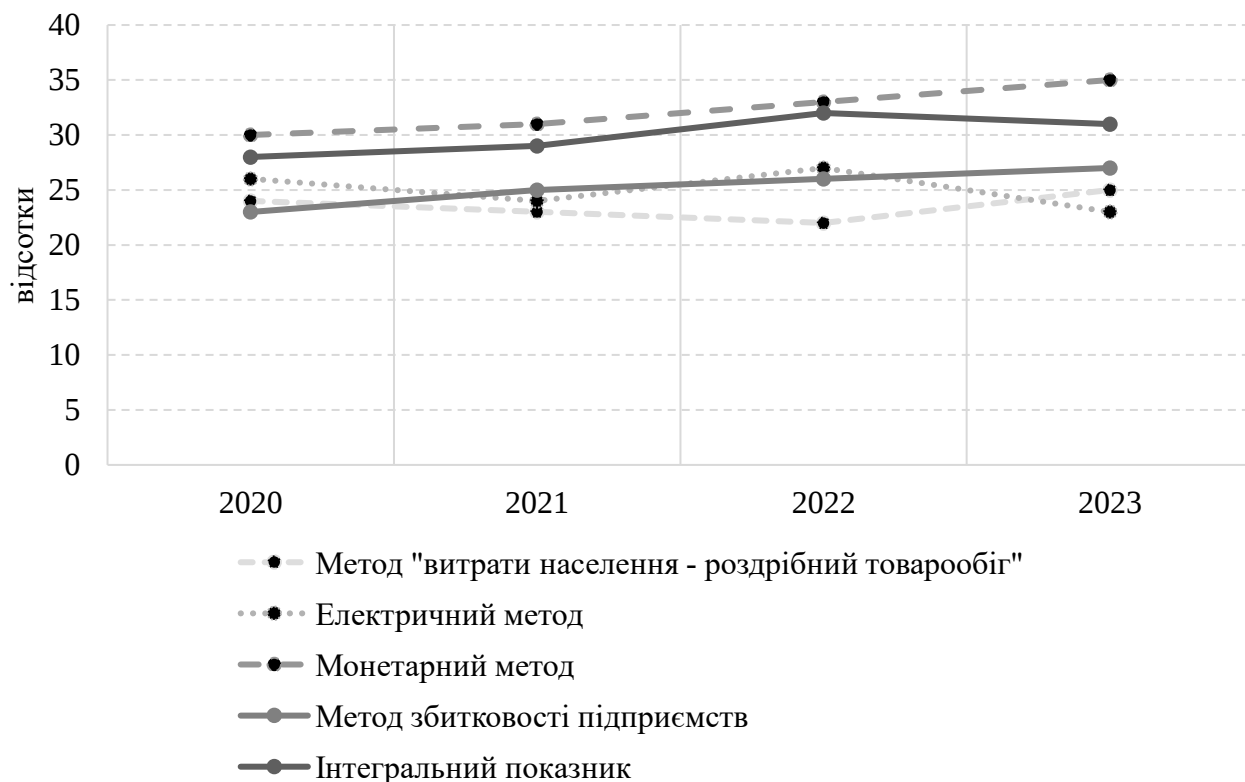

Рисунок 2.6 – Динаміка рівня тіньової економіки України за окремими методами, % від обсягу офіційного ВВП

Джерело: [35]

Інтегральна оцінка, наведена на рис. 2.6, не формує стійкої траєкторії зниження протягом останніх років, а зберігає рівень, який не дає підстав вважати тіньовий сегмент маргінальним. У підсумку тінізація виступає системним чинником, що обмежує формування податкових і внескових ресурсів, а також пояснює розрив між потенційними можливостями ринку праці генерувати ресурси і фактичними обсягами соціального фінансування.

Розділимо неформальну зайнятість на неоформлених і незареєстрованих працівників, оскільки ці категорії відображають різні механізми вразливості на ринку праці. Для розмежування використано підхід обстеження робочої сили

Держстату, де виділяються дві форми неформальної зайнятості: неформальна зайнятість у формальному секторі та зайнятість у неформальному секторі. Такий поділ дає змогу відокремити ситуації, коли підприємство або організація діє у формальному секторі, але трудові відносини з працівником не врегульовані належним чином, від випадків, коли зайнятість формується в межах неформального сектору, тобто поза повним регуляторним і страховим охопленням.

Гендерний розподіл (табл. 2.14) демонстрував у 2021 р. перевагу чоловіків у загальній чисельності неформально зайнятих 1816,3 тис. осіб проти 1 202,1 тис. осіб серед жінок. У відносному вимірі жінки становили близько 39,8% усіх неформально зайнятих, чоловіки зайняли більшу долю, близько 60,2%.

Таблиця 2.14

Порівняння неформальної зайнятості за статтю, 2021 р.

Стать	Неоформлені, тис. осіб	Незареєстровані, тис. осіб	Разом, тис. осіб
Обидві	1113,0	1905,4	3018,4
Жінки	416,5	785,6	1202,1
Чоловіки	696,5	1119,8	1816,3

Джерело: [4]

Віковий розподіл тіньової зайнятості (табл. 2.15) набував найбільшої концентрації неформально зайнятих у групі 40–49 років й становив 751,4 тис. осіб. Другою за чисельністю виступала група 50–59 років (663,4 тис. осіб), далі йшла група 30–34 роки (428,0 тис. осіб) та 35–39 років (413,8 тис. осіб). Отже, ядро неформальної зайнятості формувалося переважно у віці 30–59 років, тобто в періоді найбільшої економічної активності індивіда, переважно чоловічої статі. Зазначена теза конкретизується на рис. 2.7, де в структурі зареєстрованих безробітних (як основної групи отримувачів послуг служби зайнятості в Україні та Дніпропетровській області) у січні-березні 2025 р. за статтю та віковою ознакою відображено питоמוю вагою жінки (80,7% й 81,5% відповідно). Отримані результати дозволяють зробити висновок, що жінки частіше обирають менш ризикову стратегію поведінки на ринку праці, надаючи перевагу офіційному працевлаштуванню або формалізованим каналам підтримки через службу зайнятості навіть за умови нижчого або повільнішого

зростання доходу. Натомість чоловіки частіше схильються до ризикових моделей, зокрема до неформальної зайнятості чи інших нестабільних форм зайнятості, що потенційно забезпечують вищий поточний заробіток.

Таблиця 2.15

Порівняння неформальної зайнятості за віком, 2021 р.

Вік	Неоформлені, тис. осіб	Незареєстровані, тис. осіб	Разом, тис. осіб	Частка віку серед усіх неоформлених %
15–24	112,6	134,3	246,9	45,6
25–29	140,1	195,1	335,2	41,8
30–34	191,4	236,6	428,0	4,7
35–39	172,2	241,6	413,8	41,6
40–49	270,5	480,9	751,4	36,0
50–59	204,5	458,9	663,4	30,8
60–70	21,7	158,0	179,7	12,1
70+	1,4	41,8	43,2	3,2

Джерело: [4]

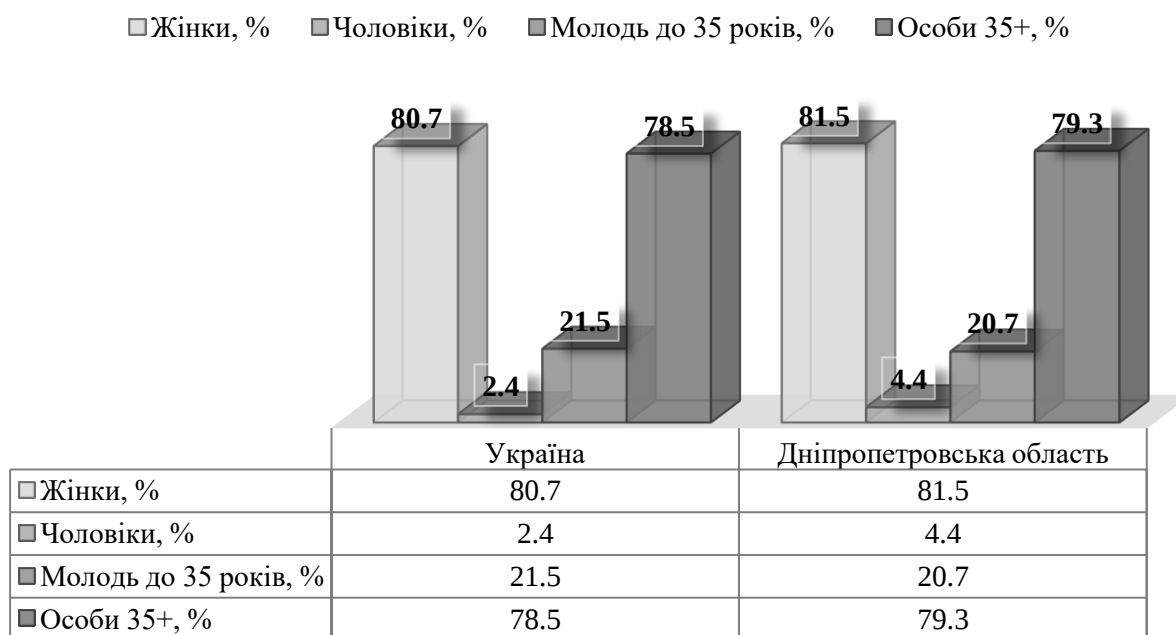

Рисунок 2.7 – Структура зареєстрованих безробітних в Україні та Дніпропетровській області січень–березень 2025 року

Джерело:[79]

В табл. 2.16 наочно подано диспропорції попиту і пропозиції праці за даними Державної служби зайнятості за січень–березень 2025 р. у секторальному вимірі. Найвище навантаження спостерігається у державному

управлінні й обороні 4,95 особи на 1 вакансію та у сільському господарстві 3,38, тоді як у торгівлі воно також є помітним 2,16. За таких умов конкуренція на робоче місце в окремих секторах зростає, що посилює вразливість шукачів роботи через ризик довшого періоду без доходу, вимушеного погодження на гірші умови праці або перехід у нестандартні форми зайнятості.

Таблиця 2.16

**Секторальний розподіл зареєстрованих безробітних і вакансій
та навантаження в Україні, січень-березень 2025 року**

Сектор	Безробітні, осіб	Вакансії, од.	Навантаження, осіб на 1 вакансію
Торгівля; ремонт авто	20 006	9 248	2.16
Держуправління й оборона	16 854	3 407	4.95
С/г, ліс, рибальство	13 237	3 919	3.38
Переробна промисловість	11 470	12 883	0.89
Охорона здоров'я та соцідопомога	5 699	5 826	0.98
Транспорт, склад, пошта	4 800	4 900	0.98
Освіта	3 636	5 049	0.72
Адміністративна та допоміжна	2 885	2 101	1.37
Готелі та харчування	2 532	2 079	1.22

Джерело: складено автором за даними: [4]

У видах діяльності, де потреба роботодавців у працівниках є відносно вищою, показник навантаження знижується до рівня, близького до одиниці, або стає меншим за неї. Такий стан спостерігається у переробній промисловості (0,89), транспорті та логістиці (0,98), а також в охороні здоров'я (0,98).

Така конфігурація окреслює два відмінні сценарії соціальних ризиків, що корелюють із даними рис. 2.7. З одного боку, переважання жінок серед офіційно зареєстрованих безробітних поєднується з концентрацією частини пропозиції праці у сферах, де конкуренція за робочі місця залишається підвищеною. З іншого боку, у секторах із кращим співвідношенням вакансій і претендентів посилюється мотивація для частини чоловіків шукати роботу поза інституційними каналами або погоджуватися на менш формалізовані, але швидші способи отримання доходу.

Додатково соціальну безпеку на ринку праці характеризує рівень оплати праці, який роботодавці готові пропонувати через інституційні канали працевлаштування. Рис. 2.8 демонструє, що розподіл заробітної плати у вакансіях

центрів зайнятості є асиметричним, оскільки середні значення перевищують медіанні. Загалом для України середня запропонована оплата становить 14 670 грн, тоді як медіанна 13 000 грн, що вказує на вплив відносно невеликої частки вакансій із високою оплатою на загальну середню величину.

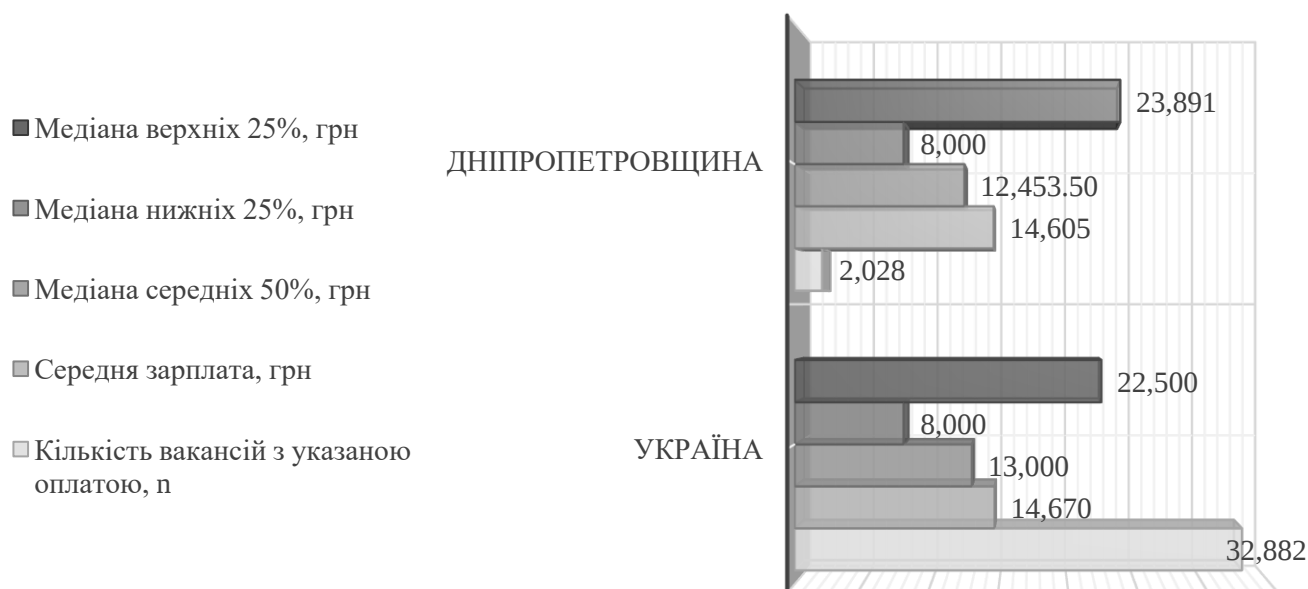

Рисунок 2.8 – Розподіл заробітної плати у вакансіях центрів зайнятості України та Дніпропетровщини на січень-березень 2025

Джерело: складено автором за даними: [4]

Аналогічна ситуація спостерігається і в Дніпропетровській області, де середня оплата складає 14 605 грн, а медіанна 12 453,5 грн. Стверджуємо, що типова пропозиція оплати праці у вакансіях області нижча за середнє значення, а отже більшість вакансій орієнтовані на рівень доходів, який не створює достатнього фінансового буфера для домогосподарств у разі нестійкої зайнятості. У нижніх 25% вакансій медіанна оплата становить 8 000 грн як для України, так і для Дніпропетровської області, що фактично відображає концентрацію значної частини пропозицій поблизу мінімальних або близьких до мінімальних рівнів оплати. Водночас верхній кuartиль демонструє суттєво вищі значення, а саме медіана верхніх 25% вакансій досягає 22 500 грн по Україні та 23 891 грн у Дніпропетровській області. Такий розрив між нижньою та верхньою частинами розподілу свідчить про сегментацію вакансій, коли поряд із великою масою

пропозицій із відносно низькою оплатою присутня менша кількість вакансій з істотно кращими умовами. У поєднанні з результатами рис. 2.7 ці спостереження підсилюють висновок про різні поведінкові стратегії на ринку праці. Висока частка жінок серед зареєстрованих безробітних поєднується з тим, що офіційний сегмент вакансій часто пропонує помірні рівні оплати, а отже орієнтація на формалізовані канали працевлаштування може означати прийняття меншого доходу в обмін на прогнозованість і правовий захист. Натомість для частини чоловіків стимулом до вибору неформальних або швидших каналів заробітку стає прагнення компенсувати нижчі зарплатні пропозиції в офіційних вакансіях, навіть ціною вищих соціальних ризиків, пов'язаних із нестабільністю, слабшим страховим охопленням і ймовірністю порушення трудових гарантій.

Рис. 2.9 поглиблює розуміння секторальної диференціації оплати праці у вакансіях центрів зайнятості та демонструє, що навіть серед найбільших галузевих груп рівні середньої заробітної плати істотно відрізняються між видами діяльності. Найвищі значення середньої оплати фіксуються у транспорті та логістиці, а також у переробній промисловості та ремонті, причому Дніпропетровська область у цих сегментах загалом наближена до загальноукраїнських орієнтирів. Такий результат є очікуваним для індустріального регіону, де значна частка робочих місць пов'язана з виробничими ланцюгами, технічним обслуговуванням і перевезеннями. Сегмент охорони здоров'я та соціальної допомоги займає проміжну позицію. Попри соціальну значущість і формальність зайнятості, рівні середньої оплати у вакансіях не формують суттєвої «премії» порівняно з виробничо-логістичними видами діяльності. Це важливо в регіональному вимірі, оскільки для працівників бюджетної та соціальної сфери ризики пов'язані не стільки з неформальністю, скільки з обмеженнями доходів, які знижують здатність домогосподарств протидіяти фінансовим потрясінням і збільшують залежність від соціальних трансфертів. Узагальнюючи данні рис. 2.9 підтверджує, що ризики соціальної незахищеності формуються не лише через сам факт безробіття, а й через якість і «вартість» доступних вакансій у ключових

секторах. Для Дніпропетровської області близькість показників до середніх по Україні у виробничо-транспортних сегментах не нівелює проблему низькооплачуваних пропозицій у сфері послуг.

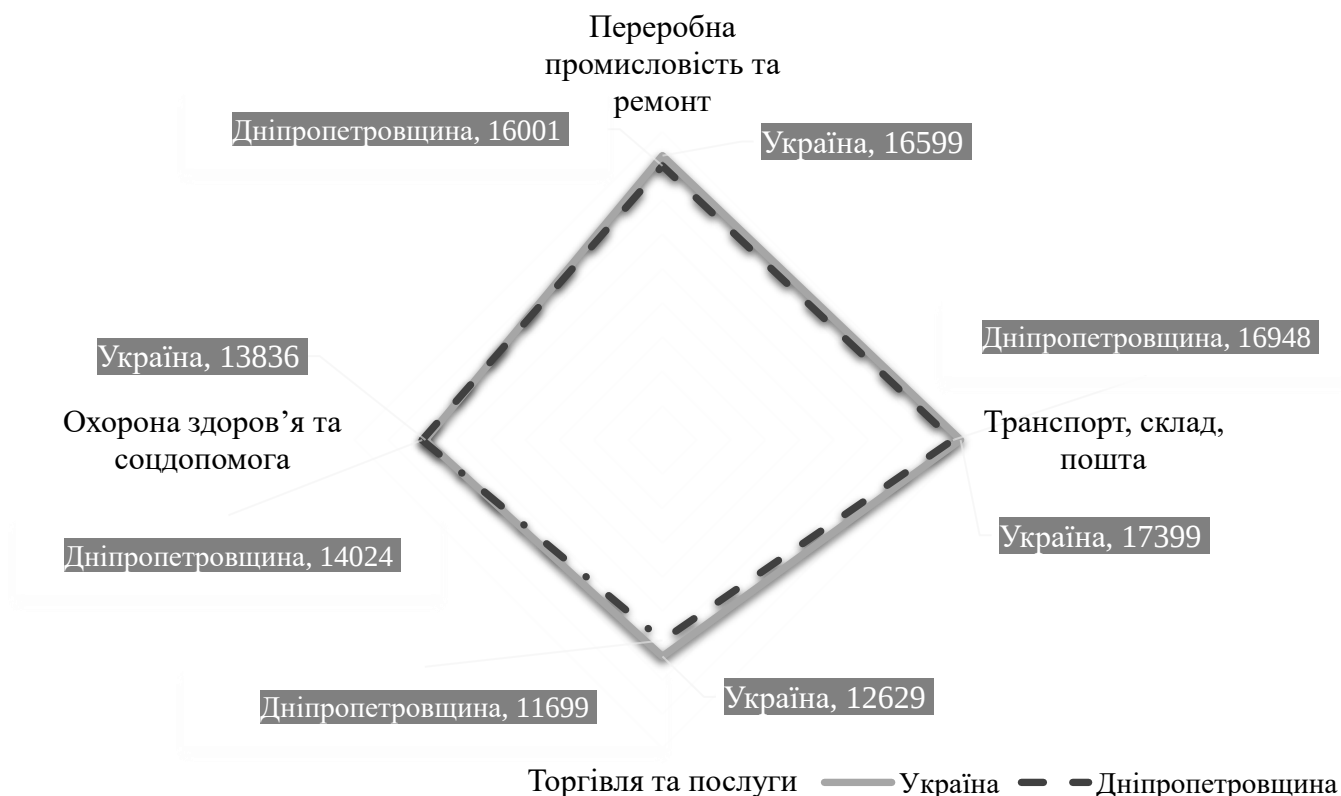

Рисунок 2.9 – Середня заробітна плата у вакансіях центрів зайнятості за найбільшими галузевими групами, Україна та Дніпропетровська область, грн
Джерело: складено автором за даними: [4]

Необхідно додати, що важливим складником оцінювання інституційної спроможності служби зайнятості є її взаємодія з роботодавцями, зокрема з фізичними особами підприємцями, які можуть подавати відомості про потребу в працівниках і отримувати послуги з добору кадрів через механізми служби зайнятості (у т. ч. шляхом подання інформації про вакансії за встановленими процедурами). Водночас у межах цього дослідження виявлено методичне обмеження, яке знижує аналітичну цінність відкритої статистики. У публічному доступі переважають агреговані показники щодо кількості роботодавців,

вакансій та шукачів роботи без виокремлення організаційно-правового статусу роботодавця, тому відсутня стабільна можливість визначити, скільки саме ФОП зверталися до служби зайнятості для пошуку працівників на національному та регіональному рівнях. Наявність окремих повідомлень по окремих регіонах чи філіях лише підтверджує існування такого каналу взаємодії, однак не забезпечує зіставності даних у часі та між областями. Таким чином, обмежена прозорість і деталізація відкритих даних щодо участі ФОП у формуванні попиту на робочу силу через службу зайнятості виступає недоліком інформаційного забезпечення ринку праці.

Однак, крім класичних методів пошуку роботи\співробітника цифровізація посилила роль неформальних каналів комунікації, коли вакансії та кандидати циркулюють не лише через офіційні платформи та службу зайнятості, а й через соціальні мережі й месенджери. Практика рекрутингу підтверджує використання Facebook-спільнот й сторінок, тематичних Telegram-каналів та чатів у месенджерах як каналів пошуку роботи. Окремо зазначимо, що поряд з офіційними каналами Facebook, Telegram рекрутери дедалі частіше залучають і розважальні платформи, зокрема TikTok та Instagram, особливо для молодіжної аудиторії та масового найму. Проте ці канали зазвичай описуються як інструменти охоплення й комунікації, а не як стандартизована статистика, тому їх доцільно використовувати як пояснювальний контекст, а не як точний кількісний індикатор [80; 81; 82]. За найсвіжішими публічно доступними оцінками рекламних інструментів (показник potential ad reach) аудиторія Facebook в Україні становить близько 14,2 млн користувачів, Instagram близько 12,6 млн, а TikTok близько 19,0 млн користувачів віком 18+ [83].

Отже, результати п. 2.3 показують, що рівень соціальної безпеки на ринку праці в регіональному вимірі визначається не лише масштабами тінізації, а й поєднанням демографічних, інституційних і секторальних чинників. Виявлена концентрація неформальної зайнятості у віці 30–59 років та її більш виражений чоловічий профіль поєднується з тим, що офіційні інституційні канали підтримки зайнятості охоплюють переважно жінок, що відображає різні

стратегії поведінки на ринку праці та різний рівень прийняття ризику.

Секторальні співвідношення вакансій і зареєстрованих безробітних підтверджують нерівномірність конкуренції за робочі місця між видами діяльності, а аналіз оплати праці у вакансіях служби зайнятості показує асиметричний розподіл заробітків та наявність значного «нижнього сегмента» пропозицій, що підсилює ризики низьких доходів навіть у формальному працевлаштуванні. Паралельно зростання ролі соціальних мереж і месенджерів у пошуку роботи означає, що частина попиту й пропозиції переміщується у неінституційні канали, що ускладнює вимірювання ринку праці та підвищує вимоги до якості статистичного забезпечення.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Здійснено комплексний аналіз соціальної безпеки на ринку праці України з урахуванням того, що стан зайнятості та рівень захищеності працівників формується не одним показником, а сукупністю взаємопов'язаних факторів. Узагальнення результатів підтверджує, що сучасні ризики соціальної незахищеності зумовлюються структурними змінами економіки, нестійкістю очікувань роботодавців, обмеженістю ресурсів системи соціального захисту та значною часткою тіньових практик. У той самий час офіційна статистика зайнятості й доходів відображає лише частину реальних процесів, тому коректна оцінка соціальної безпеки потребує поєднання різних джерел даних, зіставлення методик і уваги до швидких змін у поведінці населення та бізнесу.

Систематизовано ключові сфери, що визначають рівень соціальної безпеки на ринку праці, та показано їх взаємодію. По-перше, уточнено значення тінізації як чинника, який одночасно спотворює картину зайнятості та доходів і посилює соціальні ризики, оскільки тіньові форми праці обмежують охоплення трудовими гарантіями та страховими механізмами. Доведено, що різні підходи до оцінювання тіньової економіки дають суттєво відмінні результати, а отже використання одного узагальненого показника без урахування методології є

недостатнім для аналітичних висновків. По-друге, у розділі деталізовано феномен неформальної зайнятості через її дві відмінні форми, що виділяються обстеженням робочої сили, а саме неформальна зайнятість у формальному секторі та зайнятість у неформальному секторі. Такий поділ дозволив розмежувати ситуації, де суб'єкт господарювання є формальним, але трудові відносини з працівником оформлені неналежно, від випадків, де сама економічна активність здійснюється поза повним регуляторним і страховим охопленням. По-третє, розглянуто соціально-демографічні особливості неформальної зайнятості. Аналіз за статтю та віком показав, що ядро неформальної зайнятості зосереджене у вікових межах 30–59 років, тобто у періоді найвищої економічної активності, і має більш виражений чоловічий профіль. Важливим висновком стало те, що статевий дисбаланс у неформальному секторі може поєднуватися з протилежною структурою у офіційних інституційних каналах, адже жінки частіше демонструють менш ризикові стратегії та звертаються до служби зайнятості, тоді як чоловіки частіше залишаються економічно активними поза інституційними механізмами або обирають більш нестабільні, проте швидші способи отримання доходу.

Отримані висновки створюють логічне підґрунтя для подальшого переходу до розділу 3, де акцент має бути зміщений від діагностики до обґрунтування інструментів та механізмів підвищення соціальної безпеки, зокрема в частині детінізації зайнятості, розширення охоплення соціальним страхуванням, удосконалення інституційних сервісів ринку праці та підвищення якості робочих місць.

РОЗДІЛ 3

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РОЗРОБКИ БАГАТОРІВНЕВОЇ СТРАТЕГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ НА РИНКУ ПРАЦІ

3.1 Удосконалення системи захищеності інтересів населення у питаннях зайнятості та оплати праці

Як визначено у розділі 1 роботи, держава є ключовим суб'єктом забезпечення соціальної безпеки. Узагальнення результатів аналізу 2-го розділу підтвердило наявність структурних дисбалансів, обмеженість ресурсів системи соціального захисту та суттєвий вплив тіньових практик. Точковий зв'язок між індексом результативності влади та очікуваною тривалістю життя, як важливого показника соціальної безпеки відтворено на рис. 3.1. Кожна точка відповідає окремій країні ЄС, а розташування точок демонструє позитивну залежність, зі зростанням результативності державного управління, як правило, зростає і тривалість життя населення. Для наочності додано поліноміальну лінію тренду.

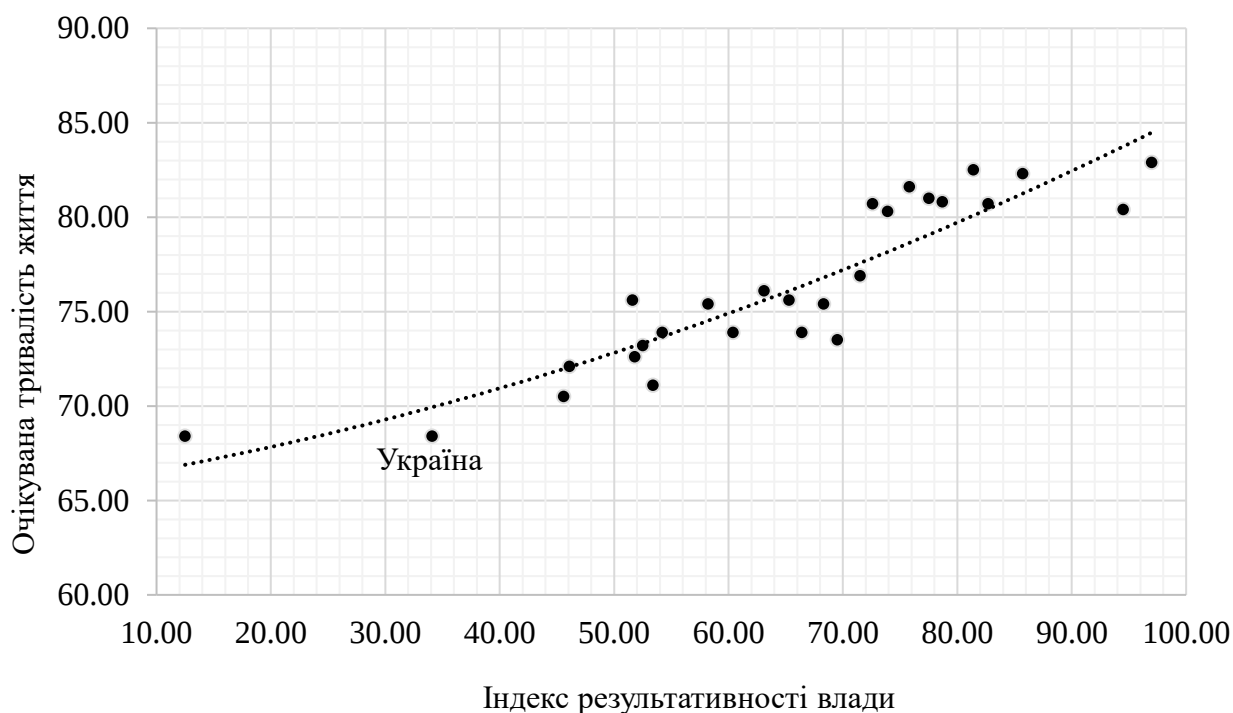

Рисунок 3.1 – Зв'язок між індексом результативності влади (горизонтальна вісь) та очікуваною тривалістю життя (вертикальна вісь)

Джерело: [84]

У цьому сенсі актуальним є напрацювання Бондаревської К.В. (табл. 3.1). Авторкою згруповано критерії за напрямами впливу (зайнятість, умови та оплата праці, соціальний захист і державне регулювання), а кожен напрям деталізовано набором показників, які можна відстежувати у динаміці та виявляти вузькі місця політики. Разом із тим об'єкт дослідження, який опрацьовувала науковиця, у 2022–2025 рр. істотно змінився під впливом воєнних і демографічних чинників. Тому для сучасного українського ринку праці пріоритетними стають індикатори, які одночасно відображають ризики тінізації, структурні дисбаланси та якість пропозиції праці, оскільки саме ці вузли формують втрати соціального захисту та падіння купівельної спроможності.

Таблиця 3.1

Критерії та індикатори багаторівневої стратегії забезпечення соціальної безпеки на ринку праці

Держава	Критерії	1.Збалансованість ринку праці	1. Коефіцієнт співвідношення попиту і пропозиції 2. Навантаження зареєстрованих безробітних на одну вакансію, осіб
	Індикатори	2. Покращення/погіршення стану зайнятості населення	1. Рівень економічної активності населення, % 2. Рівень зайнятості населення, % 3. Рівень безробіття, % 4. Рівень молодіжного безробіття, % 5. Рівень неформальної зайнятості, %
Регіон	Критерії	1.Збалансованість ринку праці	1. Коефіцієнт співвідношення попиту і пропозиції 2. Навантаження зареєстрованих безробітних на одну вакансію, осіб
	Індикатори	2. Покращення/погіршення стану зайнятості населення	1. Рівень економічної активності населення, % 2. Рівень зайнятості населення, % 3. Рівень безробіття, % 4. Рівень молодіжного безробіття, % 5. Рівень неформальної зайнятості, %
Суб'єкти господарювання	Критерії	1.Збалансованість внутрішньо-організаційного ринку праці	1. Коефіцієнт співвідношення прийнятих та звільнених працівників. 2. Коефіцієнт плинності персоналу
	Індикатори	2. Покращення/погіршення стану зайнятості персоналу	1. Коефіцієнт стабільності кадрів 2. Коефіцієнт постійності кадрового складу 3. Коефіцієнт закріпленості 4. Питома вага молоді в структурі персоналу, % 5. Питома вага осіб старшого віку в структурі персоналу, %

Джерело:[10]

Насамперед структурні дисбаланси у 2022–2025 рр. мають виразний гендерно-професійний вимір, так у низці видів робіт загострюється дефіцит працівників професій фізично складних та технічно-спеціалізованих, що підсилює конкуренцію роботодавців за кадри, провокує неформальні практики залучення праці та зміщує попит у бік вузьких груп. У наборі індикаторів Бондаревської К.В. не вистачає маркерів дефіциту кадрів за професійними групами та умовами праці (частка вакансій у критичних професіях, тривалість закриття вакансій, співвідношення вакансій і претендентів за професійними сегментами). Якщо зіставити запропоновані індикатори із результатами аналізу розділу 2, то ключові розбіжності проявляються у структурі попиту на працю та якості пропозиції робочих місць. Дисбаланс на ринку праці характеризується різким розходженням навантаження за видами діяльності, у січні-березні 2025 р. становило 4,95 особи на 1 вакансію у державному управлінні та обороні, тоді як у переробній промисловості – 0,89, у транспорті – 0,98, в охороні здоров'я – 0,98, а в освіті – 0,72, тобто вакансій більше, ніж зареєстрованих претендентів [4].

Із позиції держави як другого за обсягом роботодавця (рис. 3.2) звернемо увагу на роль класичних механізмів пошуку резервів робочої сили, такі як залучення людей старшого віку до ринку праці, обмеження ранніх пенсій та інших заходів, спрямованих на віддалення віку призначення пенсії та виходу з ринку праці (табл. 3.2). Автор критично оцінює такі практики як дієвого механізму залучення економічно не активних громадян до праці.

По-перше, підвищення пенсійного віку дає обмежений і здебільшого короткостроковий ефект, моделювання наслідків підвищення пенсійного віку показує, що середній вихід із зайнятості відкладається лише незначно (порядку 0,7 року), а ефективність реформи суттєво стримується тим, що не всі групи мають доступ до робочих місць у старших віках [86]. За умов стало низької народжуваності та від'ємного міграційного сальдо навіть при відтермінуванні виходу на пенсію, через кілька років значна частина цих осіб все одно залишить ринок праці з природних причин, тому інструмент не замінює політики відновлення трудового потенціалу [87, 88].

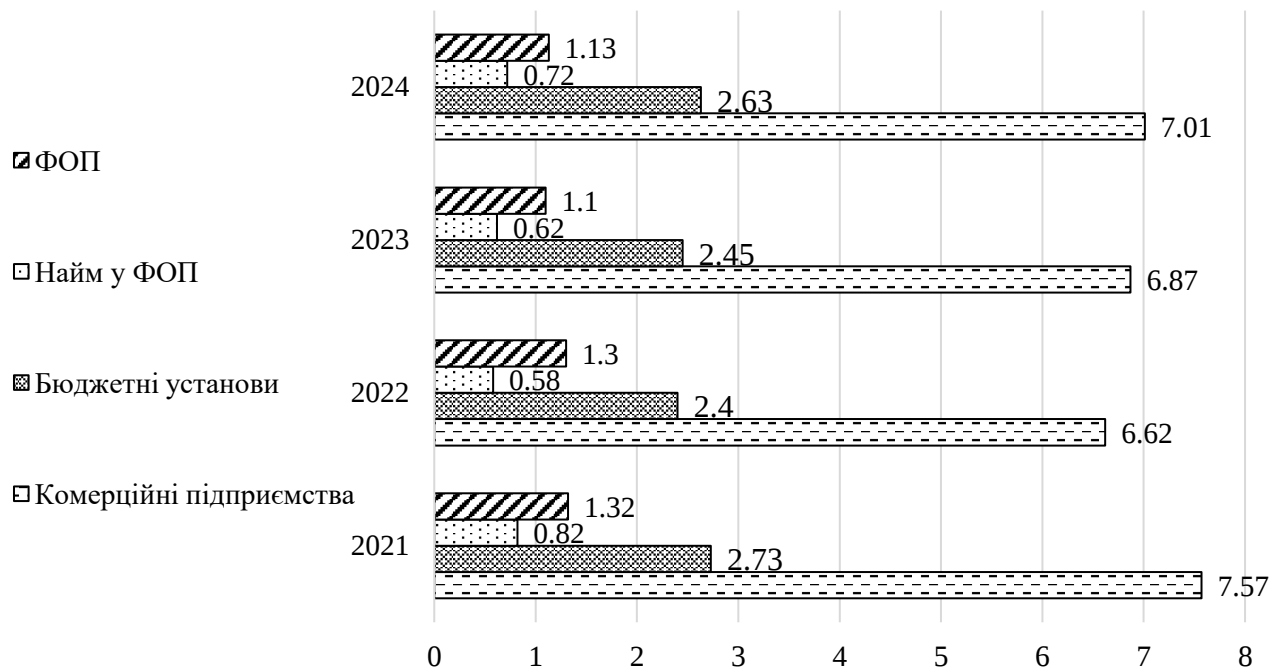

Рисунок 3.2 – Динаміка кількості млн. осіб, що працюють за категоріями\типом зайнятості

Джерело: [84]

Таблиця 3.2

**Законодавчі зміни у сфері пенсійного страхування серед країн світу,
2021-2023 рр.**

Країна та рік	Вимірювання
Франція, 2023	Підвищила мінімальний вік виходу на пенсію з 62 до 64 років до 2032 р. та прискорила збільшення періоду сплати внесків, необхідного для отримання повної пенсії. Мета - покращити фінансування пенсій до 2030 року та поступово скасувати спеціальні пенсійні схеми.
Мексика, 2021	Здійснено реформи обов'язкової пенсійної схеми на індивідуальному рахунку шляхом збільшення внесків роботодавців, коригування державних внесків, скорочення мінімального періоду сплати внесків для отримання пенсії за віком, підвищення гарантованої мінімальної пенсії та обмеження адміністративних зборів. Уряд оцінює збільшення майбутньої адекватності пенсій в середньому на 40%.
Уругвай, 2023	Поступово збільшили мінімальний вік виходу на пенсію з 60 до 65 років залежно від року народження та внесків. Розподіл пенсійних внесків між схемами було змінено, а основу розрахунку пенсій за віком змінили на 20 найкращих років заробітної плати, серед іншого. Винятки існують для тривалого трудового стажу або виконання фізично вимогливих робіт.
Японія, 2023	Пенсійний вік для державних службовців у Японії було підвищено з 60 до 61 року, що також розв'язує проблему нестачі робочої сили в Японії. План полягає в тому, щоб поступово підвищити пенсійний вік до 65 років до 2031 фінансового року. Ширша стратегія Японії полягає у використанні досвіду старших працівників та пом'якшенні наслідків старіння робочої сили.
Швейцарія, 2022	На референдумі було прийнято рішення поступово підвищити пенсійний вік для жінок до рівня чоловіків до 2028 р.

Джерело: [17]

По-друге, підвищення пенсійного віку може переносити навантаження з пенсійної системи на систему охорони здоров'я та соціальних виплат. Емпіричні дослідження дають результати погіршення стану здоров'я після підвищення пенсійного віку, зокрема зростає поширеність психічних розладів, хвороб опорно-рухового апарату та ожиріння, тоді як системного поліпшення показників здоров'я від довшого періоду роботи не виявлено [89].

По-третє, уразливими є працівники з важкими умовами праці, проведене дослідження з даних пенсійної реформи Іспанії показують що, підвищення раннього віку виходу на пенсію з 60 до 65 підвищувало ймовірність смерті у віці 60-69 років на 11%, причому ефект концентрувався серед низькокваліфікованих і зайнятих у фізично та психосоціально виснажливих роботах, відтермінування зайнятості становило лише близько 4 місяців [90].

Для подолання дефіциту показовими є бізнес-практики, які зменшують залежність від локального кадрового резерву найманою працею, що не потребує фізичної присутності, підприємці дедалі частіше на аутсорсингу купують окремі функції аналітика, контент-мейкера, онлайн-менеджера, веброзробника, маркетолога, й вибудовують під них гнучкі формати залучення фахівців. Зокрема, на сайті команди Молодий Бізнес прямо окреслено профіль як «команда, яка працює з онлайн-бізнесами та міжнародними продажами», а також наведено перелік ролей, які типово організовуються у віддаленому форматі. Хоч організаційний центр проєкту Молодий Бізнес прив'язаний до м. Дніпро з виробництвом металевих виробів, модель залучення персоналу будується навколо дистанційної взаємодії та підбору фахівців під конкретні функції. Це підтверджується тим, що компанія публікує вакансії у віддаленому форматі та позиціонує свою діяльність як підтримку українських підприємців на міжнародному ринку, тобто працює у логіці географічно розподіленої команди, де виконання задач не потребує постійної присутності в одному офісі [85].

Показовим прикладом зовнішнього масштабування є кейс, описаний зі слів Олексія Пономаренка (згаданого підприємця у розділі 1), з його слів паралельне функціонування двох виробничих майданчиків у Варшаві та Дніпрі

в шкіряному бізнесі поєднується з опорою на міграційні та соціальні зв'язки. За цією логікою штат варшавського цеху сформовано переважно із переселенців з України, причому значна частина працівників залучалася через особисті знайомства та професійні контакти з Дніпра [45]. Робимо висновок, що релокація частини операцій за кордон може одночасно зменшувати кадровий дефіцит у точці розширення та знижувати ризики добору персоналу завдяки мережевому рекрутингу (через довіру та рекомендації).

Відмічаємо, вихід бізнесу за межі країни не означає повного відтоку людського капіталу з українського економічного простору. Навіть за умови зайнятості та сплати податків у країні перебування, частина працівників зберігає стійкі зв'язки з Україною через домогосподарства (родичів), споживання, перекази, майнові та професійні зобов'язання, а також через перспективу повернення. Намір повернутися є важливим індикатором потенційної реінтеграції людського капіталу на ринок праці, за даними лонгitudного опитування українських біженців у Польщі 2023 р., 70% респондентів висловлювали схильність у майбутньому повернутися в Україну, 19% мали сумніви, 11% твердо не планували повертатися [106]. Важливо також зазначити, що частина працівників шкіряних виробів Олексія Пономаренка, які перебувають у Варшаві, залучається до виконання окремих завдань для дніпровського виробництва. Це проявляється у дистанційній координації процесів, підготовці матеріалів та супровідних операціях, що не потребують фізичної присутності в цеху. У результаті людський ресурс, релокований за кордон, частково підтримує безперервність виробничого циклу в Дніпрі та посилює керованість процесів у межах єдиної бізнес-системи [45].

На підставі наведених аргументів можна прогнозувати подальше поглиблення цифровізації та поширення дистанційної роботи у сфері соціально-трудових відносин, насамперед через розвиток гнучких форм зайнятості. Ключовими напрямками трансформації ринку праці доцільно виокремити логістику, онлайн-торгівлю й фриланс (зокрема моушн-дизайн, програмування та суміжні цифрові послуги). Ці ніші розглядаються автором як перспективні для ринку праці України з огляду на їхню здатність розширювати

доступ до зайнятості та формувати додаткові можливості легалізації доходів і соціального захисту в умовах руйнування інфраструктури та постійних загроз.

Практичний вимір такого гнучкого найму напрядується у правове поле оплати праці та оподаткування доходів. В українських реаліях будь-який дохід фізичної особи, отриманий як оплата за виконану роботу чи надану послугу, за загальним правилом підлягає оподаткуванню, а базовим пакетом для доходів громадян є податок на доходи фізичних осіб 18% та військовий збір, ставку якого підвищено 1 грудня 2024 р. з 1,5% до 5% [91; 92; 93]. В такому випадку легалізація підробітків у форматі разових послуг чи виготовлення індивідуального продукту фактично зводиться до вибору між сплатою 22% податку для фізичних осіб або реєстрацією підприємницької діяльності, що створює додаткову відповідальність та ризики описані у 1 розділі кваліфікаційної роботи [94; 95].

Одночасно держава й великі платформи поступово підштовхують мікрозайнятість до формалізації через цифрові сервіси та правила платіжної інфраструктури. З боку держави спрощується вхід у легальне поле через онлайн-реєстрацію ФОП на порталі Дія та подання звітності у цифрових каналах (зокрема, через застосунок Моя податкова), а податкова комунікація спеціально пояснює кейси легалізації доходів навіть для заробітків у соцмережах, включно з TikTok [96; 97; 98; 99].

У сфері логістики під тиском державних органів для послуги післяоплати в поштових компаніях з'явилися технічні обмеження, які стримують системну підприємницьку діяльність без оформлення ФОП. Так, Укрпошта з 1 липня 2025 року оновила правила післяплати та прямо рекомендує тим, хто здійснює онлайн торгівлю або надає послуги на системній основі, зареєструвати суб'єкта підприємницької діяльності [100]. Аналогічні процеси простежуються і в підходах NovaPay, де з 1 червня 2025 р. для фізичних осіб у розрахунках післяплати запроваджено обмеження до 5 операцій на місяць та до 30 000 грн сукупної суми таких надходжень. Якщо ці пороги буде перевищено, NovaPay може запитувати у відправника пояснення та супровідні документи в межах процедур фінансового моніторингу, а за наявності офіційного письмового запиту

органу контролю відповідна інформація може бути надана податковим органам у порядку отримання податкової інформації [101-105]. Ціллю такого роду дій є відмежовування побутових транзакцій від регулярної комерційної активності, із пояснень пресслужби Нової пошти обмеження стосуються не кількості посилок як таких, а фінансових операцій через NovaPay, і пояснила їх появу посиленням державного контролю підприємницької діяльності, через що компанію фактично змушують запроваджувати нові процедури та правила [107].

У сфері онлайн-торгівлі, яка тісно пов'язана з логістикою, майданчики та маркетплейси під тиском державних органів запроваджують обов'язкову верифікацію власників магазину. Зазначимо, державна податкова служба (далі ДПС) публічно розмежовує продаж особистих речей і систематичну реалізацію однорідного асортименту, підкреслюючи, що саме регулярність і однорідність продажів на платформах на кшталт OLX/Prom.ua є ознаками підприємницької діяльності [97]. Так, на Prom.ua в кабінеті продавця з 1 січня 2026 р. передбачено блок «Реєстраційні документи», де продавець обирає статус юридичної особи або ФОП і заповнює відповідні поля [107]. Таким чином з нового року фізичні особи втратили можливість заробляти на Prom.ua без реєстрації ФОП. Відмітимо, що така процедура існувала вже раніше на інших українських маркетплейсах: Rozetka, Епіцентр, Алло.

Автор звертає увагу на значення податкової системи тому, що зміна правил оподаткування прямо транслюється у собівартість і кінцеву ціну товару для споживача, а отже впливає на купівельну спроможність як компонент соціальної безпеки; показовою є винесена Мінфіном на публічне обговорення ініціатива щодо удосконалення адміністрування ПДВ для платників єдиного податку, яка передбачає запровадження не раніше 1 січня 2027 р. обов'язкової реєстрації платником ПДВ у разі досягнення ліміту 1 млн грн обороту (з одночасною зміною параметрів спрощеної системи для окремих груп) [111].

ФОПи, що працюють у форматі системної онлайн-торгівлі, зобов'язані укладати договір із поштово-логістичним оператором. У Новій пошті це реалізується через інструменти бізнес-клієнта та окрему послугу «договір

післяплати», коли кошти за відправлення зараховуються на рахунок (зокрема через NovaPay) з формуванням звітності за переказами. Позитивним моментом такої угоди є інфраструктурна підтримка продавця, зокрема можливість отримувати пакувальні матеріали безоплатно за виконання умов Нової пошти (наприклад, за обсягів понад 50 відправлень на місяць доступне безплатне замовлення пакування через бізнес-кабінет). У негативну сторону угоди ФОПа та поштової служби віднесемо, коли замовлення не викупуваються або покупець відмовляється від отримання, відправник за угодою несе обов'язок сплатити доставлення та забрати свій товар, навіть при умові, що вартість товару нижча вартості доставлення [109].

Практика цифрової комерції висвітлює правову прогалину у визначенні моменту виникнення доходу ФОП-платника єдиного податку при розрахунках через фінансового посередника. В окремих інтерпретаціях контролюючих органів датою доходу для платника єдиного податку може вважатися дата, зазначена у фіскальному документі/чеку або у моменті проведення розрахунку через посередника, тоді як фактичне зарахування коштів продавцю відбувається пізніше [110]. Іншим прикладом правової недосконалості є кейс фахівця з фрилансу, який описує негативний досвід повернення коштів іноземному клієнту з Німеччини, із його слів при роботі через рахунок ФОП процедура повернення стає суттєво більш бюрократизованою, оскільки операція проходить через банківський комплаєнс, валютне регулювання та вимоги фінансового моніторингу щодо підтвердних документів і призначення платежу. На відміну від цього, для фізичної особи повернення часто здійснюється простішими платіжними інструментами з меншим обсягом формальних процедур [113]. Це створює касові розриви, ризик розбіжностей у звітності та підвищує транзакційні витрати легальної діяльності, що прямо демотивує фізичних осіб підприємців до формалізації.

Узагальнюючи, розвиток онлайн-комерції й суміжної логістики показує, що соціальна безпека на ринку праці дедалі більше залежить не лише від наявності робочих місць, а й від якості правового середовища, у якому діють ФОП і мікробізнес. Норми щодо договорів із поштовими операторами, правил післяплати та податкових вимог формують передумови до інтеграції в легальну

діяльність й визначають, чи буде формалізація економічно прийнятною для малого продавця. Тому вдосконалення правової системи має бути спрямоване на підвищення передбачуваності та справедливості правил, зниження транзакційних витрат і ризиків для легального бізнесу та створення стимулів до добровільної легалізації, що в підсумку підтримує купівельну спроможність населення і розширює податкову базу без зростання тінізації.

3.2 Механізм розробки та реалізації стратегії забезпечення соціальної безпеки на ринку праці

Макроекономічні оцінки засвідчують, що відновлення економіки України залишається нерівномірним і стриманим, а зростання у 2024 р. сповільнилося (після шоку 2022 р.), існує недостатність внутрішнього ринку як джерела масштабування доходів і зайнятості [112]. З огляду на обмеженість внутрішнього попиту в умовах війни, державі доцільно робити акцент не на завантаженні новими податками виробників слабого національного ринку, а на підтримці виходу малого бізнесу та фрилансерів у зовнішні ринки. За таких умов співпраця держави з малим бізнесом дозволяє переносити конкуренцію у площину зовнішнього попиту, формувати вищу додану вартість і валютний виторг, що, своєю чергою, створює нові робочі місця та податкові надходження без посилення тиску на внутрішнього споживача.

Таблиця 3.4

Порівняння купівельної спроможності цільових ринків світу

Ринок	ВВП на душу, паритет купівельної спроможності	Різниця відносно України
США	85 809,9	4,63×
Канада	65 463,1	3,53×
Велика Британія	60 620,4	3,27×
Австралія	71 410,4	3,85×
Німеччина	72 295,2	3,90×
Польща	50 540,9	2,72×
Україна	18 550,5	1,00×
Індія	11 160,0	0,60×

Джерело: [87]

Орієнтиром для обґрунтування фокусу на зовнішньому ринку може слугувати порівняння цінових коридорів. На глобальних майданчиках (на прикладі Fiverr) вартість логодизайну у 2025 р. подається у трьох цінових сегментах:

1. 5-75\$ дол. США або 214-3220 грн.;
2. 75-400\$ дол. США або 3220-17172 грн.;
3. 400-2200\$ дол. США або 17172-94446 грн. [114];

Тоді як на українській біржі Freelancehunt розробка логотипа вказується у діапазоні від 250 до 7 000 грн [115].

Ціноутворення на міжнародних платформах демонструє потенціал вищої доданої вартості. Застережемо, конкуренція за зовнішні ринки відбувається не лише через ціну праці, а й через торговельний захист країн-імпортерів. У 2025 р., через зріст дефіциту торговельного сальдо в США (табл. 3.5), владою було введено режим взаємних додаткових ввізних мит (табл. 3.6), що підсилює переваги внутрішнього виробника та змінює умови доступу експортерів до американського ринку.

Таблиця 3.5

Торговельне сальдо США (фізичних та цифрових товарів)

Показник	2023	2024	2025
Дефіцит торгівлі товарами та послугами (усього), млрд дол. США	784,9	918,4	782,8
Дефіцит торгівлі товарами, млрд дол. США	1 063,2	1 211,7	1 062,7

Джерело: [116]

Таблиця 3.6

Додаткові імпорتنі мита США, 2025 р.

Країна	Стара митна ставка	Додаткова митна ставка
Україна	10%	10%
КНР	10%	34%
Індія	10%	26%
ЕС	10%	20%
В'єтнам	10%	46%
Південна Корея	10%	20%

Джерело: [117]

Зміну тарифного середовища на ринку США варто використати як підставу для запуску цільової державної схеми «Експорт через діаспору», у

межах якої дефіцит робочої сили та обмеженість внутрішнього попиту частково компенсуються залученням громадян України, що перебувають за кордоном, до роботи на українських виробників і продавців. Логіка схеми полягає у побудові керованого контуру співпраці наведеного на рис. 3.3.

Рисунок 3.3 – Схема експорту через діаспору

Власна розробка автора

Українці за кордоном можуть виконувати функції, які не потребують фізичної присутності на виробництві, або здійснюються безпосередньо на ринку збуту: продажі та клієнтська підтримка, ведення маркетплейс-акаунтів, локалізований контент і реклама, комунікація з партнерами, організація

повернень і сервісу, взаємодія з фулфілмент центром та доставленням. Такий формат зменшує мовні й часові бар'єри, пришвидшує доступ до зовнішнього попиту та створює додаткову зайнятість для українців за кордоном, водночас зберігаючи виробничу основу і податкову базу в Україні. Інституційно схема може працювати через єдине вікно на рівні області або громади. Ефективність варто оцінювати не за кількістю виданих грантів, а за результатом: кількістю активних експортних продавців, часткою повторних зовнішніх замовлень, приростом легальних доходів ФОП та кількістю робочих місць, що зберігаються або створюються у виробництві в Україні завдяки експорту.

Базисом запропонованої схеми виступає виробництво, потенціал якого в Україні суттєво постраждав унаслідок бойових дій, окупації та руйнування інфраструктури. За оцінкою аналітичної команди KSE, сукупні прямі збитки активам підприємств (засоби виробництва, незавершені капітальні інвестиції, запаси та обладнання) становлять 13,1 млрд дол. США. Задекларовано сотні випадків пошкоджень у сегменті великих і середніх підприємств та державних компаній, а малі підприємства і ФОПи також зазнали масових втрат, зокрема через руйнування виробничих приміщень та втрату інструментально-верстатної бази [118]. Дані опитувань Світового банку підтверджують масштаб проблеми, за результатами Business Pulse Survey зазначено, що 18% підприємств повідомили про наявність фізичних пошкоджень. Поряд із цим у документах відновлювального планування для промисловості констатується значна кількість пошкоджених або зруйнованих великих і середніх підприємств (понад 130 одиниць) [65].

Для внутрішньо переміщених осіб, які мали власні цехи або майстерні (деревообробка, металообробка, швейне виробництво, ювелірне виробництво), такі втрати означають не лише падіння доходів, але й втрату інструментальної бази праці. Відповідно пріоритетом державної політики у сфері зайнятості та підтримки МСП має стати відновлення мікровиробництв через доступ до обладнання, приміщень і швидке відновлення професійних навичок.

Пропонуємо в якості прикладного рішення запровадити цільову державну

програму Відновлення майстерні (табл. 3.7) для переміщених майстрів та мікровиробників. Її логіка полягає у швидкому поверненні людини до виробничої діяльності через три взаємопов'язані елементи: інструмент і обладнання, робоче місце\приміщення, та верифікація\навчання професійних компетенцій.

Таблиця 3.7

Пакет інструментів програми Відновлення майстерні

Модуль	Зміст підтримки	Виконавець/партнер	Результат і КРІ
Доступ до обладнання	грант або пільговий кредит на верстати, інструмент, витратні матеріали для першого виробничого циклу; альтернатива - лізинг/прокат обладнання	Мінекономіки, місцеві бюджети, донорські програми, банки-партнери	кількість відновлених робочих місць; частка запусків виробництва за 60-90 днів
Приміщення для виробництва	мережа комунальних/кластерних майстерень, пільгова оренда, підключення до електромереж, базова безпека праці	громади, індустріальні парки/хаби, комунальні підприємства	завантаження майстерень; кількість резидентів; нові ФОП/платники податків
Навчання і кваліфікації	курси та ваучери на професійне навчання, підтвердження навичок, короткі модулі з техніки безпеки та якості	Державна служба зайнятості, ЦПТО ДСЗ, профзаклади	кількість виданих ваучерів; відсоток працевлаштування/само зайнятості після навчання
Перші замовлення	пілотні контракти через малі закупівлі громад (ремonti, меблі, спецодяг), партнерства з бізнесом, маркетплейси	громади, бізнес-об'єднання, маркетплейс-партнери	частка повторних замовлень; середня виручка; кількість найнятих працівників
Супровід і комплаєнс	типові шаблони договорів, сертифікація/маркування, консультації з логістики, страхування поставок	Офіс з розвитку підприємництва, профільні асоціації, Торгово-промислова палата	частка легальних продажів; частка експортних відправок

Власна розробка автора

Вбудованим елементом програми має стати професійне навчання через державну службу зайнятості, схема зображена на рис. 3.4. Нормативна база ваучерів на навчання містить робітничі професії, релевантні для відновлення виробництва та ремонтно-будівельних робіт, зокрема: маляр, токар,

фрезерувальник, кравець, швачка, зварник та електрогазозварник. Це дає змогу одночасно скорочувати дефіцит кадрів у громадах і формувати виробничі команди навколо переміщених майстрів.

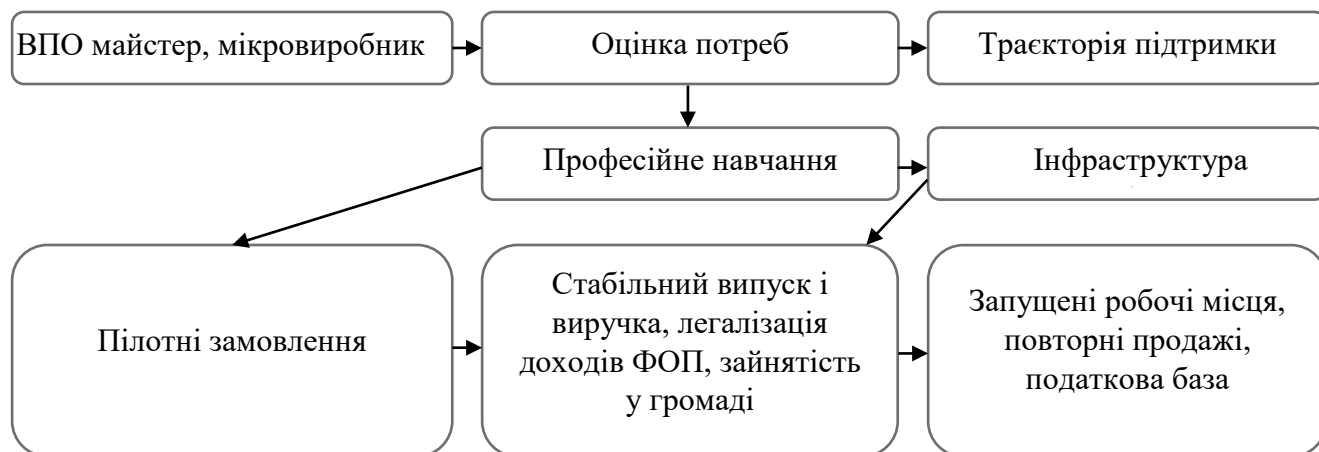

Рисунок 3.4 – Схема реалізації програми Відновлення майстерні
Власна розробка автора

Отже, механізм розробки та реалізації стратегії соціальної безпеки на ринку праці має спиратися на перенесення джерела зростання зайнятості у зовнішній попит та на відновлення виробничої бази мікробізнесу. Поєднання каналів продажів і надання послуг за кордон (маркетплейси, фриланс, діаспорні мережі) з інструментами відновлення майстерень формує стійкий ланцюг результатів: валютна виручка, легальні доходи ФОП, створення робочих місць у громадах, розширення податкової та внескової бази без посилення тиску на внутрішній попит.

Для керованості реалізації важливо закріпити координатора, прозорі правила відбору учасників, спільну інформаційну систему та набір КРІ, орієнтованих на фактичний результат. Ефективність механізму варто оцінювати за часткою підприємств, що відновили випуск продукції, здійснили перші продажі за межі України та забезпечили повторні замовлення, а також за приростом офіційної зайнятості і доходів. Це логічно підводить до наступного пункту, у якому обґрунтовуються та деталізуються інструменти реалізації стратегії на державному, регіональному та місцевому рівнях.

3.3 Обґрунтування та реалізація стратегії забезпечення соціальної безпеки на ринку праці

Посилення ролі цифрових каналів збуту є практичним способом зменшити залежність доходів і зайнятості від слабкого внутрішнього попиту, навіть за уповільнення глобального зростання онлайн-торгівля зберігає високу частку в роздрібних продажах (у 2024 р. – 20,1% світового ритейлу, у 2025 р. – 20,5%) [119].

Українська присутність у транскордонній електронній комерції вже є масштабною, за даними Укрпошти, на міжнародному майданчику хенд-мейд товарів Etsy зареєстровано понад 45 тис. українських магазинів, а загалом на світових маркетплейсах Amazon, Etsy, eBay та ін. працюють близько 70 тис. українських магазинів; при цьому поштовий оператор здійснює доставку у 230 країн і територій, що робить логістику одним із ключових елементів експортної спроможності МСП [120].

Показовим прикладом ефекту від масштабування через платформи є український магазин BusyPuzzle. На платформі Etsy він накопичив понад 805 тис. продажів за 7 років, що демонструє потенціал серійного виробництва та стандартизації продукту для зовнішнього попиту [121].

Очікування подальшого зростання цього каналу збуту підтримується макротрендом, у 2024 р. світові роздрібні онлайн-продажі, за прогнозом Emarketer, становили 6,334 трлн. дол. США, а частка електронної комерції досягла 20,1% роздрібного ринку; у 2025 р. продажі прогнозувалися на рівні 6,419 трлн дол. США (зростання 6,8% р/р) із подальшим утриманням частки понад 20% [119].

Паралельно зростає український онлайн-ринок, у 2024 р. українці придбали онлайн товарів і послуг на 239 млрд грн (на 25% більше, ніж у 2023 р.), а кількість інтернет-покупців оцінюється близько 11 млн осіб, що формує внутрішню середу цифрових продажів і підсилює готовність МСП масштабуватися назовні [122].

Важливо, що структура фіскального ефекту змінюється зі зростанням

обороту (табл. 3.8), у консервативному сценарії домінує ЄСВ, тобто переважає дрібна самозайнятість із низькими оборотами; натомість у підвищеному сценарії частка єдиного податку стає більшою в понад 53%, бо зростає саме виручка. Робимо практичний висновок, що державі та інституціям підтримки вигідно не лише збільшувати кількість продавців, а підвищувати їх продуктивність та оборот через правильний вибір каналу.

Таблиця 3.8

**Оцінка потенціалу валютної виручки та фіскального ефекту
від експорту фізичних та цифрових товарів**

Сценарій (припущення)	Активні магазини	Валютна виручка дол. США	Виручка, грн/рік	ЄП 5%, грн/рік	ЄСВ мін, грн/рік	Разом (ЄП+ЄСВ) грн/рік
Консервативний: 35% активних, \$2 000/рік	24500	49000000	2106529600	105326480	559287960	664614440
Базовий: 50% активних, \$5 000/рік	35000	175000000	7523320000	376166 000	798982800	1175148 800
Підвищений: 65% активних, \$12 000/рік	45500	546000000	23472758 400	1173637920	1038677 640	2212315560

Джерело: складено автором за даними: [13, 42, 123]

Наслідком реалізації таких заходів має стати:

– по-перше, підвищення рівня оплати праці та/або доходу підприємця. Перехід від \$2 000 до \$5 000 виручки на активного продавця означає приріст приблизно 129 тис. грн виручки на рік на одного продавця; для виробників це, як правило, конвертується у розширення фонду оплати праці, закупівель матеріалів та інвестицій у обладнання. На рівні політики це аргументує інструменти, які безпосередньо збільшують оборот: навчання з маркетплейс-SEO та реклами, підтримка візуального контенту, стандартизація виробу і пакування, зниження частки повернень через контроль якості. В макрології тренд підтримується збереженням високої ролі електронної комерції у світовому ритейлі, що формує стабільний зовнішній попит для нішевих товарів і цифрових продуктів;

– по-друге, залучення широких груп населення до виробничого процесу,

зокрема ВПО та діаспори. Підвищення обороту у цифрових каналах запускає другий контур зайнятості, робітничі професії та допоміжні функції пакувальника, складської обробки, контролю якості, логістичного супроводу. Для підрахунків впливу на кількість нових робочих місць застосуємо сценарну оцінку на основі табл. 3.8, якщо в базовому сценарії працює 35 тис. активних продавців, то навіть за обережного припущення 0,3-0,6 робочого місця у виробництві/операціях на одного активного продавця (частина продавців працює самостійно, частина створює мікрокоманди), потенціал зайнятості становить 10,5-21,0 тис. робочих місць;

– по-третє, інклюзія маломобільних груп через дистанційні форми зайнятості. Цифрові канали збуту генерують попит на віддалені ролі онлайн-продажів, підтримки клієнтів, обробки замовлень, аналітики, контенту і маркетингу. На рівні прогнозування приріст кількості дистанційних ролей при зростанні активних продавців виглядає наступним чином, додаткові 10 тис. активних продавців можуть створити тисячі дистанційних функцій у форматі часткової або проектної зайнятості. Загальна логіка відповідає тезі про те, що цифрова трансформація та електронна комерція здатні створювати робочі місця і розширювати участь населення в економіці, за умови інвестицій у навички та інфраструктуру;

– по-четверте, стимулювання переходу до офіційної реєстрації та прозорого обліку. Для легалізації онлайн-торгівлі базовим є КВЕД 47.91, який прямо охоплює дистанційні продажі поштою та онлайн. Додатковим стимулом до формалізації виступає посилення міжнародних правил звітності щодо доходів, отриманих через цифрові платформи. Міністерство фінансів України прямо повідомляє про підготовку змін у межах імплементації модельних правил ОЕСР та DAC7 щодо автоматичного обміну інформацією про доходи з платформ [58]. Практичний висновок для розділу полягає в тому, що розбудова платформної торгівлі у середньостроковій перспективі вимушує продавців до легальних режимів, що підсилює податкову базу і зменшує тінізацію доходів;

– по-п'яте, сукупним результатом реалізації заходів із підвищення

продуктивності цифрових каналів збуту стає зростання надходжень до державного бюджету та соціальних фондів, оскільки одночасно розширюється коло платників, збільшується база оподаткування за рахунок вищих оборотів і посилюється формалізація доходів у платформній торгівлі, що підвищує фінансову спроможність держави підтримувати соціальні програми та відновлення економіки.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

У центрі запропонованого підходу перебуває практичне завдання відновлення зайнятості й доходів за умов обмеженого внутрішнього попиту, демографічних втрат і воєнних ризиків, коли стійкість ринку праці визначається не лише кількістю робочих місць, а якістю зайнятості, рівнем формалізації, продуктивністю та здатністю економіки генерувати експортну виручку.

Обґрунтовано, що підвищення соціальної безпеки потребує одночасного посилення гарантій для найманих працівників і створення чітких умов для самозайнятості, малого бізнесу та гнучких форматів роботи. Практичний зміст таких рішень полягає в поєднанні інструментів доходної підтримки з інструментами підвищення продуктивності, адже саме продуктивність визначає можливість зростання оплати праці без інфляційного тиску й без перенавантаження слабого внутрішнього ринку.

Розкрито механізм розробки та реалізації стратегії соціальної безпеки на ринку праці через визначення цілей і цільових груп, узгодження ролей інститутів, формування пакета програм, запуск через інституційну інфраструктуру єдиного вікна, а також моніторинг за результативними показниками. Ключовою умовою ефективності визначено зміщення оцінки успішності з формальних показників на вимірювані результати, зокрема приріст легальних доходів, стабільність зайнятості, підвищення частки офіційних форм праці й розширення податкової бази.

Практичний блок розділу доповнено рішеннями для відновлення

виробничої бази та компенсації дефіциту робочої сили. В умовах втрати майстерень і цехів частиною ВПО пріоритетом стає швидке повернення людей до продуктивної праці через інструмент Відновлення майстерні, а також через розгортання доступних виробничих просторів, обладнання та стартового оборотного фінансування за умови прозорого обліку і фокусу на зовнішньому попиті. Паралельно, важливою опорою виступає роль державної служби зайнятості та програм перекваліфікації, які мають бути синхронізовані з потребами малого виробництва та експортної логістики, зокрема через навчання робітничим професіям і суміжним компетенціям. Така зв'язка виробництва в Україні + збут за кордоном, створює додатковий попит на працю всередині країни та відкриває можливість залучення як ВПО так і українців за кордоном у ланцюги створення вартості, через роль посередників, партнерів із просування та роботи з клієнтами на локальних ринках.

Очікуваним наслідком реалізації запропонованих заходів має стати стійкіше зростання доходів і оплати праці, розширення зайнятості в секторах, пов'язаних із виробництвом і цифровими продажами, підвищення інклюзивності ринку праці завдяки дистанційним форматам, а також зміцнення фіскальної спроможності через одночасне зростання кількості легальних платників і підвищення їх оборотів. Це, у підсумку, переводить соціальну безпеку з площини компенсаторної політики у площину розвитку, де головним результатом стає відтворення людського капіталу та підвищення якості робочих місць.

ВИСНОВКИ

Теоретико-методологічний блок роботи дав змогу уточнити зміст категорії соціальної безпеки, показати її відмінність від вузького трактування соціального захисту та обґрунтувати необхідність оцінювання не лише фінансових параметрів підтримки, а й реальних соціально-трудова ризиків, що проявляються через нестабільність зайнятості, тінізацію, нерівність можливостей і низьку продуктивність праці. У результаті сформовано логічну рамку, в якій соціальна безпека розглядається як керований об'єкт державної політики, а не як пасивний наслідок економічного зростання.

Аналітична частина показала наявність стійких дисбалансів ринку праці, які підсилюють соціальні ризики до зменшення кадрового потенціалу, структурних перекосів між попитом і пропозицією праці, відмінностей регіональної спроможності відновлення зайнятості, а також обмеження формальної зайнятості в умовах воєнної невизначеності. Узагальнення емпіричних результатів дозволило довести, що ключовими загрозами соціальній безпеці є не лише рівень безробіття, а передусім якість робочих місць, стабільність доходів і масштаби неформальної економічної активності, яка зменшує соціальне страхування та звужує податкову базу.

У проєктному розділі сформовано практичні підходи до багаторівневої стратегії забезпечення соціальної безпеки на ринку праці, орієнтованої на відновлення продуктивної зайнятості та зростання легальних доходів. Обґрунтовано, що за обмеженості внутрішнього попиту ефективні рішення мають спиратися на перенесення конкуренції у площину зовнішнього попиту, розвиток цифрових каналів збуту та інструменти, які підвищують продуктивність МСП і самозайнятих, а не на посилення фіскального тиску на внутрішнього споживача.

Практичне застосування запропонованих інструментів спрямоване на швидке відновлення мікровиробництва і повернення людей до продуктивної праці, зокрема через підтримку переміщених майстрів, забезпечення доступу до

обладнання й виробничих приміщень, а також узгодження програм перекваліфікації з реальними потребами малого виробництва та експортної логістики. Запропонований підхід дозволяє одночасно вирішувати проблему дефіциту робочої сили та підвищувати інклюзивність ринку праці, залучаючи ВПО, мдіаспору й маломобільні групи населення до формальної зайнятості та дистанційних функцій у ланцюгах створення вартості.

Наукова новизна роботи полягає у поєднанні оцінювання соціальної безпеки ринку праці з прикладною моделлю її підвищення через продуктивну самозайнятість, експортні цифрові канали та відновлення мікровиробництв, що формує цілісний перехід від аналізу ризиків до інструментів їх зниження. Практична цінність полягає у формуванні управлінської логіки, де успішність програм оцінюється за результатами, а не за кількістю формально наданих видів підтримки.

Отже, підвищення соціальної безпеки на ринку праці України в сучасних умовах потребує переходу від переважно компенсаторних заходів до політики розвитку, яка стимулює продуктивну зайнятість, легалізацію доходів і розширення зовнішніх ринків збуту. Реалізація запропонованих напрямів посилює стійкість доходів і зайнятості, сприяє відновленню людського капіталу та підвищує фінансову спроможність держави забезпечувати соціальні гарантії й післявоєнне відновлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сибірцев В.В. Ринок праці як складова забезпечення економічної безпеки національного та регіонального розвитку. Глобальні та національні проблеми економіки. 2017. Вип. 15. С. 129–135. URL: <http://global-national.in.ua/issue-15-2017/23-vipusk-15-lyutij-2017-r/2744-sibirtsev-v-v-rinok-pratsi-yak-skladova-zabezpechennya-ekonomichnoji-bezpeki-natsionalnogo-ta-regionalnogo-rozvitku> (дата звернення 14.12.2025)
2. Пасічніченко С. В. Соціальна політика і соціальна справедливість. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского*. 2013. Т. 26(65). № 2-2. С. 53-60. URL: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2013/2-2_2013/2-2_2013.pdf (дата звернення: 04.01.2026).
3. Андрушко А. М., Тарасюк Д. С. Тіньова економіка: «мертві втрати» чи додаткові вигоди?. *Економіка та держава*. 2012. № 10. С. 20-23. URL: https://www.economy.in.ua/pdf/10_2012/7.pdf (дата звернення: 04.01.2026).
4. Державна служба статистики України URL: <https://data.gov.ua/dataset/80469628-7630-4c3e-b010-7f564dc88b31> (дата звернення: 28.12.2025).
5. Антонюк В. П. Соціальна політика забезпечення соціальної справедливості щодо вимушених переселенців. *Вісник економічної науки України*. 2018. № 2(35). С. 10-18. URL: <https://www.venu-journal.org/download/2018/2/02-Antoniuk.pdf> (дата звернення: 04.01.2026).
6. Smith A. *The Theory of Moral Sentiments*. London: A. Millar, 1759. 412 p.
7. Ricardo D. *On the Principles of Political Economy and Taxation*. London: John Murray, 1817. 333 p.
8. Marx K. *Capital. A Critique of Political Economy*. Volume I. Hamburg: Otto Meissner Verlag, 1867. 873 p.
9. Дейч М. Є. Соціальна політика щодо ліквідації соціальної нерівності окремих прошарків населення. *Вісник економічної науки України*. 2018. № 2(35). С. 48–51. URL: <https://www.venu-journal.org/download/2018/2/09-Deich.pdf> (дата

- звернення: 04.01.2026).
10. Бондаревська К. В. Стратегія забезпечення соціальної безпеки на ринку праці України: дис. д-ра екон. наук. Вінниця: Донецький національний університет імені Василя Стуса, 2021. 577 с. URL: <https://abstracts.donnu.edu.ua/article/view/9648/9577> (дата звернення: 04.01.2026).
 11. Гупало О. Г., Жук О. Б. Порівняльний аналіз моделей соціальної політики держави. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2015. Вип. 25.4. С. 211-218. URL: https://nv.nltu.edu.ua/Archive/2015/25_4/37.pdf (дата звернення: 04.01.2026).
 12. Лібанова Е. М. Соціальна безпека та людський розвиток: монографія. Київ: ІДСД ім. М. Птухи НАН України, 2019. 316 с.
 13. Національний банк України. Статистика. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic> (дата звернення: 05.01.2026).
 14. Rawls J. A Theory of Justice. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1971. 607p.
 15. Veblen T. The Theory of the Leisure Class: An Economic Study of Institutions. New York: Macmillan, 1899. 400 p.
 16. Commons J. R. Institutional Economics: Its Place in Political Economy. New York: Macmillan, 1934. 921 p.
 17. International Labour Organization. World Social Protection Report 2024–26: Universal social protection for climate action and a just transition. URL: https://www.ilo.org/sites/default/files/2024-09/WSPR_2024_EN_WEB_1.pdf (дата звернення: 04.01.2026).
 18. Іванченков В. С. Еволюція бюджетних видатків та бюджетного інвестування в контексті структурної трансформації національної економіки України. *Проблеми економіки*. 2025. № 1. С. 57–63. URL: https://www.problecon.com/article/?abstract=2025_1_0_57_63&year=2025 (дата звернення: 04.01.2026).
 19. Hornick J. Business Insider: Here's Where the U.S. Falls on the 'Great Gatsby Curve'. Stone Center on Socio-Economic Inequality. URL: <https://stonecenter.gc.cuny.edu/business-insider-heres-where-the-us-falls-on-the-great-gatsby-curve/> (дата звернення: 04.01.2026).
 20. Esping-Andersen G. The Three Worlds of Welfare Capitalism. Cambridge: Polity

- Press, 1990. 248 p.
21. United Nations. Global Societal Risks and Threats: Analytical Report. New York: United Nations, 2024. URL: <https://www.un.org/en/global-risks> (дата звернення: 2025).
 22. Jumaniyazov I. T., Haydarov A. The importance of social insurance in social protection. *Tashkent Institute of Finance*. URL: <https://openscience.uz/index.php/sciedu/article/view/4941> (дата звернення: 05.01.2026).
 23. Сидорчук О.Г. Соціальна безпека: державне регулювання та організаційно-економічне забезпечення: монографія. Львів: ЛПІДУ НАДУ, 2018. 492 с. URL: https://www.fpk.in.ua/images/biblioteka/Зbac_pravo/sydorchuk_mon.pdf (дата звернення: 04.01.2026).
 24. Кравченко Л. В. Основи соціальної безпеки : навч. посіб. / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини; уклад. Кравченко Л. В. Умань: Візаві, 2022. 127 с.
 25. Міжнародна організація праці (МОП). ILO Declaration on Social Justice for a Fair Globalization. Женева: ILO, 2008. URL: https://www.ilo.org/sites/default/files/2024-12/ILO-Declaration-2008_En.pdf (дата звернення: 04.01.2026).
 26. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин: Закон України від 01.07.2022 № 2352-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2352-2> (дата звернення: 28.12.2025)
 27. Aguiar S., Coitiño M., Matonte C., Sanguinetti M., García A. Monotax and Social Monotax in Uruguay. Santiago: International Labour Office, 2024. 89 p. URL: <https://www.wiego.org/wp-content/uploads/2024/04/monotax-and-social-monotax-in-uruguay.pdf> (дата звернення: 04.01.2026)
 28. OECD. Expanding Social Protection and Addressing Informality in Latin America. URL: https://www.oecd.org/en/publications/2025/10/expanding-social-protection-and-addressing-informality-in-latin-america_9a502cb3/full-report/brazil-social-protection-and-incentives-for-formal-job-creation_d6d1b101.html (дата звернення: 28.12.2025)

29. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 № 3543-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3543-12> (дата звернення: 29.12.2025).
30. Про внесення змін до Правил перетинання державного кордону громадянами України: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.08.2025 № 1031. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1031-2025-%D0%BF> (дата звернення: 29.12.2025).
31. Out-of-pocket expenditure as percentage of current health expenditure. *World Health Organization*. URL: <https://www.who.int/data/gho/data/indicators/indicator-details/GHO/out-of-pocket-expenditure-as-percentage-of-current-health-expenditure-%28che%29-%28-%29> (дата звернення: 03.01.2026).
32. Рахункова палата. Звіт про результати аудиту відповідності використання коштів державного бюджету та управління активами Національним агентством України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів URL: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2024/59-1_2024/Zvit_59-1_2024.pdf (дата звернення 05.01.2025).
33. Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення : Закон України від 19.10.2017 № 2168-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2168-19> (дата звернення: 03.01.2026).
34. Про затвердження Методологічних положень щодо визначення неформальної зайнятості населення: Наказ Держстату України від 23.01.2013 № 16. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v0016832-13> (дата звернення: 02.01.2026).
35. Мороз С.Г., Цимбал Д.О. Оцінка та аналіз рівня неофіційного працевлаштування в Україні. *Проблеми економіки*. 2025. № 1 (63). С. 73–80. URL: https://www.problecon.com/article/?abstract=2025_1_0_73_80&year=2025 (дата звернення: 06.01.2026).
36. Self-reported unmet need for medical care. *Eurostat Statistics Explained*. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:Self_reported_unmet_need_for_medical_care (дата звернення: 03.01.2026).
37. Плехов Д. О. Правове регулювання дистанційної зайнятості працівників у зарубіжних країнах. *The Scientific Heritage*. 2021. Vol.5. No 60(60). Р. 55–60.

- URL: <https://doi.org/10.24412/9215-0365-2021-60-5-55-60> (дата звернення: 06.01.2026)
38. Методологія показника ЦСР 3.8.2 (частка населення з катастрофічними витратами домогосподарства на здоров'я). *United Nations Statistics Division*. URL: <https://unstats.un.org/sdgs/metadata/files/Metadata-03-08-02.pdf> (дата звернення: 03.01.2026).
 39. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development : Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015, United Nations. URL: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_70_1_E.pdf (дата звернення: 30.12.2025).
 40. Мульгіна О. В. Сучасний стан правового регулювання самостійної зайнятості в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. Вип.74, ч.1. С. 191–195. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/01/34.pdf> (дата звернення: 30.12.2025).
 41. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1–212-24): Кодекс України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/80731-10> (дата звернення: 01.01.2026).
 42. Державна податкова служба України. URL: https://tax.gov.ua/data/material/000/727/855790/Ukraine_TCCS_2024_Dec_28_2024_final.docx (дата звернення: 02.01.2026).
 43. Ukraine: Seventh Review Under the Extended Fund Facility Arrangement and Request for Modification of Performance Criteria: IMF Country Report URL: <https://www.elibrary.imf.org/view/journals/002/2025/078/article-A001-en.xml> (дата звернення: 02.01.2026).
 44. Єдиний податок, ЄСВ, військовий збір - 2026 / Головне управління ДПС у Рівненській області. URL: <https://rv.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/968078.html> (дата звернення: 02.01.2026).
 45. Калінчук А. Секрети успіху на ETSY. Як продавати на Etsy? Олексій Пономаренко // YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=n61VjVE8tkg> (дата звернення: 02.01.2026).
 46. Ustawa z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych // ISAP -

- Internetowy System Aktów Prawnych. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19910800350/U/D19910350Lj.pdf> (дата звернення: 02.01.2026).
47. Ustawa z dnia 20 listopada 1998 r. o zryczałtowanym podatku dochodowym od niektórych przychodów osiąganych przez osoby fizyczne // ISAP - Internetowy System Aktów Prawnych. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19981440930/U/D19980930Lj.pdf> (дата звернення: 02.01.2026).
48. Zwolnienie podmiotowe od podatku VAT // Podatki.gov.pl (Krajowa Administracja Skarbowa). URL: <https://www.podatki.gov.pl/podatki-firmowe/vat/poradniki-i-informatory/zwolnienie-podmiotowe-od-podatku-vat/> (дата звернення: 02.01.2026).
49. Registrace k DPH (INF-204) // Portál veřejné správy (gov.cz). URL: <https://portal.gov.cz/informace/registrace-k-dph-INF-204> (дата звернення: 02.01.2026).
50. Informace ke změnám v plátcovství a registračním řízení v oblasti DPH od 1. 1. 2025. *Finanční správa České republiky*. URL: <https://financnisprava.gov.cz/cs/financni-sprava/novinky/novinky-2025/informace-ke-zmenam-v-platcovstvi-dph-2025> (дата звернення: 02.01.2026).
51. Paušální daň 2026: Novinky, termíny a doporučení pro OSVČ. Finanční správa České republiky. URL: <https://financnisprava.gov.cz/cs/financni-sprava/media-a-verejnost/tiskove-zpravy-gfr/tiskove-zpravy-2025/pausalni-dan-2026-novinky-termíny> (дата звернення: 02.01.2026).
52. Umsatzsteuergesetz (UStG). § 19 Besteuerung der Kleinunternehmer. *Gesetze im Internet*. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/ustg_1980/__19.html (дата звернення: 02.01.2026).
53. Sonderregelung für Kleinunternehmer; Neufassung des § 19 Umsatzsteuergesetz (UStG) und Neueinführung des § 19a UStG : BMF-Schreiben vom 18.03.2025. *Bundesministerium der Finanzen*. URL: https://www.bundesfinanzministerium.de/Content/DE/Downloads/BMF_Schreiben/Steuerarten/Umsatzsteuer/Umsatzsteuer-Anwendungserlass/2025-03-18-

- sonderregelung-kleinunternehmer.pdf?__blob=publicationFile&v=3 (дата звернення: 02.01.2026).
54. Régime fiscal de la micro-entreprise. *Entreprendre.Service-Public.fr*. URL: <https://entreprendre.service-public.gouv.fr/vosdroits/F23267> (дата звернення: 02.01.2026).
 55. Franchise en base de TVA. *Entreprendre.Service-Public.fr*. URL: <https://entreprendre.service-public.gouv.fr/vosdroits/F21746> (дата звернення: 02.01.2026).
 56. Évolution des taux de cotisations sociales des auto-entrepreneurs. *Autoentrepreneur.urssaf.fr*. URL: <https://www.autoentrepreneur.urssaf.fr/portail/accueil/sinformer-sur-le-statut/toutes-les-actualites/evolution-des-taux-de-cotisati-2.html> (дата звернення: 02.01.2026).
 57. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 08.07.2010 № 2464-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2464-17> (дата звернення: 02.01.2026).
 58. Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/unemploy/register/2024/> (дата звернення: 02.01.2026).
 59. OECD. Old-age dependency ratio. OECD Data. URL: <https://www.oecd.org/en/data/indicators/old-age-dependency-ratio.html> (дата звернення: 02.01.2026).
 60. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 09.07.2003 № 1058-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1058-15> (дата звернення: 02.01.2026).
 61. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття: Закон України від 02.03.2000 № 1533-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1533-14> (дата звернення: 03.01.2026).
 62. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/5067-17> (дата звернення: 03.01.2026).
 63. Government expenditure on social protection // Eurostat Statistics Explained. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics->

- explained/index.php/Government_expenditure_on_social_protection (дата звернення: 05.01.2026).
64. UNFPA. Ukraine Regional SitRep - 6_months_2025. 05.08.2025. URL: https://eeca.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/202508/Ukraine%20Regional%20SitRep%20-%206_months_2025.pdf. (дата звернення: 05.01.2026)
 65. The World Bank. Ukraine. Data. Population, total. Most recent value 2024. URL: <https://data.worldbank.org/country/ukraine> (дата звернення: 05.01.2026)
 66. Open Budget. Державний вебпортал бюджету для громадян. Зведений бюджет, виконання та структура видатків. URL: <https://openbudget.gov.ua/en?budgetType=CONSOLIDATED&month=12&year=2024> (дата звернення: 05.01.2026).
 67. Центр Разумкова. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-otsinka-problem-shcho-isnuut-v-ukrainskomu-suspilstvi-lystopad-2025r> (дата звернення: 04.01.2026).
 68. file:///C:/Users/Professional/Downloads/udoskonalennya-upravlinnya-rozvitkom-kritichnoyi-infrastrukturi-ukrayini-na-regionalnomu-rivni.pdf Портна О. В.,
 69. United Nations Development Programme. Human Development Report 2023/2024: Statistical Annex (HDI ranks). URL: <https://hdr.undp.org> (дата звернення: 04.01.2026).
 70. Reporters Without Borders. World Press Freedom Index 2025 (ranking and country profiles). URL: <https://rsf.org/en/ranking> (дата звернення: 04.01.2026).
 71. World Justice Project. WJP Rule of Law Index 2025. URL: <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index> (дата звернення: 04.01.2026).
 72. Transparency International. Corruption Perceptions Index 2024. URL: <https://www.transparency.org/en/cpi/2024> (дата звернення: 04.01.2026).
 73. Central Intelligence Agency. The World Factbook: Life expectancy at birth (country comparison). URL: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/field/life-expectancy-at-birth/country-comparison/> (дата звернення: 04.01.2026).
 74. International Monetary Fund. Ukraine and the IMF. Country population. URL:

- <https://www.imf.org/en/countries/ukr>. (дата звернення: 05.01.2026)
75. Central Intelligence Agency. The World Factbook. Population comparison. Ukraine, 35,661,826 (2024 est.). URL: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/field/population/country-comparison/>. (дата звернення: 05.01.2026)
 76. Чорнобаєв А. А. Гендерні аспекти розвитку українського ринку праці як чинника модернізації економічної політики підприємства. *Економіка і організація управління*. 2024. №2(54). С.172–181. URL: <https://jeou.donnu.edu.ua/article/view/16143> (дата звернення 05.01.2025).
 77. European Business Association. Дефіцит кадрів та зростання заробітних плат: тенденції ринку праці у 2026 році. URL: <https://eba.com.ua/ua/defitsyt-kadriv-ta-zrostannya-zarobitnyh-plat-tendentsiyi-rynku-pratsi-u-2026-rotsi/> (дата звернення: 06.01.2026).
 78. Вийзд за кордон чоловіків 18-22 роки: у Дніпрі фіксують дефіцит працівників. *Суспільне Дніпро*. URL: <https://suspilne.media/dnipro/1122090-viizd-z-ukraini-colovikam-vikom-18-22-rokiv-ci-sposterigaetsa-u-dnipri-deficit-pracivnikiv/> (дата звернення: 06.01.2026).
 79. Державна служба зайнятості URL: <https://data.gov.ua/dataset/7a018f22-0e26-4698-ae4c-1b29981803bc/resource/3e55ab8c-7bfc-4bd3-b719-2b0ac654919b> (дата звернення: 06.01.2026).
 80. 10 сучасних методів підбору персоналу. *HURMA*. 2025. URL: <https://hurma.work/blog/top-metodiv-suchasnogo-rekrutingu/> (дата звернення: 06.01.2026).
 81. Соціальні мережі у підборі персоналу URL: <https://abouthr.co/uk/rol-soczialnyh-merezh-u-pidbori-personalu/> (дата звернення: 06.01.2026).
 82. Vinopal C. Employers are betting their next great job candidate is on TikTok // HR Brew. 23.09.2025. URL: <https://www.hr-brew.com/stories/2025/09/23/hr-recruitment-marketing-tiktok> (дата звернення: 06.01.2026).
 83. Digital 2026 Ukraine // DataReportal - Global Digital Insights. URL <https://datareportal.com/reports/digital-2026-ukraine> (дата звернення 06.01.2026).
 84. Пищуліна О. Трудові ресурси для повоєнного відновлення України: стан, проблеми, шляхи розв'язання : аналітична доповідь Центру Разумкова / за ред.

- Ю. Якименка. Київ: Центр Разумкова, 2024. 229 с. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2024/10/16/2024-Pyshchulina-TRUDJVI-RESURS-UKR-SAIT.pdf> (дата звернення: 06.01.2026).
85. Молодий Бізнес. URL: <https://www.molodybiz.com/> (дата звернення: 07.01.2026).
 86. Morgavi H. Is it worth raising the normal retirement age?: A new model to estimate the employment effects // OECD Economics Department Working Papers. 2024. No. 1823. OECD Publishing, Paris. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2024/10/is-it-worth-raising-the-normal-retirement-age_31538ac4/5f2a3b40-en.pdf (дата звернення: 07.01.2026).
 87. World Bank. Fertility URL: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.TFRT.IN?locations=UA> (дата звернення: 07.01.2026).
 88. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. World Population Prospects 2024: Summary of Results 2024. URL: https://population.un.org/wpp/assets/Files/WPP2024_Summary-of-Results.pdf (дата звернення: 07.01.2026).
 89. Barschkett M., Geyer J., Haan P., Hammerschmid A. The effects of an increase in the retirement age on health: Evidence from administrative data // The Journal of the Economics of Ageing. 2022. Vol. 23. Article 100403. DOI: 10.1016/j.jeoa.2022.100403. URL: https://www.econstor.eu/bitstream/10419/307398/1/Barschkett_2022_AV.pdf (дата звернення: 07.01.2026).
 90. Bellés-Obrero C. The Effect of Removing Early Retirement on Mortality (Working Paper No. 1528). Barcelona School of Economics, 2025. URL: <https://bw.bse.eu/wp-content/uploads/1528.pdf> (дата звернення: 07.01.2026).
 91. Податковий кодекс України: Кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2755-17> (дата звернення: 07.01.2026).
 92. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у період дії

- воєнного стану: Закон України від 10.10.2024 № 4015-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4015-20> (дата звернення: 07.01.2026).
93. Закон України №4015-IX: військовий збір (підвищення ставки з 1 грудня 2024 року) // Державна податкова служба України (ГУ ДПС у Харківській обл.). 13.12.2024. URL: <https://kh.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/850615.html> (дата звернення: 07.01.2026)
 94. Трудовий чи цивільно-правовий договір: який варіант оформлення відносин обрати? // Державна служба України з питань праці. URL: <https://dsp.gov.ua/podolannia-nelehalnoi-zainiatosti/trudovyi-chy-tsyvilno-pravovyi-dohovir/> (дата звернення: 07.01.2026).
 95. Чим відрізняються трудовий та цивільно-правовий договори // Державна податкова служба України. 04.09.2023. URL: <https://tax.gov.ua/media-tsentr/novini/705145.html> (дата звернення: 07.01.2026).
 96. Автоматична реєстрація ФОП. Портал «Дія». URL: <https://diia.gov.ua/services/reystetraciya-fop> (дата звернення: 07.01.2026).
 97. Подання декларацій через застосунок «Моя податкова» // Державна податкова служба України (ГУ ДПС у Волинській обл.). 11.12.2025. URL: <https://vl.tax.gov.ua/deklaratsiyna-kampaniya-2025/informatsiyni-povidomlennya/961814.html> (дата звернення: 07.01.2026).
 98. «Податки захищають»: чи платити податки з популярного блогу – пояснюють Мінфін та ДПС // Донецька ОДА URL: <https://dn.gov.ua/news/podatky-zakhyshchaiut-chy-platyty-podatky-z-populiarnoho-blohu-poiasniiut-minfin-ta-dps> (дата звернення: 07.01.2026).
 99. Дія в TikTok: короткі відеоінструкції та новини (офіційне повідомлення). *Facebook-сторінка* «Дія». URL: <https://www.facebook.com/diia.gov.ua/posts/339776828175251/> (дата звернення: 07.01.2026).
 100. Наші податки - наш захист: правила прийому відправлень з післяплатою (ліміти та рекомендація реєстрації суб'єкта підприємницької діяльності) // АТ «Укрпошта». 10.06.2025. URL: <https://www.ukrposhta.ua/ua/news/58351-nashi-podatki-nash-zahist-pravila-prijomu-vidpravlen-z-pisljaplatoju> (дата звернення:

- 07.01.2026).
101. NovaPay запровадив нові ліміти для фізосіб з 1 червня (до 5 переказів на місяць і до 30 000 грн) // Scroll.media. 02.06.2025. URL: <https://scroll.media/2025/06/02/novi-limity-v-novapay/> (дата звернення: 07.01.2026).
 102. Нова пошта: з 1 червня фізособа може надсилати не більше 5 посилок з післяплатою на суму до 30 тис. грн на місяць // УНІАН. 09.06.2025. URL: <https://www.unian.ua/economics/other/nova-poshta-novi-limiti-novapay-ta-bankiv-zminyuyut-pravila-13032459.html> (дата звернення: 07.01.2026).
 103. NovaPay. Роз'яснення щодо верифікації клієнтів для проведення фінансових операцій (фінансовий моніторинг). URL: <https://novapay.ua/finmon/> (дата звернення: 07.01.2026).
 104. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 06.12.2019 № 361-IX // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/361-20> (дата звернення: 07.01.2026).
 105. Яким чином контролюючими органами надсилаються письмові запити про надання інформації (п. 73.3 ст. 73 ПКУ) // ДПС України (ГУ ДПС у Дніпропетровській обл.). 24.05.2024. URL: <https://dp.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/786464.html> (дата звернення: 07.01.2026).
 106. IMPACT Initiatives. Economic integration of Ukrainians in Poland by the end of 2023: insights and challenges. Ukraine Longitudinal Study - Round 19. Situation overview 2024. URL: <https://redcross.org.ua/wp-content/uploads/2024/04/Ukraine-Longitudinal-Survey-Round-19.pdf> (дата звернення: 07.01.2026).
 107. Нова Пошта пояснила обмеження на відправлення з післяплатою (коментар пресслужби) // АІН. 04.06.2025. URL: <https://ain.ua/2025/06/04/nova-posta-poiasnila-obmezennia-na-vidpravlennia-z-pisliaplatoi-shho-vidbuvajetsia/> (дата звернення: 07.01.2026).
 108. Як продавати на Prom.ua: (довідка для продавців). URL: <https://support.prom.ua/hc/uk/articles/360006869917-Як-продавати-на-Prom-ua->

- пром-юа (дата звернення: 07.01.2026).
109. Нова пошта URL: <https://novaposhta.ua/shipping-cost/> (дата звернення: 07.01.2026).
 110. TikTok Повна абсурдність нашої податкової системи URL: <https://www.tiktok.com/@antipsv> (дата звернення: 09.01.2026).
 111. Міністерство фінансів України. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/minfin_zaproshuie_do_dialogu_obgovoriuiemo_zmini_v_opodatkuvani_shcho_planuiutsia_z_2027_roku-5494 (дата звернення: 09.01.2026).
 112. Centre for Economic Strategy. Ukraine War Economy Tracker URL: <https://ces.org.ua/en/tracker-economy-during-the-war/> (дата звернення: 09.01.2026).
 113. TikTok. @freelstep_live2.0. URL: <https://vm.tiktok.com/ZMDrA6Gf7/> (дата звернення: 09.01.2026).
 114. How Much Does a Logo Design Cost? The True Cost in 2025 (23.06.2025) // Fiverr Resources. URL: <https://www.fiverr.com/resources/guides/graphic-design/logo-design-costs> (accessed: 09.01.2026).
 115. Фриланс-робота з розробки та створення логотипа: FAQ про вартість робіт (діапазон 250–7 000 грн) // Freelancehunt. URL: <https://freelancehunt.com/ua/projects/skill/logotipi/17.html> (дата звернення: 09.01.2026).
 116. U.S. Census Bureau; U.S. Bureau of Economic Analysis. U.S. International Trade in Goods and Services, December 2024 URL: https://www.census.gov/foreign-trade/Press-Release/ft900/ft900_2412.pdf (дата звернення: 09.01.2026).
 117. The White House. URL: <https://www.whitehouse.gov/presidential-actions/2025/07/further-modifying-the-reciprocal-tariff-rates/> (дата звернення: 09.01.2026).
 118. Київська школа економіки Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань, завданих внаслідок військової агресії Росії проти України, станом на 01.01.2024 Київ, 2024. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/05/Eng_01.01.24_Damages_Report.pdf (дата звернення:

09.01.2026).

119. EMARKETER. Worldwide ecommerce sales to break \$6 trillion, make up a fifth of total retail sales 2024. URL: <https://www.emarketer.com/content/worldwide-ecommerce-sales-break-6-trillion> (дата звернення: 09.01.2026).
120. АТ «Укрпошта». Як продавати у 230 країн світу: Укрпошта запустила вебінари для малого бізнесу URL: <https://www.ukrposhta.ua/ua/news/58460-jak-prodavati-u-230-krain-svitu-ukrposhta-zapustila-vebinari-dlja-malogo-biznesu> (дата звернення: 09.01.2026).
121. Etsy. BusyPuzzle URL: <https://www.etsy.com/shop/BusyPuzzle> (дата звернення: 09.01.2026).
122. Promodo. Дослідження української торгівлі: тренди та прогнози 2024 URL: <https://www.promodo.ua/ukrayinskiy-ecommerce-2024-2> (дата звернення: 09.01.2026).
123. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 08.07.2010 № 2464-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2464-17> (дата звернення: 09.01.2026).

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

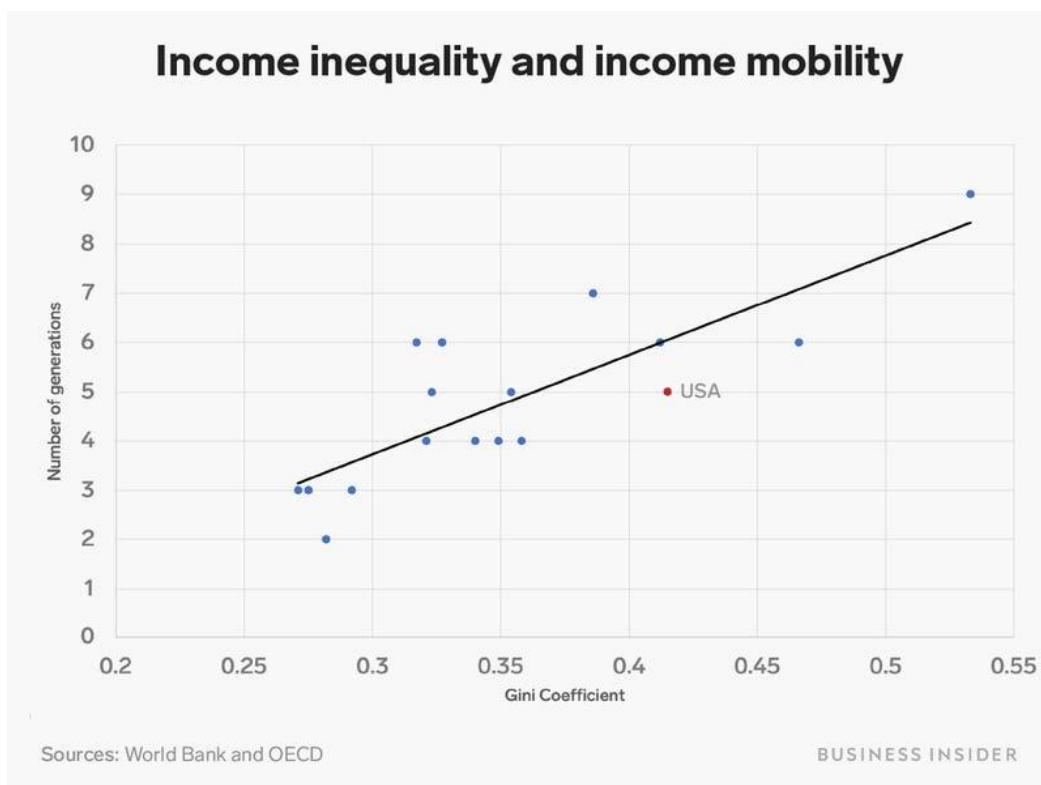

Рисунок А.1 Крива Гетсбі Нерівність доходів і міжпоколінна дохідна мобільність
Джерело: [19]

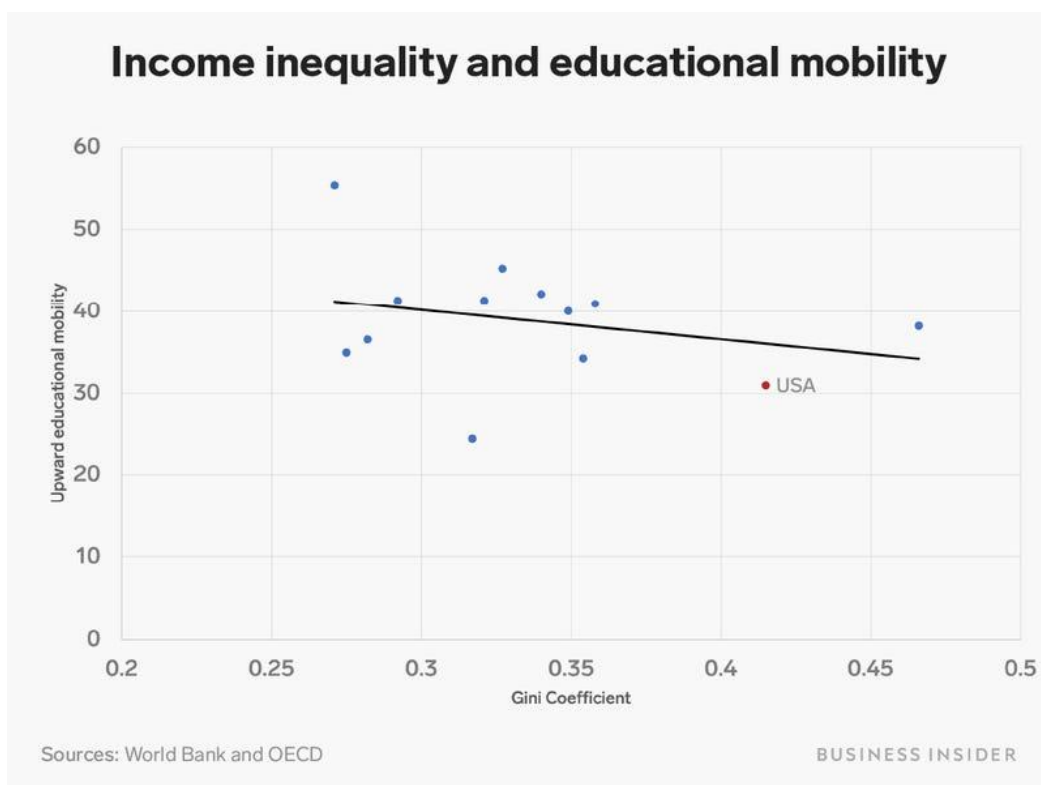

Рисунок А.2 Крива Гетсбі Нерівність доходів і міжпоколінна освітня мобільність
Джерело: [19]

ДОДАТОК Б

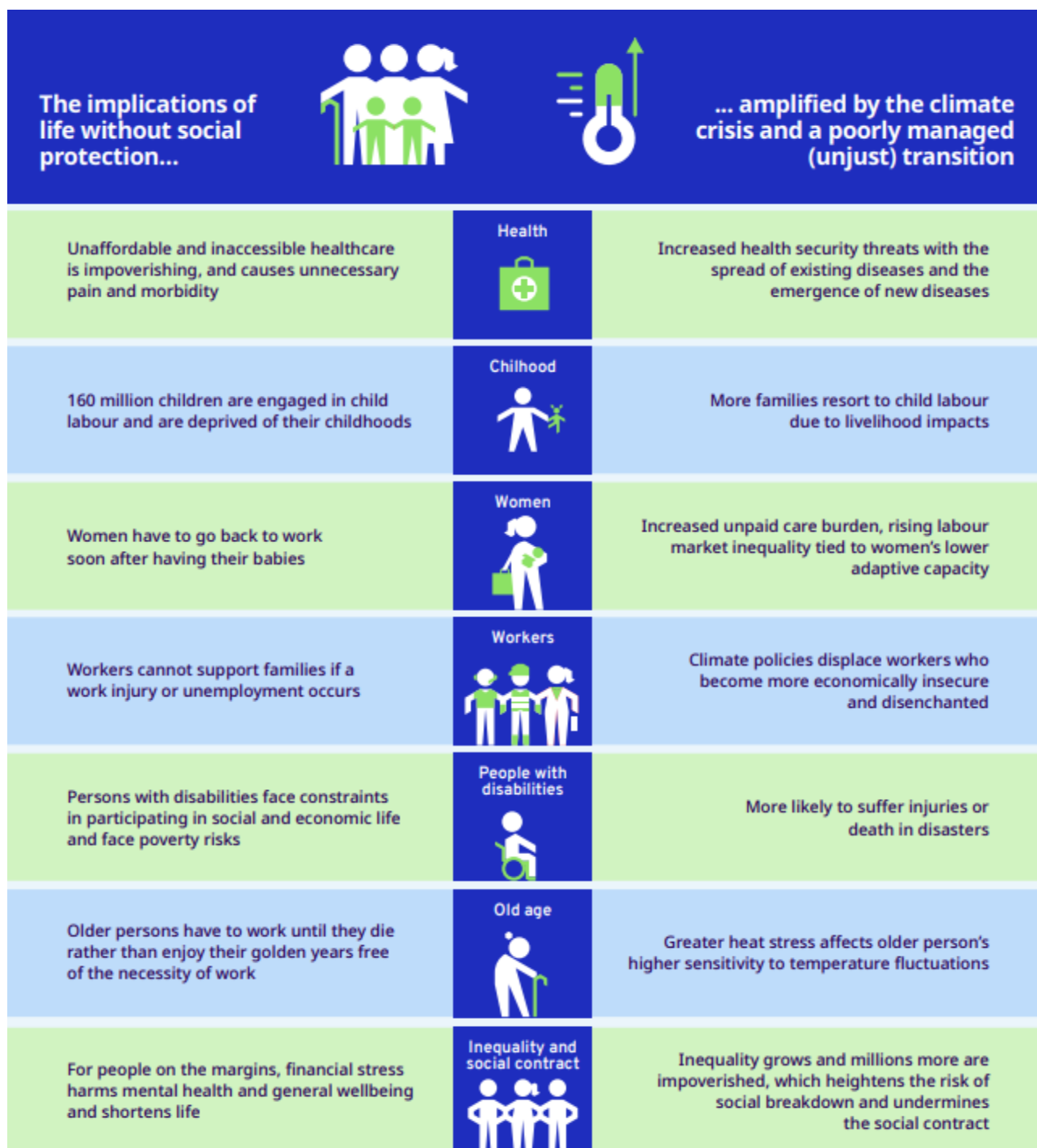

Рисунок Б.1 Узагальнення глобальних соціальних ризиків

Джерело: [17]

ДОДАТОК В

Таблиця В.1 Авторські формулювання визначення поняття «соціальна безпека»

Автор	Визначення
Статичний (традиційний) підхід	
Б. Мінін	«Стан суспільства, при якому забезпечується номінальний рівень соціальних умов і наданих соціальних благ – матеріальних, санітарноепідеміологічних, екологічних, психологічних та ін., що визначають якість життя людини і суспільства»
О. Новікова	«Стан захищеності соціальних інтересів особи і суспільства від впливу загроз національній безпеці, що є наслідком реалізації заходів соціального захисту, який характеризує їх результативність та ефективність»
Т. Русанова, О. Хомра	«Стан гарантованої правової та інституціональної захищеності життєво важливих інтересів особи і суспільства від зовнішніх та внутрішніх загроз»
В. Скуратівський	«Складова національної безпеки, що визначає стан захищеності життєво важливих інтересів суспільства, держави від внутрішніх та зовнішніх загроз, а також від загрози соціальним інтересам»
П. Шевчук	«Стан життєдіяльності, убезпечений комплексом організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на реалізацію соціальних інтересів, формування сприятливої демографічної ситуації, збереження генофонду держави і трансформацію трудових ресурсів відповідно до ринкових вимог»
В. Бульба, А. Меляков	«Стан захищеності людини, сім'ї, народу; їх цілей, ідеалів, цінностей і традицій, способу та рівня життя і культури; стійке необхідне та достатнє заохочення, розвиток права й обов'язків людини та основних свобод для всіх незалежно від раси, статі, мови і релігії»
Л. Весельська	«Позитивно врегульований правовими нормами і реалізований на практиці стан, коли держава забезпечує наявними в її розпорядженні демократичними методами управління гідний рівень життя громадян та гарантує задоволення належних потреб її розвитку»
Н. Коленда	«Стан захищеності соціальних інтересів населення від загроз щодо його соціального стану та рівня життєзабезпечення, при якому відбувається збереження та розвиток людського потенціалу, просте чи розширене відтворення населення, а також досягнення в суспільстві соціальної злагоди і цілісності»
Наслідковий підхід	
Е. Лібанова, О. Палій	«Стан захищеності від загроз соціальним інтересам, а також результат реалізації соціальної політики»
С. Пирожков	«Результат ефективної соціальної політики, яка має застерігати суспільство від соціальних вибухів, відкритих і прихованих виявів громадської непокори та інших конфліктних ситуацій, сприяти підвищенню конкурентоспроможності українського працівника за європейськими та світовими стандартами, виділяє її як важливу складову системи національної безпеки»
О. Білорус	«Надійна захищеність життєво важливих інтересів соціальних суб'єктів на макро- та мікрорівнях, збереження і розвиток людського

Автор	Визначення
	потенціалу, підтримка ефективного стимулювання діяльності людей, систем їх соціалізації та життєзабезпечення, невмирущих цінностей, моральності»
О. Давидюк	«Забезпечення певної якості життя людини і суспільства, всіх основних сфер виробництва, соціальної сфери, охорони внутрішнього конституційного порядку, зовнішньої безпеки, культури, завдяки чому забезпечується номінальний рівень соціальних умов і соціальних благ»
В. Данилишин, В. Куценко	«Сукупність видів безпек, що зумовлені структурою людської життєдіяльності, її сферами: відносини окремих індивідів, груп людей, побудовані так, щоб з їх розвитком не виникала небезпека для кожного з них; стійке функціонування соціальних інститутів, що забезпечує стабільний розвиток суспільства»
В. Паламарчук	«Недопущення умов, які сприяли б неприйнятному зниженню рівня життя верств населення і окремих соціальних груп, що обумовлює соціальну деградацію, а також забезпечення умов збереження соціальної перспективи для всіх верств населення»
В. Серебрянніков, А. Хлоп'єв	«Сукупність заходів щодо захисту інтересів країни та народу в соціальній сфері, розвиток соціальної структури і відносин у суспільстві, системи життєзабезпечення і соціалізації людей, способу життя відповідно до потреб прогресу, теперішніх і майбутніх поколінь»
О. Повстин, А. Самійло	«Сукупність видів безпеки, що зумовлена структурою людської життєдіяльності, її сферами, відносинами окремих індивідів, груп людей, гарантує поліпшення якості життя для задоволення потреб людей, своєчасне й адекватне реагування держави та суспільства на кризові явища і протиріччя, що дедалі більше загострюються»
А. Татаркін	«Можливість і здатність держави забезпечувати стійку рівновагу соціально-економічної ситуації, якість життя населення на рівні відповідних стандартів, протистояти впливу зовнішніх і внутрішніх загроз при оптимальних витратах усіх видів ресурсів та невичерпному використанні природних чинників»
Р. Підлипна	«Захищеність життєво важливих інтересів людини, громадянина, суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація загроз національним інтересам у соціальній сфері, при якій забезпечуються належний рівень життя населення, розширене відтворення, людський розвиток і соціальний прогрес у суспільстві»

Джерело: [23, с. 32-35]

ДОДАТОК Д

Таблиця Д.1 Групування протиріч у розвитку ринків праці та ідентифікація інструментів щодо їх вирішення

Прояв факторів-загроз розвитку ринку праці в розрізі видів безпеки			Особливості державного регулювання рівня безпеки
Міграційна безпека	Інституційна безпека	Відтворювальна безпека	
Збільшення рівня безробіття в регіоні прибуття через надлишок робочої сили	Відсутність практик співпраці навчальних закладів з роботодавцям	Низькі темпи створення нових чи модернізації наявних робочих місць	Прогнозування професійно- кваліфікаційної структури ринку праці. Розвиток освітніх стандартів
Порушення балансу «працякваліфікаціяресурси цілі»	Висока частка нестандартної зайнятості, порушення контрактів	Швидке старіння компетенцій та кваліфікації робочої сили	озвиток регіональних програм та їх узгодження засобами індикативного планування
Спад виробництва та брак кваліфікованих кадрів в регіоні вибуття	Неврегульованість процесу узгодження інтересів на ринку	Висока питома вага працевлаштувань не за спеціальністю	Підвищення ефективності зайнятості. Стимулювання гнучкості ринку праці
Робота мігрантів не за кваліфікацією з обмеженими гар	Затримки процесу реформування державних інститутів	Відтік капіталу та зростання обсягів тіньової еконо- міки	Обмеження впливу держави на ринкові меха- нізм та зведення їх до моніторингу
Перевантаження інфраструктури та виробництва в регіоні п	Вади трудового законодавства щодо стимулювання зайнятості	Еластичність зарплатні менша за еластичність зайнятості	Розвиток соціального партнерства. Посилення ролі профспілок. Індексація зарплатні
Неформальна зайнятість та зміна правил в регіоні прибуття	Високий рівень зарегульованості трудових відносин	Інерційність зайнятості як відставання від темпів виробництва	Моніторинг інституціональних пасток. Проектування нових формальних інститутів
Складність передбачення забезпеченості програм розвитку	Вади в роботі профспілок Неефективні галузеві угоди	Низьку інвестиційна активність та брак кар'єрних можлив	Розвиток інституційно- інфраструктурного забезпечення функціонування ринку праці

Стадія відтворення	Протиріччя (незбалансованість) на ринку праці	Соціально-демографічна	
		Безпека у сфері зайнятості	
Формування трудових ресурсів	Між професійною та кваліфікаційною структурою й підготовкою кадрів	євдповідність кількості робочих місць кількості працевдатного населенн	Невдповідність кваліфікації випускників ВНЗ запитам ринку прац
	Між ресурсним, технологічним та трудовим потенціалом регіоні	Порушення цілісності виробничо-трудоових відносин	Структурні диспропорції попиту й пропозиції праці
Обмін трудових ресурсів	Між наявним та бажаним потенціалом трудових ресурсів	Нерівність в доходах. Низька ціна праці. Депопуляція	Падіння соціальної значущості роботи в сприйнятті робітн
	Між механізмами (ринковим та державним) регулювання ринк	Поширення стро- кових відносин з низькими гаран- тіями	Низький рівень задоволення освітою з боку суб'єктів ринку
Використання трудових ресурсів	Між рівнями розвитку трудоових ресурсів та факторів виробн	воротні тенденції у коєфіцієнтів старіння та інноваційності	Невдповідність між темпами росту зарплатні та ВВП
	Між інституційними нормами й правилами та станом ринків праці	Порівняно низька соціальна відповідаль	Декларативність законів щодо стимулювання роботодавців
	Між вимогами програм розвитку та трудовим потенціалом країни	Падіння продуктивності через зниження мотивації праці	Порушення балансу інтересів людини, держави та суспільст

Джерело: [1]